

Пралетары ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

4 лістапада 1977 г.
№ 44 (2883)

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

Цана 8 кап.
Выдаецца з 1932 г.

МАСКВА. Крамлёўскі Палац з'ездаў. Урачыстае пасяджэнне Цэнтральнага Камітэта КПСС, Вярхоўнага Савета СССР і Вярхоўнага Савета РСФСР, прысвечанае 60-й гадавіне Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Тэлефота ТАСС—ВЭЛТА.

ВЯЛІКІ КАСТРЫЧНІК І ПРАГРЭС ЧАЛАВЕЦТВА

Дарагія таварышы!
Паважаныя зарубешныя госці!

ДАКЛАД ТАВАРЫША Л. І. БРЭЖНЕВА

У гэтыя дні савецкі народ, камуністы ўсіх краін, усё прагрэсіўнае чалавецтва ўрачыста адзначаюць найвялікшае свята. Шэсцьдзесят гадоў назад рабочыя і сяляне Расіі, кіруючы партыяй Леніна, зверглі ўладу капіталістаў і памешчыкаў. Здзейснілася першая ў сусветнай гісторыі перамаганасная сацыялістычная рэвалюцыя. (Апладысменты).

Незабыўныя Кастрычніцкія дні ўскалыхнулі ўсю планету. Пачалася новая гістарычная эпоха — эпоха рэвалюцыйнага абнаўлення свету, эпоха пераходу да сацыялізму і камунізму. Пачаўся шлях, па якому сёння ідуць сотні мільёнаў людзей і па якому суджана пайсці ўсяму чалавецтву. (Апладысменты).

Мы былі першымі. І прышлося нам нялёгка. Трэба было выстаць у калыцы варажэга акружэння. Трэба было вырацца з векавой адсталасці. Трэба было пераадолець велзарную сілу гістарычнай інерцыі і навучыцца жыць па новых законах — законах калектывізму.

І цяпер, падводзячы гадоўны рашаючы вынік шасці

дзесяцігоддзям барацьбы і працы, можна з гонарам сказаць: мы выстаілі (апладысменты), мы вытрымалі (апладысменты), мы перамаглі. (Працяглыя апладысменты).

Мы перамаглі ў навалінічых, трывожных гадах грамадзянскай вайны і ўзброенай інтэрвенцыі, калі вырашалася пытанне — быць або не быць Савецкай уладзе.

Мы перамаглі ў імклівай, бурлівай гады першых пяцігодак, калі вырашалася пытанне — ці змогуць рабочыя і сяляне нашай краіны ў адведзены ім гісторыяй найкарацейшы тэрмін закладзі асновы сацыялізму, ператварыць Радзіму ў магутную індустрыяльную дзяржаву.

Мы перамаглі ў суровых, вогненых гадах Вялікай Айчыннай вайны, калі вырашалася пытанне — ці зможа сацыялізм устаць пад націскам ударных сіл сусветнага імперыялізму, выратаваць чалавецтва ад фашысцкага заняволення.

Мы перамаглі і ў складаных, напружаных пасляваен-

ных гадах. У абстаноўцы «халоднай вайны» і атамнага шантажу была хутка адноўлена разбураная гаспадарка, заваяваны перадавыя рубіжы эканамічнага і навукова-тэхнічнага прагрэсу.

Больш чым трыццаць гадоў Савецкая краіна жыве ва ўмовах міру. (Апладысменты). Створана, існуе і ўдасканалваецца развітое сацыялістычнае грамадства — вынік гістарычнай творчасці мас. (Апладысменты).

Гонар і слава савецкаму народу, народу-пераможцу! (Працяглыя апладысменты).

Гонар і слава ўсім пакаленням савецкіх людзей, мужчынам і жанчынам, камуністам і беспартыйным, якія, не шкадуючы сіл, энергіі, а калі трэба — і самога жыцця, узялі Радзіму да вяршынь сацыяльнага прагрэсу! (Працяглыя апладысменты).

Самыя высокія, самыя гарачыя словы ўдзячнасці і любові звяртаем мы да ветэранаў рэвалюцыі. Усё менш застаецца побач з намі тых, хто ў кастрычніку 1917 го-

да пад сцягам ленінскай партыі ішоў на штурм старога свету. Але ўсё паўней раскрываецца веліч іх подзвігу. Гонар і слава першапраходцам Кастрычніка! (Працяглыя апладысменты).

У гэтыя ўрачыстыя дні мы з удзячнасцю гаворым ао

І. САВЕЦКІ САЮЗ У АВАНГАРДЗЕ САЦЫЯЛЬНАГА ПРАГРЭСУ

Таварышы! Адзначаючы гадавіну рэвалюцыі, мы кожны раз зноў асэнсоўваем значэнне Кастрычніка, сілу яго ўздзеяння на ход гісторыі, на лёс свету.

Кастрычніцкая рэвалюцыя, натуральна, вырашала перш за ўсё праблемы нашай краіны, праблемы, настаўленыя яе гісторыяй, яе канкрэтнымі ўмовамі. Аднак у сваёй аснове гэта былі праблемы не лакальныя, а агульныя, вызначаныя ходам грамадскага развіцця перад усім чалавецтвам. І сусветна-гістарычнае значэнне Кастрычніцкай рэвалюцыі якраз у тым і заключаецца, што яна адкрыла шлях да вырашэння гэтых праблем і

рэвалюцыйнай салідарнасці, якую нязменна праілюстравалі ў адносінах да Краіны Саветаў нашы браты па класу за рубяжом. Іх рашучыя выступленні не раз дапамагалі зрываць агрэсіўныя задумы імперыялізму.

Няхай жыве пралетарскі інтэрнацыяналізм — магутная зброя працоўных усіх краін! (Працяглыя апладысменты).

тым самым — да стварэння на зямлі новага тыпу цывілізацыі. (Апладысменты).

Кастрычнік даказаў магчымасць карэннага змянення палітычных асноў грамадства. Расійскі пралетарыят даў адказ на самае вострае, самае актуальнае пытанне палітыкі: ці з'яўляецца маанаполія эксплуатацыйнага ўладу вечнай або яна можа і павінна быць заменена ўладай працоўных.

Шэсцьдзесяцігоддзю сацыялістычнага будаўніцтва — гэта найярчэйшая дэманстрацыя таго, на што здольны людзі працы, якія ўзялі ў свае рукі палітычнае

(Працяг на стар. 2).

ВЯЛІКІ КАСТРЫЧНІК І ПРАГРЭС ЧАЛАВЕЦТВА

(Працяг. Пачатак на стар. 1).
кіраўніцтва грамадствам, прынялі на сябе адказнасць за лёс краіны. Гэтыя дзесяцігоддзі даказалі, што без улады працоўных, без сацыялістычнай дзяржаўнасці, акрамя яе шляхоў да сацыялізму не было і няма. (Апладысменты).

З перамогай Кастрычніка перад людзьмі працы ўпершыню адкрылася магчымасць пакончыць з эксплуатацыяй і вырвацца з палону эканамічнай стыхіі. Гэта ключавая праблема грамадскага прагрэсу была вырашана на аснове ліквідацыі прыватнай уласнасці, замены яе ўласнасцю грамадскай. Анархія вытворчасці ўступіла месца навуковаму, планавому, кіраванню гаспадаркай.

У гістарычна мінімальныя тэрміны велізарная адсталая краіна ператварылася ў краіну высокаразвітой індустрыі і калектывізаванай сельскай гаспадаркі. Усяго два з паловай працоўных дні патрабуюцца нашай прамысловасці, каб атрымаць столькі ж прадукцыі, колькі яе выпускала за ўвесь 1913 год. (Апладысменты). Цяпер мы вырабляем прамысловай прадукцыі больш, чым чвэрць стагоддзя назад даваў яе ўвесь свет. Гіганцкі эканамічны рост першай у гісторыі краіны сацыялізму — гэта вынік вызвалення працы, вынік працы людзей, якія ўсведамляюць, што яны працуюць на сябе, на агульную карысць. (Апладысменты).

Кастрычнік, сацыялізм узбагацілі гісторыю чалавечтвa і вопытам духоўнага разнаволення працоўных. Адзін з «сакрэтаў» панавання прыгнатычнай заўсёды заклячаўся ў тым, што прамое фізічнае насілле над масамі яны дапаўнялі насілле духоўным. Кіруючыя класы ўспялі ускладнялі працоўным доступ да адукацыі і культуры, трымалі іх у палоне лжывых ідэй і ўяўленняў. Вось чаму заканамерна працягам палітычнай рэвалюцыі ў нашай краіне стала рэвалюцыя культурная.

За час жыцця аднаго пакалення Савецкая краіна поўнасьцю і назаўсёды збавілася ад цяжкага яра непісьменнасці. Працоўныя сталі актыўнымі ўдзельнікамі культурнага жыцця, тварцамі духоўных каштоўнасцей. З глыбін народа выйшла новая, сацыялістычная інтэлігенцыя, якая праславіла Радзіму выдатнымі дасягненнямі навукі і тэхнікі, літаратуры і мастацтва. Сустрэча, аб якой марылі лепшыя розумы чалавечтвa, гістарычная сустрэча працы і культуры, — адбылася. (Апладысменты). У гісторыі нашай краіны, у гісторыі ўсёй сусветнай культуры гэта быў паварот велізарнага значэння. (Апладысменты).

Асаблівае месца сярод дасягненняў Кастрычніка займае вырашэнне нацыянальнага пытання — аднаго з самых вострых, самых драматычных пытанняў у гісторыі чалавечтвa грамадства. Выступаючы за бацьва саюз працоўных усіх нацый і народнасцей, партыя, У. І. Ленін заўсёды адстаявалі права нацый на самавызначэнне, іх поўнае і безумоўнае раўнапраўе. І перамога Кастрычніка была адначасова перамогай у барацьбе за нацыянальнае вызваленне. (Апладысменты). Народы былой царскай Расіі ўпершыню набылі магчымасць гістарычнага выбару, права самім вызначыць свой лёс.

Яны зрабілі свой выбар. Яны добраахвотна аб'ядналіся ў магутнай саюзнай дзяржаве і, апрачучыся на

бескарысліваю дапамогу рускага народа, рашуча сталі на шлях новага жыцця. (Апладысменты).

Сіла згуртаванасці і ўзаемадапамогі народаў дала небывалае паскарэнне развіццю ўсіх рэспублік. Варожасць і недавер'е ў адносінах паміж нацыямі ўступілі месца дружбе і ўзаемнай павазе. (Апладысменты). Там, дзе стагоддзямі насаджалася псіхалогія нацыянальнага эгаізму, трывала ўсталяваўся інтэрнацыяналізм. Новымі яркімі фарбамі заззялі ўзаемна ўзбагачаныя нацыянальныя культуры, якія ўтвараюць адзіную савецкую сацыялістычную культуру.

Роўнасць, брацтва, непарушнае адзінства народаў Савецкага Саюза — усё гэта стала фактам. (Апладысменты). Склалася новая гістарычная агульнасць людзей — савецкі народ. Нарастаючы працэс збліжэння нацый пранізвае ўсе сферы жыцця нашага грамадства. Такі, таварышы, выдатны вынік ленинскай нацыянальнай палітыкі, такі наш вопыт, сусветна-гістарычнае значэнне якога бяспрэчна. (Працяглыя апладысменты).

Найвялікшай завабавай Кастрычніка стала ўсталяванне прынцыпаў сацыяльнай роўнасці і справядлівасці. Мы з поўным правам гаворым: ні адно грамадства, якое калі-небудзь існавала на зямлі, не зрабіла і не магло зрабіць для народных мас, для працоўных столькі, колькі зрабіў сацыялізм! (Апладысменты). Кожны савецкі чалавек валодае ўсёй паўнатай правоў і свабод, якія дазваляюць яму прымаць актыўны ўдзел у палітычным жыцці. Кожны савецкі чалавек мае магчымасць выбраць жыццёвы шлях адпаведна свайму прызначэнню і здольнасцям, быць карысным Айчыне, свайму народу.

Пастаянна паляпшаюцца ўмовы, у якіх жывуць і працуюць савецкія людзі. Савецкаму грамадзінню незнаёма ўнізільнае пачуццё страху за заўтрашні дзень, боязь аказання без работы, без медыцынскай дапамогі, без даху над галавой. Грамадства стаіць на варце яго правоў і інтарэсаў, абараняе яго грамадзянскую, чалавечую годнасць.

Добрасумленна праца, высокая грамадзянскасць, ідэяна-маральныя якасці — вось чым вызначаюцца станавішча і прэстыж чалавек у нашай краіне. У гэтым — невычарпальная крыніца творчай ініцыятывы, духоўнага росту асобы. У гэтым — самае пераканаўчае праяўленне сацыяльнай справядлівасці і сацыяльнай роўнасці. (Апладысменты).

Нядаўна прынята новая Канстытуцыя Савецкага Саюза. Яна яшчэ раз пацвердзіла, што ўсе пераўтварэнні, усё перамены, якія адбываюцца ў нашай краіне, накіраваны перш за ўсё на забеспячэнне кожнаму чалавечу сапраўды чалавечых умоў жыцця. Яна зноў пераканаўча паказала, што паняцці свабоды, правоў чалавекa, дэмакратыі і сацыяльнай справядлівасці напаяняюцца сапраўдным зместам толькі ва ўмовах сацыялізму. (Апладысменты).

Таварышы! Перамога Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі вывела нашу краіну, наш народ у авангард сацыяльнага прагрэсу. І сёння, праз 60 гадоў, мы займаем дастойнае месца на яго самых перадавых рубяжках. Мы першымі на зямлі стварылі развітое сацыялістычнае грамадства, мы

першымі будзем камунізм.

(Працяглыя апладысменты). Ніколі яшчэ краіна наша не мела такога велізарнага эканамічнага і навукова-тэхнічнага патэнцыялу. Ніколі яшчэ не была такой трывай, такой надзейнай яе абараназдольнасць. (Апладысменты). Ніколі яшчэ мы не мелі такіх спрыяльных магчымасцей для вырашэння задач, дзеля якіх, у канчатковым выніку, і здзяйснялася рэвалюцыя, — для ўздыму дабрабыту мас, разгортвання сацыялістычнай дэмакратыі, усебаковага развіцця асобы.

Поўнасьцю рэалізаваць магчымасці развіцця сацыялізму — у гэтым, калі хочаце, пафас нашых дзён. Гэта ж вызначае і меру адказнасці, ускладзенай на нас сёння гісторыяй. Партыя, яе Цэнтральны Камітэт усведамляюць гэту адказнасць. XXIV і XXV з'езды КПСС вызначылі стратэгію і тактыку камуністычнага будаўніцтва на сучасным, вельмі важным этапе нашай гісторыі. У галіне эканомікі быў узяты курс на інтэнсіўны рост грамадскай вытворчасці, на павышэнне эфектыўнасці і якасці ўсёй гаспадарчай дзейнасці.

Ажыццяўляючы гэты курс, мы ўжо дабіліся значных поспехаў. Калі за пункт адліку ўзяць 1967 год, год п'ятдзясяцігоддзя Савецкай улады, то з таго часу эканамічны патэнцыял краіны практычна падвоіўся. (Апладысменты). Але, бадай, не менш важныя якасныя змены. Усё больш дзейным фактарам развіцця народнай гаспадаркі становіцца навукова-тэхнічны прагрэс. Апераджальнымі тэмпамі развіцця навіейшыя галіны вытворчасці. Няўхільна расце прадукцыйнасць працы.

У адпаведнасці з курсам партыі развіццё эканомікі ўсё больш арыентуецца на вырашэнне разнастайных задач, непасрэдна звязаных з паляпшэннем умоў жыцця і працы савецкіх людзей.

Вырашэнне гэтых задач у многім вызначаецца станам аграрнага сектара эканомікі. Можна смела сцвярджаць, што ніколі яшчэ ў гісторыі краіны не рабілася столькі для ўздыму сельскай гаспадаркі. За кароткі тэрмін былі карэнным чынам пераўтвораны матэрыяльна-тэхнічная база і эканоміка вёскі. У небывалых маштабах разгарнуліся работы па меліярацыі, комплекснай механізацыі і хімізацыі.

Мы ўжо бачым плён гэтых велізарных намаганняў. Напомню, што ў 1967 годзе мы мелі 148 мільёнаў тон збожжа, 11,5 мільёна тон мяса, каля 6 мільёнаў тон баваўны. А ў сёлетнім, далёка не лепшым, нават не сярэднім па ўмовах надвор'я годзе будзе атрымана 194 мільёны тон збожжа, каля 15 мільёнаў тон мяса, 8,4 мільёна тон баваўны. (Апладысменты). Думаю, што гэтыя лічбы заслужоўваюць належнай ацэнкі (апладысменты), хоць мы ўсведамляем, што яшчэ не ўсе праблемы сельскай гаспадаркі вырашаны. Партыя настойліва дабіваецца, каб гэта галіна поўнасьцю забяспечвала растуць патрэбнасці краіны.

Прыкметна рушыла наперад вырашэнне і такой складанай, патрабуючай велізарных сродкаў праблемы, як жыллёвая. Трэць агульнай плошчы жылых дамоў, пабудаванай за ўвесь час Савецкай улады, прыпадае на апошнія дзесяцігоддзі. (Апладысменты). Сто дзесяць мільёнаў нашых суайчыннікаў зведалі ў гэтыя гады радаснае пачуццё навасельцаў. (Апладысменты).

Вялікія рэсурсы выдзяляліся на расшырэнне вытворчасці тавараў народнага спа-

жывання. За дзесяць гадоў наша прамысловасць практычна падвоіла выпуск гэтай прадукцыі і значна абнавіла, палепшыла яе. У два разы таксама павялічыўся рознічны тавараабарот. Задавальняецца попыт савецкіх людзей на многія тавары даўгачаснага карыстання, якія яшчэ нядаўна лічыліся дэфіцытнымі.

Рост эканомікі даў магчымасць істотна павысіць заработную плату і павялічыць грамадскія фонды спажывання. Рэальныя даходы савецкіх людзей выраслі за дзесяць гадоў у 1,6 раза. Хацеў бы асабліва адзначыць, што за гэты час значна ўзніўся ўзровень жыцця і палепшыўся быт сельскіх працоўнікоў.

Кожны факт, кожная лічба, якія характарызуюць тэмпы нашага развіцця, — пераканаўча сведчанне велізарных магчымасцей развіцця сацыялізму. Гэта з новай сілай праявілася ў ходзе сацыялістычнага спаборніцтва, прысвечанага юбілею Кастрычніка. (Апладысменты). Савецкія людзі ўзялі павышаны абавязальнасць — і стрымалі сваё слова. Яны намерзілі сустрэчныя планы — і не толькі выканалі, але і перавыканалі іх. Радзіма дзякуе ўдзельнікам юбілейнай вахты, усім, хто доблеснай працай сустрэў слаўную гадавіну Вялікай рэвалюцыі! (Працяглыя апладысменты).

Таварышы! Адаючы належнае поспехам, мы добра разумеем, што праблем у нас яшчэ дастаткова, што наперадзе — велізарнае поле дзейнасці.

Асноўныя напрамкі нашай работы, канкрэтныя задачы дня вызначаны апошнімі з'ездамі партыі, Пленумамі Цэнтральнага Камітэта. Іх рашэнні вядомыя. Яны працягваюць новыя, больш высокія патрабаванні да дзейнасці кадраў, да работы ўсіх працоўных. Гэтыя патрабаванні звязаны з тым, што ход грамадскага развіцця ставіць усё больш складаныя задачы ў розных сферах жыцця. А чым больш складаныя задачы, чым больш складаная работа, тым важнейшыя ўзгодненасць, зладжанасць, дысцыпліна — усё тое, што можна вызначыць як высокую арганізаванасць.

Высокая арганізаванасць на ўсіх узроўнях, ва ўсіх звонках партыйнага, дзяржаўнага і гаспадарчага кіраўніцтва, на кожным рабочым месцы — гэта неабходная, абавязковая перадумова вырашэння пастаўленых XXV з'ездам задач.

Разам з тым гэта вельмі важная перадумова вырашэння і тых праблем, з якімі нам давядзецца сутыкнуцца ў будучым. Яшчэ на заранку Савецкай улады Уладзімір Ільіч Ленін гаварыў, што для хуткага руху наперад, для таго, каб краіна стала магутнай і багатай, у нас «ёсць матэрыял і ў прыродных багаццях, і ў запасе чалавечых сіл, і ў выдатным размаху, які дала народнай творчасці Вялікая рэвалюцыя...» (ПЗТ, том 36, стар. 80). (Апладысменты). Сёння да гэтага дабавілася велізарная эканамічная і навукова-тэхнічная магутнасць, а таксама багаты вопыт будаўніцтва новага жыцця. У нас сапраўды ёсць усё, каб упэўнена ісці да заветнай мэты — камунізму, заваўваць усё новыя вяршыні прагрэсу.

Але гэта, таварышы, — іменная вяршыня. Пад'ём да іх можа быць крутым і нялёгкім. І каб прайсці яго, гаворачы тэхнічнай мовай, у аптымальным рэжыме, трэба ўжо сённяшнія планы па-

цэляваць на вырашэнне задач заўтрашняга дня. Партыя так і робіць. (Апладысменты).

Арыентацыяй не толькі на бягучыя патрэбы, але і на будучыню вызначаецца, у прыватнасці, наша аграрная палітыка. Мы дабіваемся карэннага вырашэння харчовай праблемы, задавальнення растуць патрэбнасцей краіны і робім гэта ва ўмовах, калі насельніцтва і яго запатрабаванні павялічваюцца, а зямельныя плошчы застаюцца тымі ж. Вось чаму і на будучыню мы плануем паскоранае інтэнсіўнае развіццё ўсіх галін сельскай гаспадаркі. Вось чаму мы выдзяляем і будзем выдзяляць сельскай гаспадарцы вялікія капіталаўкладанні, нарошчваючы магутнасці абслугоўваючых вёску галін прамысловасці.

Немалая роля ў гэтых нашых планах адводзіцца нечарназёмнай зоне Расіі. Велізарны раён у самым цэнтры краіны павінен стаць зонай высокапрадуктыўнага земляробства і жывёлагадоўлі. (Апладысменты). Ён значна папоўніць нашы харчовыя рэсурсы.

На будучыню арыентаваны і іншыя буйныя комплексныя праграмы, вырацаваныя ў апошнія гады. Гэта перш за ўсё праграмы развіцця Заходняй і Усходняй Сібіры, стварэння Байкала-Амурскай магістралі, прамысловых і леснапрамысловых комплексаў на Далёкім Усходзе. Яны закліканы забяспечыць будучыя патрэбнасці народнай гаспадаркі ў нафце, газе, вугалі, чорных і каларных металах, лесе і іншых відах сыравіны. Ажыццяўленне такіх праграм мае і глыбокі сацыяльны сэнс. Яно азначае асваенне многіх аддаленых раёнаў краіны, дзе ўзнімуцца дзесяткі новых гарадоў, будуць створаны новыя культурныя цэнтры. З нашага ўжытку канчаткова знікне само паняцце «неажытая ўкраіна».

На вялікіх будоўлях нашага часу з асаблівай сілай праявіліся стойкасць, стваральныя парывы, ідэйная загартоўка савецкай моладзі. (Апладысменты). Працягваючы слаўныя традыцыі сваіх дзядоў і бацькоў, камсамольцы, дзяўчаты і юнакі ідуць у першых радаў будаўнікоў камунізму, мужнеюць у працы, вучацца вясці гаспадарку, кіраваць справамi грамадства і дзяржавы. У іх руках — будучыня краіны. І мы упэўнены — гэта надзейныя рукі. (Працяглыя апладысменты).

Думаючы аб будучыні, мы надаём вялікае значэнне навуцы. Ёй трэба будзе ўнесці велізарны ўклад у вырашэнне самых важных задач будаўніцтва камунізму. Сярод іх — адкрыццё новых крыніц энергіі і заменнікаў многіх відаў прыродных рэсурсаў, тэхнічнае пераўзбраенне народнай гаспадаркі, якое зводзіць да мінімуму ручную і тым больш цяжкую фізічную працу, садзейнічае ўздыму сельскай гаспадаркі, барацьбе з хваробамі і прадаўжэнне жыцця чалавекa.

Будучыня нашай эканомікі — у павышэнні эфектыўнасці. Іншага шляху забяспечыць паспяховае, дынамічнае развіццё народнай гаспадаркі няма. Іменна таму партыя праводзіць і будзе няўхільна праводзіць лінію на паскарэнне навукова-тэхнічнага прагрэсу, удасканаленне планавання і кіравання, узмацненне арганізаванасці і парадку на кожным рабочым месцы, у кожным кіраваным звяне. (Апладысменты).

Заглядаючы ў будучыню, мы павінны зрабіць і яшчэ адзін вывад. Для ўсіх сфер жыцця і развіцця нашага

ВЯЛІКІ КАСТРЫЧНІК І ПРАГРЭС ЧАЛАВЕЦТВА

грамадства ўсё большую ролю будзе адыгрываць узровень свядомасці, культуры, грамадзянскай адказнасці саветскіх людзей. Выкоўваць у чалавечы імкненне да высокіх грамадскіх мэт, ідэю перакананасць, сапраўды творчыя адносіны да працы — гэта адна з самых першарадных задач. Тут прыходзіць вельмі важны фронт барацьбы за камунізм, і ад нашых перамог на гэтым фронце будзе ўсё больш залежаць і ход эканамічнага будаўніцтва, і сацыяльна-палітычнае развіццё краіны. (Апладысменты).

Як бачыце, у перспектыве ў нас нямае праблем — і праблем вялікіх. Але сіла сацыялізму якраз у тым і заключаецца, што новы грамадскі лад дае магчымасць не толькі прадбачыць такія праблемы, але і загадзя планаваць іх вырашэнне.

Таварышы! Саветскі народ з ушэўненасцю глядзіць у будучыню. Ён цвёрда ведае, што жыццё будзе станацца ўсё лепшым, усё прыгажэйшым, усё больш змястоўным. (Працяглыя апладысменты). Залог гэтага — праца, самаадданая, натхнёная ідэаламі камунізму праца мільёнаў мужчын і жанчын. Залог гэтага — ленінская, навукова абгрунтаваная палітыка Камуністычнай партыі. (Працяглыя апладысменты).

Для кожнага з нас, камуністаў-ленінаў, вышэйшай узнагародай з'яўляецца тое, што саветскія людзі ўсе свае дасягненні, усе перамогі звязваюць з партыяй. І гэта зразумела. (Апладысменты). Партыя ж неаддзельная ад народа. У яе радах — лепшыя прадстаўнікі рабочага класа, калгаснага сялянства і народнай інтэлігенцыі. Яна карыстаецца бямежным давер'ем працоўных. (Апладысменты).

Але, таварышы, давер'е народа — патрабавальнае давер'е. Таму любое рашэнне партыі, кожны крок у палітыцы, у арганізатарскай і

ідэйна-выхаваўчай рабоце закліканы быць такімі, каб яшчэ больш умацоўвалася адзінства партыі і народа, каб давер'е народа да партыі і надалей заставалася непакінутым. (Працяглыя апладысменты).

У нашай партыі ёсць усё для таго, каб быць на вышэйшым сваёй гістарычнай адказнасці. Нас натхняе высокая мэта — дабрабыт народа. Мы маем багаты, шматгадовы вопыт будаўніцтва новага жыцця. Кіраўніцтвам да дзеяння нам служыць марксізм-ленінізм — навука, якая

ўвабрала ў сябе ўсе дасягненні чалавечага гена. Мы ўпэўнены ў сваіх сілах. (Працяглыя апладысменты).

Вялікі шлях, пачаты ў кастрычніку 1917 года, вялікая барацьба за камунізм працягваюцца. Уладзімір Ільіч Ленін пісаў: «...Лучы на барацьбу, мы павінны жадаць перамогі і ўмець указаць сапраўдны шлях да яе» (ПЗТ, том 11, стар. 45). Мы жадаем перамогі. Мы ведаем шлях да яе. І мы прыйдзем да перамогі, мы прыйдзем да камунізму. (Бурныя, працяглыя апладысменты).

II. КАСТРЫЧНІК ЗМЯНІЎ АБЛІЧЧА СВЕТУ

Таварышы! Штоднёва з падзей сусветнай гісторыі не мела такіх глыбокіх, даўгачасных вынікаў для чалавецтва, як Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя. Зарыцкі Кастрычніцкай навалыні асвятлілі шлях у будучыню народам многіх краін. Гісторыя пайшла наперад гітаральна сямімільнымі крокамі.

З міжнародных вынікаў Кастрычніка, якія вызначылі аблічча нашай эпохі, самы галоўны — узнікненне і развіццё сусветнай сістэмы сацыялізму. (Апладысменты). Быў час, калі буржуазія, напалоханая перамогай Кастрычніка і яго магутным уздзеяннем на розумы мільёнаў, у кожнай рэвалюцыйнай падзеі ў свеце спрабавала шукаць «руку Масквы». Цяпер у гэтых дзіцячых казкі ўжо мала хто верыць. Рэвалюцыя ўзнікае і перамагае ў сілу ўнутранага развіцця кожнай данай краіны, па волі яе народа. Рад перамаганых сацыялістычных рэвалюцый у Еўропе, Азіі, Амерыцы азначаў працяг ідэй і справы Кастрычніка. (Працяглыя апладысменты).

У выніку практыка сусветнага сацыялізму расшырылася, узабагацілася. Кожная з краін, якія ўступілі на сацыялістычны шлях, у чымсьці па-свойму, своеасабліва вырашала праблемы сацыялістычнай дзяржаўнасці, развіцця сацыялістычнай індустрыі, кааперавання сялянства, ідэйнага перавыхавання народных мас.

Няма сумнення, што пераход да сацыялізму іншых народаў і краін з рознымі ўз-

роўнямі развіцця і нацыянальнымі традыцыямі прынясе яшчэ большую разнастайнасць канкрэтных форм сацыялістычнага будаўніцтва. Гэта зусім натуральна.

Аднак, як пацвярджае жыццё, застаюцца і захоўваюць сваю сілу агульныя каранні, неад'емныя рысы сацыялістычнай рэвалюцыі і сацыялістычнага будаўніцтва. (Апладысменты).

Сукупны вопыт развіцця сусветнага сацыялізму пераконвае, у прыватнасці, у наступным:

— Галоўным пытаннем рэвалюцыі па-ранейшаму застаецца пытанне аб уладзе. Або ўлада рабочага класа, які выступае ў саюзе з усім працоўным народам. Або ўлада буржуазіі. Трэцяга не дадзена. (Апладысменты).

— Пераход да сацыялізму магчымы толькі, калі рабочы клас і яго саюзнікі, авалодаўшы рэальнай палітычнай уладай, выкарыстаюць яе для ліквідацыі сацыяльна-эканамічнага панавання капіталістычных і іншых эксплуатацыйных формаў.

— Перамога сацыялізму магчыма, калі рабочы клас і яго авангард — камуністы здолее вытхніць, згуртаваць працоўныя масы ў барацьбе за пабудову новага грамадства, пераўтварэнне на сацыялістычных асновах эканомікі і ўсіх грамадскіх адносін.

— Сацыялізм можа ўсталявацца толькі ў тым выпадку, калі ўлада працоўных здолее абараніць рэвалюцыю ад любых атак класавога ворага (а такія атакі непазбеж-

ныя — як унутры, так, хутчэй за ўсё, і звонку).

Гэта толькі некаторыя з урокаў сучаснага развіцця сацыялізму. Яны зноў пацвярджаюць вялікае міжнароднае значэнне вопыту Кастрычніка — пры ўсёй своеасабіласці ўмоў нашай рэвалюцыі. Яны зноў пацвярджаюць глыбокую праўду У. І. Леніна, які гаварыў: «Рускі ўзор паказвае ўсім краінам сё-тое, і вельмі істотнае, з іх непазбежнай і недалёкай будучыні» (ПЗТ, том 41, стар. 4). (Апладысменты).

Але ў сусветнага сацыялізму ёсць вопыт і іншага парадку, які пацвярджае, што адступленне ад марксісцка-ленінскага курсу, адыход ад пралетарскага інтэрнацыяналізму, непазбежна прыводзіць да няўдач і цяжкіх выпрабаванняў для народа.

Добра вядома, да якіх цяжкіх вынікаў прывялі ў Кітаі спробы ігнараваць эканамічныя законы сацыялізму, адыход ад дружбы і саўдзельнасці з сацыялістычнымі краінамі, змыканне з сіламі рэакцыі на сусветнай арэне. Сацыялістычныя заваёвы кітайскага народа надвергнуліся вялікай небяспекай.

Цяпер некаторыя дзеячы капіталістычных краін яўна будуць свае разлікі на тым, што існуючыя супярэчнасці і адчужэнне паміж Кітайскай Народнай Рэспублікай і Саветскім Саюзам, іншымі краінамі сацыялізму захаваюцца на доўга і нават абвострацца ў будучым. Нам думаецца, што гэта блызарука палітыка. Як бы не пралічыліся тыя, хто

яе праводзіць. (Апладысменты).

Не будзем прадказваць, як складзецца далей саветска-кітайскія адносіны. Хачу толькі сказаць, што нашы неаднаразовыя прапановы аб іх нармалізацыі застаюцца ў сіле.

Таварышы! Вялікі ўклад сусветнай сістэмы сацыялізму ў жыццё сучаснага свету — гэта тыя новыя адносіны, якія, дзякуючы інтэрнацыяналісцкай палітыцы брацкіх партыяў, склаліся паміж сацыялістычнымі дзяржавамі — і перш за ўсё паміж краінамі сацыялістычнай садружнасці.

Мы можам сказаць з чыстым сумленнем: наш саюз, наша дружба, наша супрацоўніцтва — гэта саюз дружбы і супрацоўніцтва суверэнных, раўнапраўных дзяржаў, згуртаваных агульнымі мэтамі і інтарэсамі, вузамі таварыскай саўдзельнасці і ўзаемадапамогі. (Працяглыя апладысменты). Мы ідзем разам, дапамагаючы адна адной, аб'ядноўваючы намаганні, веды рэсурсы для хутчэйшага руху наперад. (Апладысменты).

Мы ўзялі курс на сумеснае вырашэнне праблем сыравіны, паліва і энергетыкі, прадуктаў харчавання, транспарту. Мы паглыбляем спецыялізацыю і каапераванне, асабліва ў машынабудаванні, на базе навішых дасягненняў навукі і тэхнікі. Мы будзем вырашаць гэтыя задачы надзейна, эканамічна, доўгатэрмінова. Вырашаць іх з разуменнем інтарэсаў і патрэб кожнай брацкай краіны і ўсёй садружнасці. (Апладысменты).

Таварышы! У далёкім кастрычніку 1917-га рабочыя і сяляне Расіі выступілі адны супраць старога свету — свету прагнасці, прыгнечання і насілля. Яны пабудавалі сацыялізм у краіне, акружанай варожымі сіламі імперыялізму. Пабудавалі і абаранілі. Цяпер мы не адны. Краіна наша стала часткай вялікай сям'і сацыялістычных дзяржаў. (Апладысменты). Дык ці можа нам, саветскім камуністам і ўсім саветскім людзям, быць што-небудзь бліжэй у наваколным свеце, чым гэта сацыялістычная сям'я? (Апладысменты). Для яе працівання, для нашага агульнага дабрабыту мы робім усё, што ў нашых сілах! (Працяглыя апладысменты).

Цяжка пераацаніць той велізарны ўплыў, які наш Кастрычнік зрабіў на развіццё нацыянальна-вызваленчага руху. Іменна перамога Кастрычніка па-сапраўднаму абудзіла свядомасць каланіяльных народаў, дапамагла ім дабіцца велізарных поспехаў у барацьбе за вызваленне ад прыгнёту імперыялізму. У 1919 годзе У. І. Ленін пісаў ужо: «...Вызваленне народаў Усходу з'яўляецца цяпер зусім практычна ажыццяўляемым» (ПЗТ, том 39, стар. 321).

Пасля другой сусветнай вайны, пасля нашай перамогі над фашызмам звыш двух мільярдаў чалавек ступілі ярмо каланізатараў, дабіліся дзяржаўнай незалежнасці. У цэлым каланіяльную сістэму імперыялізму ў яе класічных формах можна лічыць ужо ліквідаванай. Гэта, таварышы, з'ява сусветна-гістарычнага значэння. (Працяглыя апладысменты).

Выключна важна, што многія дзяржавы, якія набылі свабоду, адхіляюць капіталістычны шлях развіцця і ставяць сваёй мэтай пабудову грамадства, свабоднага ад эксплуатацыі, арыентуюцца на сацыялізм.

У асабе сацыялістычных краін гэтыя дзяржавы маюць

верных і надзейных сяброў, гатовых аказаць ім магчымую дапамогу і падтрымку ў развіцці па прагрэсіўнаму шляху. Падтрымку не толькі маральную і палітычную, але і эканамічную, арганізацыйную — аж да садзейнічання ва ўмацаванні абароны.

Шлях барацьбы за свабоду не лёгкі. Патрэбна ўпартая праца па стварэнню аспцоў грамадскай эканомікі, неабходных для сацыялізму. Непазбежны жорсткія стычкі з эксплуатацыйнымі элементамі і іх замежнымі апекунамі. Часам яны прыводзяць да згізагаў у палітыцы маладых дзяржаў і нават іншы раз выклікаюць рух назад. Але генеральны напрамак развіцця неаспрэчны. Воля мільёнаў працоўных, якія ўсвядомілі свае мэты і сваё месца ў жыцці, — надзейны залог умацавання нацыянальнай незалежнасці і канчатковай перамогі грамадскага ладу, свабоднага ад эксплуатацыі і прыгнечання. (Апладысменты).

Усё гэта, вядома, не значыць, што імперыялізм прымыўся з такім ходам развіцця. Не, яго пазіцыі ў былых калоніях часам усё яшчэ вельмі моцныя, і імперыялісты стараюцца рабіць усё магчымае, каб захаваць іх, а дзе ўдасца — паглыбіць і расшырыць.

Ім цяпер не проста адважыцца на прамое ўзброенае ўмяшанне ў справы набытых свабоды дзяржаў. Апошняя буйная акцыя такога роду — вайна ЗША супраць народа В'етнама — закончылася вельмі сакрушальным і ганебным правам, каб выклікаць ахвоту да паўтарэння такіх авантур. (Працяглыя апладысменты).

Спробы ўцягнуць маладыя краіны ў імперыялістычныя ваясныя блокі, выклікаюць растучае супраціўленне. Адно са сведчанняў гэтага — рух недалучэння.

Наўрад ці дапамогуць імперыялізму і спробы выкарыстаць створаныя або падкупленыя ім рэакцыйныя рэжымы ў былых калоніях. Гэтыя ж рэжымы не могуць прапанаваць народам нічога, акрамя новых форм залежнасці ад таго ж імперыялізму.

Яшчэ калі першыя хвалі нацыянальна-вызваленчай барацьбы народаў узнімаліся ў краінах Усходу, У. І. Ленін пісаў: «...Ніякія сілы ў свеце не адновіць старога прыгоніцтва ў Азіі, не змятуць з твару зямлі гераічнага дэмакратызму народных мас у азіяцкіх і паўазіяцкіх краінах» (ПЗТ, том 23, стар. 3). (Апладысменты). А сёння мы можам з упэўненасцю заявіць: ніякія сілы ў свеце не змятуць з твару зямлі вынікаў гераічнай вызваленчай барацьбы шматмільённых мас у былых калоніях і паўкалоніях імперыялізму. Справа вызвалення народаў неадольная, будучыня за ёй. Святло, запаленае Кастрычнікам, не загасне і на гэтым фронце сусветнай гісторыі. (Працяглыя апладысменты).

Таварышы! Перамога Кастрычніка адкрыла новы этап у барацьбе міжнароднага рабочага руху. Будаўніцтва сацыялізму ў СССР, а затым і ў іншых краінах садзейнічала росту палітычнай сталасці пралетарыяту ў краінах капіталу. Павысілася арганізаванасць яго радоў. Склалася сіла, закліканая адыграць вялікую ролю ў гісторыі, — міжнародны камуністычны рух. Расшырыўся фронт саюзінаў пралетарыяту па барацьбе супраць панавання манополі; за дэмакратыю і сацыялізм.

(Зананчэнне на стар. 4).

ВЯЛІКІ КАСТРЫЧНІК І ПРАГРЭС ЧАЛАВЕЦТВА

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1).

Між тым капіталізм усё больш наглядна працягвае сябе як грамадства без будучыні. Яго эканоміку храніць на трэсе ліхаманка. Тэхнічны прагрэс выдывае за вароты прадпрыемстваў такія масы рабочых, што гэта пагражае ўзрушэннем усёй сацыяльна-палітычнай сістэме. Няспынна растуць цэны, праблемай пумар адзін застаецца інфляцыя. Скандальныя выкрыцці цёмных палітычных махінацый, прадажнасці, злоўжыванняў уладай, грубых парушэнняў закона з боку найбольш высокапастаўленых дзеячаў узрываюцца, як бомбы, то ў адной, то ў другой краіне, дэманструючы разлажэнне кіруючага класа. Рэкордны рост злачынасці дапаўняе карціну. Усё гэта азначае, што аб'ектыўныя эканамічныя і сацыяльна-палітычныя перадумовы для пераходу да сацыялізму дасягнулі высокай ступені сталасці. У капіталістычных краінах расце імкненне мас да карэных перамен.

Вядома, буржуазія — праціўнік вопыты. Яна мяняе тактыку, маневруе. Метадамі частковых рэформ яна спрабуе ўмацаваць свае пазіцыі, аслабіць цягу мас да сацыялізму.

У гэтых умовах кампартый імкнуцца ўдасканаліць стратэгію і тактыку сваёй рэвалюцыйнай барацьбы. Яны дабіваюцца згуртавання ўсіх дэмакратычных сіл у барацьбе супраць панавання манаполій. У іх тэарэтычных устаноўках у сувязі з гэтым ёсць цікавыя палажэнні, хоць, напэўна, не ўсё можна лічыць да канца адпрацаваным і бліспрэчным. Гэта і зразумела: пошук ёсць пошук. Важна толькі, каб ён ішоў у правільным напрамку.

Якія б маршруты ні выбіраліся, у канчатковым выніку прызванне камуністаў — весці масы да асноўнай мэты, да сацыялізму. Вопыт барацьбы за перамогу Кастрычніка паказаў, што ў рэвалюцыйнай дзейнасці зусім магчымы змена тактыкі, кампрамісы ў імя набліжэння новых саюзнікаў. Але пераканаліся мы і ў іншым: ні ў якім разе нельга прынесці ў ахвяру прыпынкі ў імя тактычнай выгады. Інакш, як гаворыцца, валасы захаваеш, а галаву згубіш. (Смех, апладысменты).

Чым большы ўплыў кампартый, тым больш актыўна імперыялізм спрабуе збіць камуністаў са шляху правільнага. Робіцца гэта і груба — метадамі пацёску, пагрозы, — і больш тонка. Часам камуністам буржуазных краін цяпер абяцаюць «прызнаць» іх «права на месца ў грамадстве». У замен патрабуюць... «дробязь»: каб яны адмовіліся ад барацьбы супраць улады капіталу, за сацыялізм, ад інтэрнацыянальнай класавай салідарнасці. Але камуністы даўно ўжо заваявалі сваё месца ў грамадстве. Заваявалі іменна сваёй рэвалюцыйнай барацьбой. Іх роля ў грамадстве прызнана народамі, і адныць яе не дадзена нікому! (Працяглыя апладысменты).

Імперыялістам вельмі хочацца падарваць згуртаванасць камуністычных радоў. З гэтай мэтай, у прыватнасці, настолькі падсоўваюць фальшывую версію быццам кампартый краін сацыялізму, і асабліва КПСС, навязваюць камуністам Захаду свае рэцэпты сацыялістычнай перабудовы грамадства. Але гэта — пуня фальсіфікацыя.

Наша партыя, як і ўсе марксісцка-ленінскія партыі, цвёрда прытрымліваецца агульнапрынятых у камуністычным руху прынцыпаў — раўнапраўя, незалежнасці, неўмяшання ва ўнутраныя справы, салідарнасці і ўзаемнай падтрымкі камуністаў усіх краін.

Сёння, адзначаючы шасцідзесяцігоддзе нашай рэвалюцыі, мы, камуністы Савецкага Саюза, зноў заяўляем, што будзем заўсёды вернымі вялікаму брацтву камуністаў свету! (Бурныя апладысменты). Мы горача жадаем самых вялікіх поспехаў камуністычным і рабочым партыям, іх саюзнікам, якія змагаюцца супраць дыктатуры капіталу, за свабоду, мір і сацыяльны прагрэс. (Апладысменты). Вы заўсёды можаце быць упэўнены ў нашай дружбе, салідарнасці і падтрымцы! (Працяглыя апладысменты).

Таварышы! Савецкая ўлада нарадзілася пад знакам ленінскага Дэкрэта аб міры, і з таго часу ўся знешняя палітыка нашай краіны прасякнута міралюбнасцю. Аб'ектыўныя гістарычныя ўмовы прадыхавалі яе канкрэтны змест: курс на мірнае суіснаванне дзяржаў з розным грамадскім ладам.

У нашы дні прыпынкі мірнага суіснавання даволі трывала ўкараніліся ў міжнародных справах як адзіны рэалістычны і разумны. Гэта вынік змянення суадносін сіл у свеце — і перш за ўсё росту магутнасці і міжнароднага аўтарытэту Савецкай краіны, усёй сацыялістычнай садружнасці. Гэта таксама вынік поспехаў, атрыманых міжнародным рабочым рухам і сіламі нацыянальнага вызвалення. Гэта, нарэшце, вынік разумення новых рэальнасцей пэўнай часткай кіруючых колаў капіталістычнага свету.

У той жа час гэта плён велізарнай работы, праведзенай за апошнія гады Савецкім Саюзам і іншымі краінамі сацыялістычнай садружнасці з мэтай дабіцця перабудовы міжнародных адносін у напрамку да міру. (Апладысменты).

Добрыя перамены ў свеце, якія сталі асабліва адчувальнымі ў сямідзесятыя гады, былі названы разрадкай міжнароднай напружанасці. Гэтыя перамены прыкметныя і канкрэтныя. Яны — у прызнанні і замацаванні міжнароднымі дакументамі свайго роду кодэкса правіл сумленных і справядлівых узаемаадносін паміж краінамі, што стварае прававую і маральна-палітычную пераходку на шляху, аматараў вайны і авантур. Яны — у дасягненні першых, няхай пакуль што скромных, дагаворанасцен, якія перакрываюць некаторыя каналы гонкі ўзбраенняў. Яны — у разгалінаванні сетцы пагадненняў, што ахопліваюць многія сферы мірнага супрацоўніцтва паміж дзяржавамі з розным грамадскім ладам.

Найбольш выразна перамены да лепшага відаць у Еўропе, дзе ўмацоўваюцца адносіны добрасуседства, узаемнае разуменне, цікавасць і павага народаў адзін да аднаго. Мы высока цэнім гэта дасягненне, лічым сваім абавязкам усяляк яго берачы і замацоўваць. Таму мы надаём вялікае значэнне супрацоўніцтву з такімі краінамі, як Францыя, ФРГ, Англія, Італія, з усімі вялікімі і

малымі еўрапейскімі дзяржавамі і іншай грамадскай сістэмай.

Натуральна таксама, што мы надаём вялікае значэнне адносінам са Злучанымі Штатамі. Многае падзяляе нашы краіны — ад сацыяльна-эканамічнага ўкладу да ідэалогіі. Не ўсім у ЗША падабаюцца нашы парадкі, ды і мы маглі б сказаць шмат аб тым, што адбываецца ў Амерыцы. Але калі рабіць упор на разыходжанні, спрабаваць павучаць адзін аднаго, то вынікам будзе толькі нагітанне недавер'я і варожасці, бескарыснае для нашых дзвюх краін і небяспечнае для свету ў цэлым. На заранку Савецкай дзяржавы Ленін папярэджаў тадышніх амерыканскіх кіраўнікоў аб тым, што «падабаецца гэта ім або не, Савецкая Расія — вялікая дзяржава», што «Амерыцы нічога не дасць вільсанаўская палітыка благасцудвай адмовы мець з намі справу на той падставе, што наш урад ім не па густу» (Ленінскі зборнік, т. XXXVII, стар. 254). Гэта было справядліва паўстагоддзя назад. Гэта тым больш справядліва цяпер. (Працяглыя апладысменты).

Само жыццё патрабуе, каб рашаючымі ў савецка-амерыканскіх адносінах былі меркаванні доўгатэрміновага парадку, прадыхаваныя клопатамі аб міры. Такой лініі прытрымліваемся мы; таго ж чакаем і ў адказ. У нас няма недахват у гатоўнасці працягваць пачатае развіццё адносін з ЗША на аснове роўнасці і ўзаемнай павагі.

Міжнародныя адносіны знаходзяцца цяпер як бы на скрыжаванні шляхоў, якія вядуць або да росту давер'я і супрацоўніцтва, або да росту ўзаемных страху, падазрэнняў, назапашвання зброі, — шляхоў, што вядуць, у канчатковым выніку, або да трываллага міру, або ў лепшым выпадку да балансавання на грані вайны. Разрадка дае магчымасць выбраць шляху міру. Упущэнне гэту магчымасць было б злачыствам. І самая важная, самая неадкладная задача цяпер — гэта спыніць гонку ўзбраенняў, якая захліснула свет. (Працяглыя апладысменты).

На жаль, нарошчванне ўзбраенняў працягваецца, набывае ўсё больш небяспечныя формы. Ствараюцца — і добра вядома, па чыёй ініцыятыве — новыя разнавіднасці і тыпы зброі масавага знішчэння. А кожны ж такі новы від — ураўненне з некалькімі невядомымі, прычым не толькі ў плане ваенна-тэхнічных або стратэгічных вынікаў, але і палітычных. Кіданне ад аднаго тыпу зброі да другога, заснаванае, відаць, на наўным разліку захаваць на іх манаполію, толькі паскарае гонку ўзбраенняў, паглыбляе ўзаемнае недавер'е, ускладняе ажыццяўленне мер раззбраення.

Хацеў бы ў гэтай сувязі з усёй выразнасцю пацвердзіць думку, якую выказаў і раней. Савецкі Саюз эфектыўна клопацца аб сваёй абароне, але не дабіваецца і не будзе дабівацца ваеннай перавагі над іншымі бокам. Мы не хочам парушаць прыкладнай раўнавагі ваенных сіл, якая склалася цяпер, скажам, паміж Усходам і Захадам у Цэнтральнай Еўропе або паміж СССР і ЗША. Але ўзамен мы патрабуем, каб і ніхто іншы не імкнуўся парушыць яе ў сваю карысць. (Апладысменты).

Зразумела, падтрыманне існуючай раўнавагі — не самамэта. Мы за тое, каб пачаць згібаць уніз крывую гонкі ўзбраенняў, паступова зніжаць узровень ваеннага процістаяння. Мы хочам істотна зменшыць, а затым і ліквідаваць пагрозу ядзернай вайны — самай грознай небяспекі для чалавецтва. Іменна на гэта нацэлены добра вядомыя прапановы Савецкага Саюза і іншых сацыялістычных краін.

Сёння мы прапануем зрабіць радыкальны крок: дагаварыцца аб адначасовым спыненні ўсімі дзяржавамі вытворчасці ядзернай зброі. Любоў такой зброі — няхай гэта будуць атамныя, вадародныя або нейтронныя бомбы або снарады. Адначасова ядзерныя дзяржавы маглі б узяць абавязацельства пачаць паступовае скарачэнне ўжо накопленых яе запасаў, рухаючыся наперад аж да поўнай, «стопрацэнтнай» іх ліквідацыі. Энергія атома — толькі для мірных мэт — з такім заклікам звяртаецца да ўрадаў і народаў у год свайго шасцідзесяцігоддзя Савецкая дзяржава.

Ёсць яшчэ адна важная праблема, якая мае прамыя адносіны да задачы змяншэння пагрозы ядзернай вайны. Гутарка ідзе аб тым, каб давесці да канца справу забароны выпрабаванняў ядзернай зброі, каб такія выпрабаванні не праводзіліся не толькі ў атмасферы, космасе і пад вадой, але і пад зямлёй. Мы хочам рушыць наперад перагаворы па гэтым пытанню, прывесці іх да паспяховага завяршэння. Таму мы заяўляем, што гатовы дагаварыцца аб тым, каб пачаць забарону на пэўны тэрмін усіх выпрабаванняў ядзернай зброі, быў бы аб'яўлены маратарый на ядзерныя выбухі ў мірных мэтах. Мы спадзяёмся, што гэты важны крок СССР будзе па заслуга ацэнены нашымі партнёрамі на перагаворах і, такім чынам, будзе расчынены шлях да заключэння дагавору, якога даўно ўжо чакаюць народы. (Апладысменты).

Упэўнена ідзе дарогай міру Савецкі Саюз. Актыўна і настойліва выступаем мы за тое, каб не на пол бою, не на канвеерах узбраенняў вырашалася спрэчка сацыялізму і капіталізму, а ў сферы мірнай працы. Мы хочам, каб праз граніцы, якія падзяляюць гэтыя два светы, прайшлі не трасы ракет з ядзернымі зарадамі, а працягнуліся нізі шырокага і разнастайнага супрацоўніцтва на карысць усяго чалавецтва. (Апладысменты). Паслядоўна праводзячы гэту палітыку, мы выконваем адзін з самых галоўных лозунгаў Кастрычніка, запавятаў Леніна: мір — народам! (Апладысменты).

Калі ўдасца вырашыць галоўную задачу — задачу прадухілення новай сусветнай вайны, забеспячэння трываллага міру, то гэта адкрые новыя выдатныя перспектывы перад людзьмі зямлі. Узнікнуць перадумовы для вырашэння многіх іншых жыццёва важных праблем, якія паўстаюць у наш час перад чалавецтвам у цэлым.

Што гэта за праблема? Гэта, напрыклад, неабходнасць забяспечыць прадуктамі харчавання, сыравінай, крыніцамі энергіі велі-

зарныя масы людзей. Насельніцтва ж Зямлі, паводле навуных разлікаў, да канца стагоддзя ўзрасце з чатырох да шасці мільярдаў чалавек. Гэта, далей, — пераадоленне пароджанай каланіялізмам эканамічнай адсталасці краін Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі, што неабходна для нармальнага развіцця ў будучым адносінах паміж дзяржавамі, ды і наогул для прагрэсу чалавецтва ў цэлым. Гэта, нарэшце, абарона чалавека ад шматлікіх небяспек, якімі яму пагражае далейшае некантралюемае тэхнічнае развіццё, — інакш кажучы, захаванне прыроды для чалавека.

Гэта зусім рэальныя і вельмі сур'езныя праблемы. З кожным новым дзесяцігоддзем вастрэня іх будзе ўзрастаць, калі не будзе знойдзена разумнае калектыўнае іх вырашэнне на шляхах планамернага міжнароднага супрацоўніцтва.

У наш час свет сацыяльна неаднародны. Ён складаецца з дзяржаў з розным грамадскім ладам. Такі аб'ектыўны факт. Сацыялістычная частка свету сваім унутраным развіццём і сваім падыходам да міжнародных адносін дае добры прыклад таго, якімі шляхамі лепш за ўсё вырашаць вялікія праблемы, што паўстаюць перад чалавецтвам. Але вырашыць іх за ўсё чалавецтва яна, зразумела, не можа. Тут неабходны мэтанакіраваныя намаганні народа кожнай краіны, неабходна шырокае і канструктыўнае супрацоўніцтва ўсіх краін, усіх народаў. Савецкі Саюз — цалкам за такое супрацоўніцтва. У гэтым, калі глядзець глыбей, змест знешнепалітычнага курсу, які мы называем курсам мірнага суіснавання.

Таварышы, сябры! Завячы Кастрычніка, патэнцый сацыялізму — гэта ў наш час самы надзейны залог далейшага прагрэсу чалавецтва. Кастрычнік — гэта сцяг вялікіх перамен, узятых над дваццатым стагоддзем воляй і рукамі працоўных мас. (Апладысменты).

Мы ідзем насустрач эпосе, калі сацыялізм у той або іншай яго канкрэтнай гістарычна абумоўленай форме стане пераважаючай грамадскай сістэмай на зямлі, несучы з сабою мір, свабоду, роўнасць і шчасце ўсяму працоўнаму чалавецтву. (Апладысменты).

І гэта не ўтопія, не прыгожая мара. Гэта — рэальная перспектыва. Яе штодзённа набліжаем сваёй працай і барацьбой мы з вамі, таварышы, набліжаючы сваёй працай і барацьбой мільёны нашых сучаснікаў. Гэта і ёсць працяг справы, пачатай Кастрычніцкай рэвалюцыяй. (Працяглыя апладысменты).

Будзем жа заўсёды вернымі сцягу Вялікага Кастрычніка, чырвонаму сцягу рэвалюцыі! (Бурныя апладысменты).

Няхай усё ярчэй ззяе над светам святло неўміручых марксісцка-ленінскіх ідэй! (Бурныя апладысменты).

Няхай жыве вялікі савецкі народ! (Бурныя апладысменты).

Няхай жыве наша вялікая партыя — партыя Леніна! (Бурныя апладысменты).

Наперад, да перамогі камунізму! (Бурныя, працяглыя апладысменты, усе ўстаюць. У зале гучаць здравіцы ў гонар КПСС, яе Цэнтральнага Камітэта, воклічы «Ура!»).

ДНІ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ РСФСР І ГОРАДУ-ГЕРОЮ МАСКВЕ

СУЗОР'Е — РАСІЯ

Ёсць ёмістае, усеабдымае, пранізліва-паэтычнае, кароткае, як пароль, і важнае слова Расія, Русь. У яе сінь скочваюцца святальныя росы, распасціраюцца сонечныя прасторы, бяскрайняя тайга збягае да хваляў Ціхага акіяна. У адзін і той жа дзень на Таймыры лютуюць завеі, а на Чарнаморскім узбярэжжы цвітуць ружы.

Зноў і зноў хочацца прайсці па гасцінцах і сцежках Расіі, убачыць яе непаўторныя гарады і сёлы, адзедаць добрых сяброў, здзівіцца і нарадавацца ўсяму новаму, што тут з'яўляецца кожны дзень. Каб ад межаў Беларускага трапіць ва Уладзівастан, трэба праехаць 9 тысяч кіламетраў, а з пасёлка Рыбачага ў Баранцавым моры да берага Кубані 4 тысячы кіламетраў. Такая Расія! Сонца не наспявае адразу ахапіць яе ўсю. У адзін і той жа час на яе прасторах світае і змяркаецца, палае спякотны поўдзень і мігціць зорамі глыбокая ноч.

Я зноў і думках вандрую па некаль прайдзеных шляхах Расіі, успамінаючы абліччы сяброў і добрыя вочы гасцінных незнаёмцаў, гарэзлівы смех расіянак і мудрасць разважлівых сібіракоў, бачу самую паўночную гідраэлектрастанцыю на Кольскім паўвостраве і сярод павіслай тундры малады горад энергетыкаў з паэтычнаю назвай Туманны. Заплюшчуся і, як казачны прывід, над крыштальным блакітам Анегі ўстаюць дзівосныя храмы Кіжскага пагосту, настаўленыя без воднага цвіка чарадзеймі рускага дойлідства. Гэта ўжо край Калевалы, суровай і паэтычна-задумнай Карэлія — малодшай сястры Расіі.

У сузор'е Расійскай Федэ-

рацыі ўваходзіць 16 такіх сяспёр, роўных паміж роўнымі аўтаномных рэспублік і 9 нацыянальных акруг. Больш як на 100 мовах гавораць народы Расіі. Я слухаў песні кабардзінцаў і ненцаў, чукчаў і татар, удмуртаў і асецінаў, буратаў і якутаў і сэрцам разумеў усю глыбіню любові і адданасці роднай зямлі, Краіне Саветаў, справе Леніна.

І мне адразу ўспомніліся будан і стог у Разліве, гарышча ў доміку сестравага рабочага Мікалая Аляксандравіча Емяльянава, дзе з 5 ліпеня 1917 года знайшоў сабе надзейны спрат У. І. Ленін, каб рыхтаваць штурм старога свету. Успомніўся на Няве сілуэт легендарнага крэйсера, што абвясціў пачатак новай эры, і белакалонная зала ў Смольным, дзе Ленін апавясаў першыя дзекрат Савецкай улады.

А памяць вядзе далей, на Волгу, да флігеля, дзе ў 1870 годзе нарадзіўся выдатнейшы сын Зямлі, да былой класічнай гімназіі, дзе мужнеў і загартоўваўся ленінскі геній. Сярод аднакласнікаў і сяброў Уладзіміра Ільіча адзінаццатым у школьным журнале запісаны Апалон Карыфіскі. Адзін час ён сядзеў на адной парце з Ульянавым, а потым услед за Горкім перакладаў на рускую мову вершы Купалы, быў блізім сябрам нашага народнага песніра.

Ленінскія сцежкі вядуць далей да прыстані ў белакалоннай сталіцы Усходняй Сібіры — Краснаярска. Тут навечна спыніўся параход-му-

зей, на якім 30 красавіка 1897 года У. І. Ленін адправіўся ў Мінісінск на месца сваёй ссылак. Дзесяткі дамоў Краснаярска адзначаны мемарыяльнымі дошкамі. Яны сваёй старасвецкасцю выпадаюць з ансамбляў новых вуліц, але іх беражліва захоўваюць: у іх жыў, спыняўся, бываў Ленін.

Успамінаецца бланітная дарога па Енісею ад Краснаярска да Дудзінікі і далей у запаларны Нарыльск. Самы паўночны горад Расіі нагадвае Ленінград у мініяцюры. Тут жыўць геологі, шахцёры, металургі, батанікі і вучоныя аленяводы — сапраўдныя рамантыкі і паэты. Хто перазімаваў у Нарыльску, той застаецца жыць і працаваць на Поўначы да пенсіі. Нарыльскі ордэна Леніна горна-металургічны камбінат дае самыя чыстыя ў свеце нікель, кобальт і медзь. Геологі кажуць, што ў Запаларнай тундры ёсць усе элементы табліцы Мендзялеева.

Сярод прыгожых сучасных дамоў і палацаў на Горнай вуліцы беражліва захоўваецца драўляны дамок. Першы ў Запалар'і. Яго пабудавала ў 1921 годзе група славутага разведчыка нетраў Поўначы М. М. Урванцава. Успамінаюцца шахцёры Талнаха і аленяводы ў бязмежнай тундры за ракой Нарылкай.

Паветраныя, водныя, асфальтавыя і сталёвыя магістралі не раз вялі мяне з краю ў край па прасторах Расіі: зачароўвалі сонні, уккрытыя Усурыйскай тайгою, хвалявала легендарная, Ва-

лачаеўка і амурскія хвалі каля Камсамольска-на-Амуры. Успамінаецца завод Амурсталь, сустрэчы са сталяварамі, інжынерамі і іншымі землякамі, што сталі карэннымі «камсамальчанамі».

А далёкі нашынскі Уладзівастан! Яго белыя дамы па тэрасах збягаюць да ўзбярэжжа акіяна, дзе швартуюцца караблі, прадзёмутыя вятрамі Антарктыды, сейпёры і рэфрыжэратары, плывучыя камбінаты і навуковыя лабараторыі. Грозныя хвалі Ціхага акіяна б'юцца ў бетонныя сценкі прычалаў, а з берага ў замлэную далеч углядаюцца гранітныя матросы і чырвонагвардзейцы і вечно малады Сяргей Лазо.

Успамінаецца вогненна-аранжавае неба над Магнітагорскам і помнік першай палатцы, што ў 1929 годзе паставілі малады будаўнікі горада металургаў. На цокалі гэтага незвычайнага помніка — вершы Барыса Руч'ёва:

Мы жили в палатке
С зеленым окномом,
Промытой дождями,
Проснутой солнцем,
Да жгли у дверей
Золотые костры
На рынках камнейх
Магнитной горы.

Цяпер на месцы тае гары — глыбокі катлаван. Яго вычарпалі, калі на заводах Магнітагорска кавалася наша Перамога. Гледзячы, як далёка ўнізе загрузаюцца рудою машыны, нехта з нас сказаў: «У гэтым катлаване пахавалі фашызм».

Уздызеш на стромкія Уральскія горы і, здаецца,

адсюль відаць уся Расія — дымы Кузбаса і шпанічныя алтайскія нівы, узвышшы і бярозавыя гаі Міхайлаўскага і той казачны «дуб зялёны» каля Трыгорскага, а пушкінскія вечно жывыя строфы слухае ўвесь свет.

Здаецца, зноў увачавідкі бачыш прыцярпаную снегам рабінку з чырвонымі гронамі пад акном хацінкі ў сяле Канстанцінаве і чужыя шчыры ясенінскі голас.

Яшчэ хацелася прайсціся па старажытным Ноўгарадзе і юным Новасібірску, па адлюстраваным у амурскіх хвалях Хабараўску; палюбавацца Эльбрусам з праспектаў Іяцігорска і Нальчыка, хацелася... Але ўжо Крамлёўскія куранты б'юць поўнач. Па гулкай плошчы салдаты чаканяць крок. Гэта ідзе змена ганаровай варты на ност нумар адзін. Да Леніна. Поўнач, але не спіць сталіца: увесь свет звяртае з ёю ход гадзіннікаў і ўдары сумленных сэрцаў. Над рубінавымі зорамі рэе залыміны сцяг нашай Радзімы. Тут здзяйсняюцца нашы мары, тут дужкоўць нашы крылы, святлее розум і сумленне. Пястомна працуе сталіца сталіц чырваназорная Масква. Вакол яе гараць яскравымі сузор'ямі Расія і Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

Поўнач. Прабіла дванаццаць. Ці-ха! Слухайце!

Саюз непарушных
рэспублік свабодных
З'яўдала наветкі
Вялікая Русь,
Няхай жыве створаны
воляй народаў
Адзіны магутны
Савецкі Саюз!

А над Сахалінам ужо ўзышло сонца.

Дабрыдзень, новы радасны дзень Расіі!

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

Мікалай ЦІХАНАЎ

З песень свабоды

Крывёю гарачай, чырвонай,
Абмыты наш молат святы,
Народы, нясіце кароны,
Мы іх разаб'ём назаўжды.
Няхай не алмазы іскрацца
На важных галовах пустых,
Няхай наша вольная праца
Над светам узводзіць масты.

Хто выклік тырану не кінуў,
Той будзе на доўга рабом,
Бо веліч свабоднай краіны —
У працы свабоднай нагбом.
Над намі вар'яты сядзелі,
Пасвістаў бізун над спіной.

Мы надта іх доўга царпелі,
Плацілі высокай цаной.

Былое згарэла ў змаганні,
А ў жылах атрута цячэ.
Народы, сачыце старанней,
Каб не памыліцца яшчэ...
А з тых, каму гнуўся араты,
Бразголкі іх узнагарод
У час непазбежнай расплаты
Няхай пазрывае народ.

Мы выйшлі з густога туману
І новай дарогай ідзем,
Напэўна, аж да акіяну
Мы вольны свой сцяг данясём.
Магчыма, з акапа ў акапы,
Як хвалі, агні загудуць,
І чорныя троны Еўропы,
Як зданні, у прорву ўпадуць.

І, скінуўшы транты жалобы,
Усклікне паўстаўшы народ:
— Мы ўсталі ад цяжкай хваробы

Ад сну разбудзілі свой род.
Загояцца даўнія раны
На безлічч збітых гарбоў,
Не будзе на тронах тыранаў,
Не будзе ля тронаў рабоў.

Бо молат наш выкаваў зброю
Пад сцягам з праменняў жывых
Для ўсіх бессмяротных герояў
За волю для бітваў святых.
У печаві агністае лона
Кідаюць кавалкі руды...
Народы, нясіце кароны
Мы іх разаб'ём назаўжды!

1918.

Міхаіл ДУДЗІН

Вясна скідае ўсе вярты,
І ўдалеч грознае ракі
Сплываюць лакежскія крыгі
І з трэскам лезуць на быкі.

Каторы раз ужо, каторы,
Гляджу разважліва адзін
На свежы вецер, на заторы,
На горы сінія ільдзін.

І шумавінне між пралётаў,
І перакулены ў Няве,
След рэактыўных самалётаў,
Як лебядзіны пух, плыве.

Мы тут жылі, жывём і любім,
Не ў заветнай цішыні,
А так, каб засмылелі губы,
Любоў дайшла да глыбіні.

Тут нашы стрэчы і парады,
Пачатак шчасця і трывог,
Крывёю змытая блакада,
І далеч ранішніх дарог.

Адсюль відаць лясы і горы,
І ластаўкі над галавой,
Краіны роднае прасторы,
І сонца ў небе над Нявой.

Душа праменнямі сагрэта,
На бруку парастак прарос,
Нібы жыццё, да парапета
Ідзе з дзяўчынаю матрос.

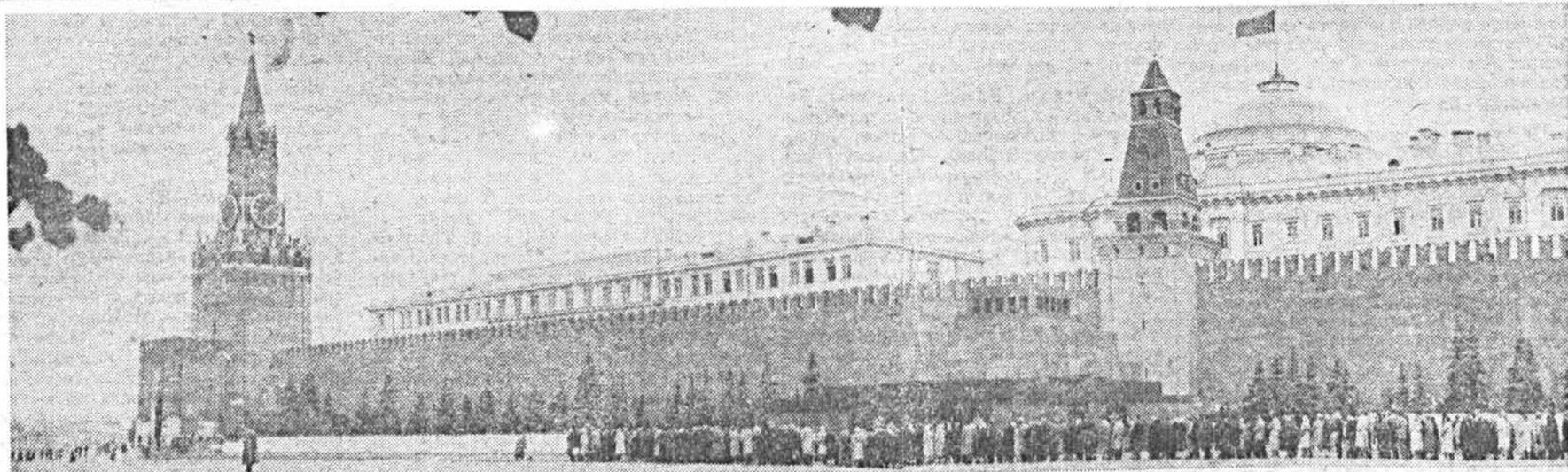
На іх захоплены гляджу я
І радуся іх красе,
А ў горадзе вясна бушуе
У лёгкай ранішняй смуге.

Яна ўсе сны не расказала.

А над вясноваю Нявой
Каля Фінляндскага вакзала
Ільч — на вежы бранявой.

І Летні сад дажджом прамыты,
Іскрыцца хвалямі рака.
І свет для радасці раскрыты
Яго рукой з браневіка.

Пераклаў з рускай
С. ГРАХОЎСКІ.

Масква, Красная плошча.

Фота Ул. КРУКА.

КАЛІ распачыналі сваю падзвіжніцкую справу Янка Купала і Якуб Колас, Максім Багдановіч і Максім Гарэцкі — працу па стварэнню сучаснай беларускай літаратуры, усё не выглядала такім простым, выдавочным, як сёння. Як сёння, калі паянне «беларуская паэзія», «беларускі прэзак», «беларуская п'еса» для вельмі і вельмі многіх і за межамі Беларусі гучаць як абяцанне сталяў па думцы, па майстэрству літаратуры.

А з якім пачуццём успрымалася гэтая гістарычная і стылявая «паэзія» — беларускія творы 60—70 год назад, калі аднаўлялася літаратура на беларускай мове, калі яна павінна была панава прывучаць свет і людзей да свайго існавання?

Нават аўтар выдатнай шматтомнай працы «Беларусы», акадэмік Я. Ф. Карскі, які німала зрабіў для аўтарытэцкага навуковага пазнання беларускай мовы, культуры, нават ён аднойчы засумняваўся: ці не спазніліся Купала і яго сябры? ці пакінула для іх гісторыя патрэбную будаўнічую пляцоўку, каб паміж блізкамоўнымі літаратурамі — рускай, украінскай, польскай, якія «пабудаваліся» даўно, узнікнула яшчэ адна? «Уціснутая» можна, але ці не застаенца такая літаратура ўсяго толькі правадніцкай з'явай — прыбудовай нікому не бачнай і не цікавай?

А цяпер перакінемся на Сусветную кніжную выстаўку 1977 года, што сабрала ў Маскве кнігі, выдаўцоў і пакупнікоў кніг з дзесяткаў краін. Аказалася, што творы беларускага аўтара Васіля Быкава выданы на столькіх мовах, што іх ужо і прадаваць амаль што няма каму.

Шырока і далёка ў свеце, на літаратурнай планеце вядомы беларускія творы і імёны — Купала, Колас, Мележа, Быкава, Брыля, Танка, Куляшова, Панчанкі, Броўкі, Шамякіна і шмат каго яшчэ. На гэтай хвалі — цікавасці да беларускай літаратуры, павялічыліся і нават выгравіраваліся да ўсесаўзнага і нават замежнага чытача і шмат якія пасрэдныя творы, якіх у нас таксама хапае. Але нават і гэты паказчык — хоць і адмоўны — агульнага аўтарытэту беларускай літаратуры. Вучоная дэярэма баяліся, што надзвычайная блізкасць моў — беларускай да рускай, украінскай, польскай — перанакладзіць нашай «славеснасці» знайсці свайго чытача, вырасіць у самастойную і моцную літаратуру. Вырасла — у спрыяльных умовах інтэрацыянальнай узаемападтрымкі, культурнага ўзаемадапамогі, якія сталі новым фактарам, стымулятарам літаратурнага развіцця пасля Кастрычніка.

Чым выклікаецца, на чым трымаецца інтарэс да беларускай літаратуры, беларускага мастацтва, які мы добра адчуваем і праз пераклады, і ў артыкулах, працах савецкіх і замежных крытыкаў і літаратуразнаўцаў? Што, мы ўжо такія майстры сталі, якіх свет не бачыў? Мабыць, не ў гэтым справа, хоць без майстэрства, вядома, доўга не пражывеш на літаратурнай планеце.

Рэвалюцыйная вайна 1917—20 гадоў, а затым Вялікая Айчынная вайна — гэтыя галоўныя падзеі XX стагоддзя не абыйшлі беларуса. Ні пакутамі, ні славай. Яны, падзеі гэтыя, замалілі самасвядомасць беларускага народа на новым узроўні. Што гэта за ўзровень?

Для кожнага народа наступае гістарычны момант, калі з аб'екта гісторыі ён робіцца суб'ектам: пачынае прымаць актыўны ўдзел у агульназначных для чалавецтва падзеях. Але і гістарычная актыўнасць бывае розная. Бывае, напрыклад, «прусацкая», экспансіянісцкая. Існаванне народа такога таксама робіцца фактам не толькі для сябе, але і для іншых. Але вестуном у яго наперадзе б'юць страх і нянавісць, ганарлівасць, пагарда да іншых.

На сцягах рэвалюцыі, што зрабіла шмат якія народы нашай краіны вядомымі ў свеце, было напісана: «мір і братэрства народаў». А самая вялікая ў нашай гісторыі вайна была вызваленчай, Айчынай...

Вось з гэтага і вырастала (пяхай сабе і гістарычна запознена) нацыянальная самасвядомасць, самаразуменне беларускага народа. Высокагуманістычнае самаразуменне народа савецкага.

Ад прысутнасці, як бы «паўдлення» на планеце дагэтуль мала каму вядомага народа з такім лёсам і самаразуменнем, народа, які ведае цану і вайне, і міру, заўсёды дабаўляецца на планеце святла, узаемаразумення, чалавечай ісп-

лны. І гэта ўсё адлюстраваным святлом і цэлым спачування і дружбы вяртаецца і да цябе, да кожнага: «Беларусія, а ведаем, там была страшная вайна. І цэлы фронт партызанскі...».

Спачувальна і цікавае да беларускай літаратуры ў сучасным свеце — выпраменьванне гэтага ж святла, гэтай цеплыні, павялічылі, што вяртаюцца да нас вельмі такім чынам. Народу свайму, яго ахвярам і гераізму ў Вялікай Айчынай вайне, яго працоўнаму і ратнаму подзвігу мы абавязаны і за наш літаратурны аўтарытэт у свеце. Не будзем спрашчаць: каб такі аўтарытэт нарадзіўся, патрэбна добрая літаратура. І яна ёсць. Але ці мала добрага ў літаратурным свеце? Трэба яшчэ, каб за літаратурай стаяў народ, якому ёсць што сказаць, ёсць аб чым расказаць чалавецтву — пра сябе і пра само чалавецтва.

Рэспубліка-партызанка, краіна класічнага партызанскага руху, народ, які аддаў кожнае чацвёртае жыццё, каб толькі знішчыць фашызм у свеце — гэта шмат каму нагадвае пра іх уласны лёс, пра іх смярцельную барацьбу ў імя жыцця і

над забудову, лепшы выхад — рухашца на вертыкалі. Нарошчываць паверхі.

Такім спосабам даганяць шматпалярнае літаратуры імкнуліся многія маладыя пісьменнікі ў 20-я гады. Гістарычную патрэбу яны ўлоўлівалі востра, чуйна. Але многім яшчэ нестала ні грунту, ні культуры. А маладой літаратуры, каб яна магла надзейна цягнуцца ўверх, патрэбен моцны, глыбокі фундамент. Глыбокія народныя карані.

Вялікім шчасцем для беларускай савецкай літаратуры на самым пачатку яе развіцця было тое, што ў ёй аўтарытэцка прысутнічалі такія сапраўды народныя таленты, як Купала, Колас, Бядуля, Гарэцкі.

Не мае асаблівага значэння той вядомы факт, што некаторым маладым ды «бурапенным» здавалася, быццам «старыя» цягнуць літаратуру назад, перашкаджаюць ёй смела расці. А яны калі цягнулі каго, дык да народных вытокаў, да прастаты, глыбіні, праўды.

Янка Купала адкрываў беларусу яго ўласны свет — паўсядзённым і гістарычным — так проста і ў той жа час нечакана,

Алесь АДАМОВІЧ

РЭВАЛЮЦЫІ І НАРОДУ АБАВЯЗАНАЯ

лепшай будучыні. Народам Югаславіі, Польшчы, лацінаамерыканцам, в'етнамцам...

Многія ж якраз таму, што самі не перажылі, не могуць нават уявіць такога, прыслухоўваюцца да напераджальнага голасу нашай гісторыі з пачуццём складаным і вострым.

Пабываўшы ў Хатыні, амерыканскі публіцыст Майкл Дэвідаў напісаў:

«Як уявіць такое? Гэта было б падобна да цяжка ўявітай карціны: больш за пяцьдзесят мільёнаў амерыканцаў забіта і ўся наша краіна разбурана, за выключэннем яе ўсходняга ўзбярэжжа».

Падумаць пра такое сёння, значыць, падумаць па сутнасці і пра атамную атаку, атамную вайну.

«Як уявіць такое?» — пытаецца амерыканец. Мы таксама не перажылі атамнай вайны, але пра яе магчымую трагедыю, маштабы, нават пра гэта можа, здольна нагадаць, расказаць наша літаратура, апавядаючы пра «кожнага чацвёртага» і пра нашы Хатыні...

Вялікая адказнасць і не лёгкія права для літаратуры быць голасам гэтай, такой праўды.

Але толькі з пачуцця вялікай адказнасці за сваё слова і вырастае значная літаратура.

Так было і з самага пачатку, калі яшчэ толькі адраджалася наша літаратура.

Шлях самасвядомасці трэба было прайсці, і літаратура яго прайшла — твор за творам, ступенька за ступенькай, і кожны значны талент, шукаючы сваю сцэнку ў літаратуры, шукаў і пракладаў шляхі для ўсёй літаратуры.

Калі Купала, Колас, Багдановіч, Бядуля, Гарэцкі, а потым і маладзейшыя савецкія пісьменнікі — Чарот, Чорны, Трус, Крапіва, Зарэцкі, Лынькоў і інш. пачыпалі і разгортвалі літаратурную справу, хапала ўсяго: і сумненняў, і энтузіязму, гучных дэкларацый і смелага эксперыментарства... Але вырашыць усё павінен быў эстэтычны вынік. Толькі важкім, пераканаўчым эстэтычным вынікам можна свядзіць сябе сярод іншых літаратур.

У літаратуры, хоць і не такое, як у навучы, але значэнне маюць смелыя паэтычныя ідэі, «гіпотэзы» — гэтага хапала і Чароту з яго «Босмі на вогнішчы», і Куляшова з яго «Аманалам», і Чорнаму з яго мікрааналізам душы «жывога чалавека».

Калі ў архітэктараў не хапае плошчы

глыбока. Дзень сённяшні і стагоддзі гучалі ў адным паэтычным радку, як гук і яго рэха. Сацыяльна рэальнасць жыцця селяніна, прыгнечанага беларуса адгукалася ў працяглай гістарычнай далечы, здавалася, паэт «дацягваўся» сваімі словамі, думкамі, пачуццём аж туды, дзе чалавек жыў адзін на адзін з сонцам, з месяцам, з дрэвам і ўсёй першапачатковай тайнай бяскожнага свету (гэта тонка адзначана ў кнізе Р. Бярозкіна «Свет Купала»). Калі б такое шматмернае мысленне паэта было толькі дэкларацыяй, «ідэяй», мы б не мелі магчымасці, як сама прырода, паэта Янку Купала. Не, гістарычнае і міфалагічнае святладчуванне народа ва ўсёй яго шматвяковай глыбіні прысутнічае, жыве ў самой мове Купала, у вобразнасці, у музыцы яго нязвычайнай паэтычнай фразы. З гэтым багаццем ён уваходзіў, прыйшоў у савецкую літаратуру.

Потым наявіўся ў нас і прэзак і таякой вольнай фразай, мовай — у якой уся прастора гістарычнага народнага быцця. Я гавару пра Кузьму Чорнага. З гэтага і пайшла ў нас тая асабліва прэзак, якой сёння захопляемся мы, чытаючы, побач са сваім Чорным, амерыканца Фолкнера ці калумбіяна Маркеса. Гэта прэзак, у якой кожная, самая дробная адзінка стылю заключае ў сабе не толькі павядаленне пра тое, што герой вольна робіць ці адчувае, але ўсю гісторыю яго лёсу, лёсу самога народа. Гэта — як клетка жывога арганізму. Аказваецца, увесь генетычны код запісаны ў кожнай клетцы. У кожнай, а не толькі ў «спецыяльных». Такая ж вычарпальная паўнагата інфармацыя пра ўсё — у кожнай фразе, якую ёсць, прынес у нашу літаратуру Купала, Чорны Якая і сёння — адзнака найсучаснейшага стылю.

Можна ўявіць сабе не вельмі вялікую фантастыку: ад пывілізцы засталася адна толькі фраза. Але калі б гэта была такая вольная «спрасаваная» фраза, да якой імкнуцца сапраўдная літаратура, прадстаўнікі другой разумнай, «звышкібернетычнай» цывілізацыі шмат чаго даведліся б праз усё, чым жыла тая, знікнупшая...

«Беларусы ж нікога не маюць, хай ім будзе хоць Янка Купала», — піха, шчыра казаў калісьці малады паэт Янка, як бы просячы ў людзей даравання за свой голас, што загучаў па-беларуску — сярод іншых.

Вельмі хутка голас гэты — голас новай, адроджанай беларускай літаратуры — патрэбны стаў не адным беларусам.

Чалавецтва, калі яно багаче хопе бы на адну яшчэ літаратуру — гэта ўжо другое чалавецтва. Нават калі яно само пра гэта не думае. Таксама як чалавек, які вывучыў яшчэ адну мову — гэта ўжо трэці чалавек.

Праз гэтую мову, праз гэтую літаратуру — беларускую — чалавек на зямлі стаў багачэйшы вольны і на гэта — на кола савецкую «Новую зямлю» — можа самы сялянскі ва ўсёй сусветнай літаратуры эпох. Ва ўсякім разе ў XX стагоддзі. Сёння мы чытаем выдатную «вясковую прозу» — рускую, маладзёкую, армянскую... Самі спрабуем шчыра пра гэта пісаць, думаць — М. Стральцоў, Я. Сіпакоў, А. Кудравец, А. Жук, В. Карамзаў... І нам не тое, што лягчэй, а неспакайней ад адчування, што пра маральныя і паэтычныя каштоўнасці сялянскага жыцця і побыту ўжо гаварыў, ужо сказаў (як бы трохі і за нас, сённяшніх) дзядзька Якуб... Паэзія, проза Я. Коласа, яе значэнне для беларускай літаратуры нядрэнна вучуваны нашым літаратуразнаўствам.

Менш даследаваны ўклад М. Гарэцкага ў станавленне і развіццё нашай савецкай літаратуры. Усё яшчэ адчуваецца інерцыя старых думак і адносін.

А між тым, гэта быў і чалавек, і талент выключных якасцей. Купала і Колас гэта адчувалі, можа, лепш, як хто іншы, і адносіліся да Гарэцкага з велізарнай павагай.

У кожны перыяд і ў кожнай літаратуры ёсць (а калі няма, тады і зусім ужо сумна!) свой маральны «максіміліст». Ён можа гучна заяўляць аб сабе, а можа і зусім не старацца заяўляць, але яго ўсё роўна бачыць — дзесьці там, дзе не вельмі людны і не занадта цесна. Можа, наперадзе, а можа, збоку, ці нават ззаду... калі быць ззаду — якраз самае няўтульнае становішча.

Што датычыцца самой творчасці, дык Гарэцкі быў не толькі заўсёды паспраўднаму сучасным, наперадзе, але і як Купала, Колас — гаварыў і ад імя нашай літаратурнай будучыні.

Як Лермантаў сваімі творами шмат чаго «ўгадаў» нават талстоўскага, так Гарэцкі адкрываў магчымасці і шляхі, якія грунтоўна рэалізаваліся пачалі праз 20, праз 40 гадоў. Ваенная проза Васіля Быкава; калі мець на ўвазе беларускую традыцыю, найбліжэй якраз да творчасці Гарэцкага — яго апавяданняў, яго выдатных фронтальных запісак «На імперыялістычнай вайне». Не тое важна, ад яго ці ад каго іншага больш узяў Быкаў: у рэшце рэшт, усе мы выйшлі з адной ваеннай «шынелі» — талстоўскай!

Але ў беларускай «ваеннай прозе» яны — Быкаў і Гарэцкі — стаяць найбліжэй адзін да другога.

А вось прыклад яшчэ больш паказальны і нечаканы. Прыклад таго, як далёка Гарэцкі-практык прадугадваў будучыню шляхі літаратурнага развіцця.

У 50-я гады чытача ўсхвалявалі «Уладзімірскія прасёлкі» Салаухіна. Гэта быў час, калі мы раптам разгледзелі, нашым вачам адкрылася тое, чаго мы, як кажуць, «в упор не выдзелі» — вёску, якой яна была, стала ў цяжкія пасляваенныя гады. Пад бравурыя кінкакарціны наш шталт «Кубанскія казакі» вёска, ад якой мы толькі бралі, мала даючы ёй, разбуралася. І вольны пісьменнік, як бы адчуўшы, што толькі так і можна, і патрэбна гэта зрабіць, каб яго пачулі, каб услед за ім убачылі ўсё гэта зблізку, пачаў пісаць вёску зусім нечакана: ідучы ад хаты да хаты, ад парoga да парoga, ад сям'і да сям'і, ад лёсу чалавечка і да лёсу. Як уедлівы бязлітасны фінінспектар, халдзіў... І як сын, што доўга тут не быў — недаравальна доўга.

Эфект быў аглушальны. Сам мастацкі прыём здаўся адкрыццём — геніяльна простым, як кола.

Дык вось і гэта ўжо было, гэта ўжо ёсць — у Максіма Гарэцкага! Наскончаны вялізны твор, дакладны, як летапіс, вясковы дзёнік за дзесяці год — «Камароўская хроніка».

Гэта быў час — 20-я гады асабліва, — калі літаратурная моладзь магла сябе адчуваць — кожны! — біблейскім Адамам, якому выпала даваць імёны ўсяму і ўсім. І сапраўды яны адкрывалі новыя словы, паяншы, новыя ў беларускай літаратуры жанры — М. Чарот, К. Чорны, К. Крапіва, П. Броўка, Я. Маўр, А. Куляшоў і дзесяткі іншых — гэтыя хлопцы з самых розных і далёкіх куточкаў Беларусі. Нараджаецца новая па рытмах і вобразнасці назая, расне проза, упартая нацэлена на «гістарычныя маштабы», развіваецца беларуская драматыка — таксама з «эпічным» размахам. Пачуццё

«малодосці» (узростава, навіны ідэй, форм і г. д.), якое спачатку ап'яняла і бачылася многімі як абсалютная перавага над усім, што «не малодое», наступова саступае месца больш сур'езным клопатам, адноснам да літаратурнай справы. Больш прафесійнае, сталае разуменне сваёй працы, місіі нават арганізацыйна аформілася — вакол часопіса «Узвышша». Але справа, вядома, не ў арганізацыях, а ў талентах.

Сам час сапраўды быў ураджайны на таленты, народныя таленты: рэвалюцыя глыбока ўзняла цаліну, заклікала да творчай працы мільёны з самага дна «беларускага жыцця-быцця», як пісаў К. Чорны.

Узяць да прыкладу таго ж Чорнага. І да яго аповесцей, раманаў была ў нас проза.

Але пасля Чорнага, дзякуючы яго таленту, узнікла ў беларускай літаратуры сапраўды моцная раманная традыцыя. У раманным цыкле Чорнага беларускі раман не толькі паманцеў як эпічны жанр, але і па-сапраўдному сябе зразумеў, усвядоміў свае жанравыя магчымасці. Што яно такое — моцная раманная традыцыя, адчуваеш, чытаючы палескую хроніку І. Мележа, раманы Я. Брыля, І. Шамякіна, А. Чарнышэвіча, М. Лобана, трылогію І. Навуменкі, ваенныя раманы І. Чыгрынава, прозу В. Адамчыка... Кожны з названых тут празаікаў піша пра сваё, па-свойму. Але вопыт Коласа-празаіка і Гарэцкага, вопыт Чорнага-рамана — гэта дае ім упэўненасць і як бы падаўжае іх літаратурную біяграфію. Магчымы і вучнёўскі працяг, магчыма і творчае саперніцтва — з «самім» Коласам, з «самім» Чорным ці Гарэцкім, але абперціцца ўжо ёсць на каго.

Каб традыцыя ўзнікла, наперадзе павінен прайсці талент першаадкрывальніка. І да К. Крапівы былі ў нас байкі. Але толькі пад яго паром у 20-я гады жанр гэты з літаратурнай забаўкі, «драбніцы» стаў раўнацэнным сярод іншых. Нават болей. Ён як бы вычарпаў сябе, свае магчымасці — гэты жанр. Калі раман (пасля ўсіх класікаў) і развіваецца, і ўзбагачаецца, дык байка ці не прайшла ўжо свой «зніт» і зноў ператварылася ў забаўку і нейкае несур'езнае літаратурнае «адыходніцтва». Мабыць, патрэбен быў і час свосабылівы, і талент, для якога байка-сапраўды форма мастацкага мыслення, а не проста «прыём». І адно з другім павінна было сусціся, супаці. Да літаратуры, да кнігі пацягнуліся мільёны з самых нізоў, і для іх байка была сапраўднай літаратурай, якую яны прымалі з радасцю, з захваленнем — як сваё, народнае слова. Байкі Крапівы чыталі і ведалі і тыя, хто ніколі яшчэ і нічога не чытаў...

А потым была вайна. Прыйшла пара смага галоўнага, па словах Кузьмы Чорнага, «ад чаго залежыць усё астатняе». Гэта была пара выработвання ўсіх канцоўнасцей — на трываласць і на неабходнасць. У тым ліку і літаратуры.

Адразу адкрывалася, што і чаго варта. Лішняга на вайну не бралі, а толькі самае неабходнае.

Мабыць, цікава было б уважліва пра-сачыць, вивучыць: што народ у аколах, партызанскіх лясках сляваў, чытаў, калі выпадала рэдкая магчымасць, што сляхаў, любіў. І чаму пацягнуліся так людзі не да гучнага, а тым больш не да крыклівага слова, а да лірычнага, мяккага. І гнеў, і нянавісць іх палілі, але надабалася, каб «на поленьях смола, как слеза», і каб слова не аглушала — хапала ім і без гэтага грому і жалеза! — а запрашала да шчай размовы адзін на адзін. Як голас Вольгі Бергольд, вершы яе, калі яны гучалі па радыё ў вымаражаных кватэрах, дзе ленинградзец-блакднік за-мязраў, як у зімовым стэпу... Гэты пастрой — можна сказаць народны — перадаваўся і пісьменнікам.

Перадаваўся найбольш чуйным, і ўзнікалі, пісаліся вершы — як лепшае ў Суркова, Сіманова, Панчанкі, Бялевіча; вырасталі пазмы — «Васілій Цёркін» Твардоўскага і «Сцяг брыгады» Куляшова; рабілася моцная публіцыстыка Эрэнбурга, Ляонава, Шолахава, Чорнага, не проста гучная, а на дзіва багатая, калі ўспомніць яе, інтанацыямі, звернутымі да сэрца, да розуму, да пацуючай народ-салдата, народа-партызана...

Музы не маўчаць, калі грымяць гарматы — гэта праўда. Ды толькі безнадзейная справа — спрабаваць «перакрыць» гарматы. У літаратуры для гэтага былі, яна знаходзіла сродкі іншыя — голас сэрца да сэрца.

Некалькі гадоў назад Ленинская прэ-мій прысуджана была за беларускі ра-

ман — Івану Мележу. Беларуская літа-ратура набыла свой «Ціхі Дон». Не тэ-матычна, бо «Палеская хроніка» бліжэй (калі ўжо супастаўляць з Шолахам) да «Паднятай цаліны». «Палеская хро-ніка» — наша нацыянальная эпапея, пранізана тым вострагуманістычным, да трагедыінасці, пафасам, які замаца-ваўся ў савецкай літаратуры паймаццей праз «Ціхі Дон». Іван Мележ любіў і ца-ніў гэты раман, можа, як ніякі іншы ва ўсёй літаратуры — гэта вядома.

Незадоўга да смерці пісьменніка на-друкавана была трэцяя кніга «Хронікі» (а ў чарніках засталіся няскончаныя раздзелы рамана «Завесі, снежань» і пла-ны, накіды да наступных кніг), і сёння нам асабліва бачна, што мы атрымалі ад Івана Мележа. І што, на жаль, атры-маць не паспелі.

Купала, Колас, Гарэцкі, Чорны, іншыя нашы лепшыя празаікі, паэты, драматур-гі — амаль усе выраслі з таго мацеры-ка, назва якому — «святства». Кім ні сталі, куды потым і рухаліся, але вы-расталі з гэтага.

І вось той мацярык ва ўсім свеце размываецца, знікае на вачах аднаго-двух пакаленняў, як нейкая новая Ат-лантада. Што прыходзіць, прыдзе ў кан-чатковым выніку на змену — у культур-ным, этычным, псіхалагічным сэнсе, — па-кажа час. Не, мы ні ў якім разе не псі-місты ў гэтым пытанні. Але даўна бы-ло б, няўдзячна і проста па-дзікунку, калі б мы, літаратура, праводзілі «пес-нямі і танцамі» той бацькоўскі, дзядоў-скі мацярык, на якім столькі збудавана было, столькі нарадзілася ўсяго і намер-ла.

Пас сёння, як безваротная страта, му-чыць тое, што знішчана, што не «адно-віш» ужо марскую карову. А тут жа цэ-лы мацярык — чалавечы, маральны, ду-хоўны каштоўнасцей!

Адзін вучоны налісаў (было надрука-вана): знікла, маўляў, назаўсёды марская карова, ну, і што — не вялікая страта! Можна, гэта і не зусім гуманна і тактоўна так казаць, але думаецца, што тузін та-кіх бесклапотна-«аптымістычных» вучо-ных для навукі — меншы капітал, чым на-ват фотаздымак таго добрага марскога стварэння.

Не, сур'езная літаратура іначай правод-зіць у нябыт былі велізарны «маця-рык»: усё разумеючы, але не адмаўляю-чыся ад чалавечага права на смутак па ўсім, што нарадзіла нас, нашых бацькоў, самую мову нарадзіла і трымала на са-бе, як і усё іншае. Пачытайце рускіх Шукшына, Абрамава, Бялова, Распуціна, малдаваніна Друца, армяніна Матэвася-на... З беларусаў — Брыля, Палтаран, Стральцова, Сіпакова, П. Гілевіча, Куд-раўца, Жука...

У гэтым кантэксце прачытваецца так-сама і раман Івана Мележа — гэты за-вяшчальны смяротны гімн роднай зямлі, палітай погам і крывавымі слязамі, са-грэтай і ачалавечай рукамі, маладос-цю, сэрцамі бяскондых пакаленняў пра-цоўных людзей.

Аповесць «Ніжнія Байдуны» — Брыльва слова ў літаратуры, аб якой тут гавары-лася. Моцнае, яркае і... вясёлае слова. Дык што, усё ж такі «песні і танцы»?

Не, гэта асаблівае вяселосць, ад якой пацуюць любові і павагі да вёскі, селяні-на і да цэлага народа мацнее, робіцца больш асабістым і шчыльным.

Чытаеш аповесць і, як з холаду ў жар, нябе кідае то ў смех, гучны, аж палоха-ешся, то ў сум: дарагія Брылю землякі, якіх і ты не можаш не палюбіць, смяюць-ся. Гэта народ смяецца, ды так, што і та-бе не ўтрымацца — такое яно дасціннае,

і жывое, настоснае на быцц, заквашанае і як трэба, якраз пасоленае слова бры-лёўскіх байдуноў.

Невялікая па памеру аповесць гэта на-лежыць да твораў, якія пішудца ўсім пракітым жыццём. Тут не сядзеш ды не рашыш: дай вось прыдумаю і напішу. Такую аповесць «прыдумаць» можна толькі па перажытаму, на ўбачанаму ды пачутаму сярод свайго народа. Па пера-жытаму разам з народам.

«Народная кніга» — гэта дакладна, добра сказаў М. Мушыніскі пра «Ніжнія Байдуны».

Аповесць Брыля сапраўды — голас усеперамагаючага народнага аптымізму, на які ў свеце, зусім не бясмэрным, права мае, можа, толькі сам народ. Лёг-ка і танна гэта — быць аптымістам да та-го, як цябе добра дзюбуне «смажаная пе-вень». А тут вунь як дзюбаў па працягу немалой гісторыі. Адныя Хатыні чаго каштуюць! Цікава вось што: кнігі, «на-родныя кнігі» нахшталь вясёлага бес-смяротнага «Ціля Уленшпінгеля» ўзніка-юць найчасцей як водгук на гісторыю цяжкую, крывавую, жудасна пранахлую дымам...

Брыль напісаў гэтую аповесць пасля працы над кнігай «Я з вогненнай вёс-кі...» — самому сабе, здаецца, на здзіў-ленне. Пасля таго ды такое!.. Але і сам растлумачыў — самому сабе: чалавеку хочацца, проста неабходна пасля таго гора бяздоннага пачуць, як смяецца, як умее, насуперак усяму, смяецца чалавек, твой народ.

Цаны няма аптымізму народа, ямі ўсё зведаў, усё змог, а цяпер перамагае яшчэ і так — смехам.

Калісьці над усім у нас у літаратуры высіўся паэтычны «станавы хрыбет». По-тым быў час прозы, рамана. Адначасова вырасталая драматургія. І перш за ўсё — камедыя.

Можа, не выпадкова, што сёння якраз камедыя наша так пасляхова выйшла да ўсесаюзнага глядача. Андрэю Макаёнку, які сваім «Зацюканым апосталам» зая-ваў досыць «высокія» падмосткі тэатраў, было ў яго вучыцца. Як і Матукоўска-му, Петрашкевічу. За іх наватарскай дра-матургіяй высіцца моцная традыцыя — «Паўлінка», «Хто смяецца апошнім...», «Мілы чалавек»...

Агульнапрызнана, што ў досыць моц-най нашай прозе асаблівае месца зай-маюць творы аб Айчынай вайне. Пра іх найбольш пішучы, гавораць і ў крыты-цы ўсесаюзнай, за мяжой. Часта па заслугах, а часам і па інерцыі — з па-вагі да гераічнай Беларусі-партызанкі.

А наогул наша «ваенная проза» — важкае, аўтарытэтынае слова ў мастацкім летанісе вялікага подзвігу савецкага на-рода.

Аб Вялікай Айчынай пісалі, пішучы у нас амаль усе. Акрамя пералічаных вы-шэй сучасных празаікаў, паэтаў, драма-тургаў, можна было б назваць творы Ку-лакоўскага і Бурлакіна, Ткачова і Казь-ко, Скрыгана і Віцаль-Загітэвавай, Віткі і Барадуліца, Марціновіча і Пташнікава, Асіпенкі і Сачанкі, Місько і Разанава, Кірзенкі і Грахоўскага, Шахаўца і Ян-коўскага, Лужаніна і Вялюгіна, Бачылы і Караткевіча, Кісліка і Тараса, Карлю-ка і Васілевіч, Дамашэвіча і Арабей, Гаўрусёва і Кругавых...

Але ці не лягчай — каб не пераліч-ваць амаль усю пісьменніцкую арганіза-цыю Беларусі — назваць тых, хто не пі-саў, не піша пра мінулую вайну?

А, можа, іх і няма ў нас — тых, хто абшываў гэтую тэму?

«Што, беларусы, усё ваюеце?» — сказаў бы нехта высельны. «І ніяк не скончаць

плакаць, хутка ўжо сорак год, а яны ўсё пра тое...» — сказаў бы вельмі мужны (пакуль небыспека далёка) чалавек. Ну, а трэці сказаў бы (хай даруе Янка Брыль, што заадагта эксплуатаваў яго сты-лявы ход), сказаў бы асабліва вясёлы чалавек: «Мне б вашы клопаты! Вайна з фашыстамі, калі гэта было!.. А ў мя-не кожны дзень вайна — з жонкай, з су-седам, з прапрабам — дапамажыце мас-тацкім паром!»..

Не, не мы гэта «ўсё ваюем». Памяць народная, сумленне чалавечае. «Не я пня — народ божы!» — сказаў калісьці даў-но наш паэт.

Дарэчы, Інстытут літаратуры АН БССР у перспектыве мае мэту — ства-рыць двух-трохтомную працу: «Вайна ў беларускай літаратуры». І, мабыць, ніко-га не здзівіць, што такая праца зроблена будзе імяна ў Беларусі...

Перайшоўшы да крытыкі, да літарату-разнаўчай навукі, хочацца нагадаць, як 5—7 год назад адзіна загадчык рэдакцыі (а быў ён зусім не высельны, а наадварот да смешнага пануры!), дык вось ён ад-разу казаў, калі на стол яму трапляла заяўка на кнігу крытыка: «У нас у Бе-ларусі няма марксісцкай крытыкі!». У апошнія гады тое ж выдавецтва па пяць і па болей такіх кніг выдае, перавыдае, многія адразу атрымліваюць усесаюзны рэзананс. Без перабольшвання можна га-варыць, што 60-я і 70-я гады далі нам крытыку, якая стаіць — па кваліфікава-насці, таленавітасці і сумленнасці — на-роўні з выдатнай нашай прозай, паэзіяй, драматургіяй. Калі, вядома, браць леп-шае — і там, і там. Ніколі такога моцна-га, аўтарытэтынага атрада крытыкаў бе-ларускай літаратуры не мела, аўтарытэ-тынага не вагой «доўбіні», «аглаблі», а важ-касцю думкі і таленту.

Талент — упершыню само паняцце гэта сталі ўсур'ез, як і да ўсякай іншай лі-таратурнай справы, прыкладваць да пра-фесій крытыка. Мы называем, нагадваем працы, артыкулы Бярозкіна, Каваленкі, Навуменкі, Калесніка, Палтаран, Пашке-віча, Мушыніскага, Мальдзіса, Бугаёва, Гніламедава, Ралько, Яскевіча, Шкрабы, Арошкі, Лойкі, Канэ, Андрэяка, Тычыны, Бечыка, Клышкі, і ўжо само імя крыты-ка для нас абяцанне і гарантыя зусім гэўнай грамадзянскай пазіцыі, сваёй ма-неры, свайго стылю, добрай кваліфікава-насці.

Інстытут літаратуры імя Я. Купала АН БССР выдаў за пасляваенныя дзеся-цігоддзі некалькі «Гісторый беларускай літаратуры». У апошнія гады — чаты-рохтомнік на беларускай і двухтомнік на рускай мовах, дзесяткі манаграфій. Бачны не толькі рост беларускай літара-туры, але і беларускай савецкай навукі аб літаратуры. Вельмі наказальна паяў-ленне кнігі М. Мушыніскага аб беларус-кай крытыцы і літаратуразнаўстве. Гэта ўжо не проста крытыка, а «крытыка кры-тыкі». Спатрэбілася і німала ўсяго, каб крытыка нарэшце рашылася сумленна і смела паглядзець сабе ў вочы — у гіста-рычнае люстра. Патрэбен быў увесь працэс грамадскага развіцця, што адбыў-ся за апошнія 20 год і які працягваецца. Працягваецца для ўсёй нашай літа-ратуры.

Рэвалюцыі і народу, яго ратнаму і працоўнаму подзвігу абавязана ў вліз-най ступені беларуская літаратура сва-ім аўтарытэтам у свеце, сваім гучаннем і сталасцю.

І ў сваю чаргу яна, літаратура — тое люстра, у якім подзвіг і памяць народа жывуць для новых і ўсё новых пакале-няў, для тых, каму працягваць справы, барацьбу, жыццё.

ЖИВЕНЬСКИМ вечарам у Шушанскае да Ульянавых з вёскі Ермакоўскае завіталі госці — Міхаіл Аляксандравіч Сільвін і яго нявеста Вольга Аляксандраўна, якая не так даўно прыехала ў Сібір з Пецярбурга. Пакуль Надзежда Канстанцінаўна і яе маці гатавалі вачэр, Уладзімір Ільіч закідаў гасцей пытаннямі:

- Як там ермакоўцы?
- Нічога, Уладзімір Ільіч. Жывём паціху...
- А здароўе Ванеева?
- Шчыра кажучы, вельмі дрэнна. Вольга Барысаўна, жонка Панцеляймона Мікалаевіча Лепяшынскага, лічыць, што ён безнадзейны.

Уладзімір Ільіч задумаўся. Твар яго зрабіўся пахмурны.

— Сухоты і Сібір — рэчы несумяшчальныя, — нарэшце прагаварыў ён.

— Некаторы час сядзелі моўчкі. Было чуваць, як за сценкай размаўлялі Надзежда Канстанцінаўна і Елізавета Васільеўна.

— А вы, значыць, з цэнтра Расіі? — Уладзімір Ільіч звярнуўся да нявесты Сільвіна. — Каго бачылі? З кім сустракаліся?

- З Аннай Ільінічнай.
- Як яны там? Не хварэюць?
- Наказала перадаць вам і Надзежде Канстанцінаўне прывітанне. Усе яны здаровыя. І яшчэ, — яна дастала з кошыка кнігу і падала Уладзіміру Ільічу. — У вяртальні п'сьмо.

Уладзімір Ільіч узяў кнігу, асцярожна разрэзаў вокладку і дастаў адтуль чыстыя лісткі паперы.

— Надзюша! — паклікаў ён Надзежду Канстанцінаўну. — Патрэбен гарачы прас. Вуголле ёсць? Трэба распальваць!.. Вы даруйце, я хутка.

Праз некаторы час ён вярнуўся з пажоўклымі аркушамі паперы.

— Абуральна! Кускова, Пракаповіч і кампанія выпусцілі так званы «крэда», у якім адмаўляюць неабходнасць самастойнай рабочай партыі. Не, вы толькі паслухайце: рабочым прапануецца абмежавацца эканамічнай барацьбой, а яны — ліберальна-апазіцыйныя элементы — будуць, маўляў, змагацца за «прававыя формы». Тут так і сказана: «За прававыя формы». Усё гэта значае самагубства рускай сацыял-дэмакратыі, самагубства рускага рабочага руху. Сільвін упершыню бачыў Уладзіміра Ільіча такім раззлаваным.

— А фразы? Пустыя, звычайны набор слоў, — і, крыху падумаўшы, дадаў: — Не, тут маўчаць нельга. Неабходна антыкрэда-пратэст, рэзкі, знішчальны, і каб ад імя ўсіх ссыльных Мінусінскага савета. Неабходна сабрацца разам, абмеркаваць... Збірацца трэба ў Ермакоўскім — Ванееў не зможа нікуды ехаць. Вось толькі якую выдумачу прычыну? — Уладзімір Ільіч запытался паглядзеў на Сільвіна.

— Прычына ёсць, — сказаў Сільвін. — Я не паспеў вам перадаць: Лепяшынскія запрашаюць вас, Уладзімір Ільіч, з Надзеждой Канстанцінаўнай на дзень нараджэння іх дачушкі Волечкі. Я мяркую, што прычына ўважлівая, і спраўнік дазволіць зрабіць паездку ў Ермакоўскае.

У той жа вечар дамовіліся: Сільвін перадаць просьбу Уладзіміра Ільіча Лепяшынскім — у канцы жніўня няхай запрашаюць гасцей. Тады ж вызначылі, каго запрашаць: з вёскі Цясінскай — Шапавалава, Барамзіна, Ленгніка; з Мінусінска — Кржыжаноўскага з жонкай і Старкова таксама з жонкай (абедзве сацыял-дэмакраткі).

— З Шушанскага на дзень нараджэння дачушкі Лепяшынскіх запрашаем я і Надзежда Канстанцінаўна, — сказаў Уладзімір Ільіч і ўсміхнуўся. — І яшчэ наш сусед — Аскар Аляксандравіч Энгберг. Такім чынам, нас пятнаццаць, Анатолій Аляксандравіч Ванееў і яго жонка — семнаццаць.

Перад ад'ездам Сільвін і яго нявесты ў Ермакоўскае, Уладзімір Ільіч чытаў ім асобныя месцы з «Пратэсту»: ён працаваў над ім амаль усю жнівеньскую ноч.

— Засталося сёе-тое дапоўніць і адшліфаваць. Да канца жніўня паспею, — падкрэсліў Уладзімір Ільіч.

Пісьмо ад Лепяшынскіх прыйшло даволі хутка. Яны паведамлялі Уладзіміру Ільічу, што запрашэнні ўсім, каго пералічыў Сільвін, накіравалі і цяпер чакаюць гасцей. На асобных аркушыках паперы ў канверце былі запрашэнні Ульянавых і Энгбергу.

Адразу ж Уладзімір Ільіч і Аскар напісалі прашэнні мінусінскаму спраўніку. А тут і аказія падварнулася: у Мінусінск ехаў стражнік Заўсайлаў. Перад ад'ездам ён зайшоў да Уладзіміра Ільіча.

— Мне няёмка вас турбаваць, пан стражнік, але вымушаны гэта зрабіць, — сказаў Уладзімір Ільіч. — Мяне і жонку запрасілі нашы добрыя знаёмыя Панцеляймон Мікалаевіч і Вольга Барысаўна Лепяшынскія з Ермакоўскага на дзень нараджэння іх дачушкі Волечкі. Неяк яны былі ў нас, вы заходзілі тады, памятаеце?

— А як жа. Яна ўсё крычала, а бацькі ля яе зевіхаліся. Памятаю, — адказаў стражнік.

— Вось меё прашэнне і Аскара Аляксандравіча, яго таксама запрасілі. Перадайце іх пану спраўніку, — папрасіў Уладзімір Ільіч.

Стражнік узяў прашэнні і паабяцаў закінуць пану спраўніку добрае слаўцо, каб той дазволіў ім наведаць Ермакоўскае.

На другі дзень падвечар стражнік вярнуўся з Мінусінска і адразу ж зайшоў да Ульянавых.

— Дазваляюць... Пан спраўнік запыталіся ў мяне: як там Ульянаў паводзіць сябе? Добра, піша, кажу, ваша благароддзе, увесь час. А ён мне: няхай сабе піша. Гэта нічога. Толькі, каб буянства не чыніў, а пісаць — няхай піша. Тут я вашы прашэнні на стол. Яны і падпісалі...

Уладзімір Ільіч быў задаволены — цяпер сход павінен адбыцца. «Пратэст» ён амаль закончыў. Чытаў Надзежде Канстанцінаўне і Аскару Аляксандравічу. Яны пагадзіліся з усімі яго думкамі.

Да паездкі ў Ермакоўскае рыхтаваліся загадзя. Уладзімір Ільіч адбіраў кніжкі, якія збіраўся чытаць у дарозе і там, у Ермакоўскім. Хацеў быў паляўнічыя боты і стрэльбу захапіць з сабою, але Надзежда Канстанцінаўна не парала:

— Наўрад ці будзе час для палявання. Ты хочаш і сход правесці, а гэта ж дні два-тры зойме, і ў шахматы згуляць, і з кожным абмяняцца думкамі...

Надзежда Канстанцінаўна мела рацыю, і таму ён пагадзіўся, але тут жа звыш нормы засунуў у кошык яшчэ дзве кнігі па філасофіі: «Спатрэбца».

За некалькі рублёў нанялі ў суседзій кая і драбіны. Калі раніцай збіраўся ісці запрагаць кая, Надзежда Канстанцінаўна пажартвала:

— Глядзі, каб конь быў «жоркі».

Павел ТКАЧОЎ

«У ШУШЫ, ЛЯ ПАДНОЖЖА САЯНА...»

Наша краіна напярэдадні свята Вялікага Кастрычніка. А свята ў гэтым годзе незвычайнае.

Па-першае, нашай дзяржаве 60 год.

Па-другое, зусім нядаўна была прынята новая Канстытуцыя. І гэта не простае супадзенне вялікіх падзей. «Сувязь паміж імі значна глыбейшая, — падкрэсліў у сваім данядзе на нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета СССР дзевятага сілінкія Л. І. Брэжнеў. — Новая Канстытуцыя — гэта, можна сказаць, канцэнтраваны вынік усяго шасцідзясяцігадовага развіцця Савецкай дзяржавы. Яна яра сведчыць аб тым, што ідэі, абвешчаныя Кастрычнікам, заветы Леніна паспяхова ажыццяўляюцца».

Да свята гэта стала ў нас добрай традыцыяй савецкія людзі рыхтуюць свае працоўныя падарункі. Мой падарунак 60-гадоваму юбілею краіны — новыя творы пра У. І. Леніна, у тым ліку і апавесць «У Шушы, ля падножжа Саяна...», урывак з якой прапануецца чытачам «Літаратуры мастацтва».

Поўнацю апавесць друкуюцца на старонках адзінаццатага нумара часопіса «Маладосць».

Аўтар.

«Жоркі»... Неяк для паездкі ў Цясінскае да Кржыжаноўскіх ім спатрэбіўся конь. Старая Агата, што жыла недалёку ад іх, згадзілася на некалькі дзён даць ім кая і драбіны. Калі Уладзімір Ільіч аддаваў старую грошы, тая запэўніла:

— Конь жоркі. Аўса яму патрэбна зусім мала, а давязе вас хутка.

На паўдарозе конь старой Агаты спыніўся. Што ні рабілі — ён ні з месца. Ледазь дабраліся да Цясінскага. Потым неаднойчы смяяліся да слёз.

На гэты раз конь быў добры, але без здарэння не абыйшлося. Непадальку ад Ермакоўскага даручылі Аскару Аляксандравічу нападзіць з сажалкі кая, а самі вырашылі вярнуць другую прайсці пешшу. Ішлі не спяшаючыся. Паказалася вёска.

— Гэта, відаць, Ермакоўскае! А дзе ж Аскар Аляксандравіч? Пачакаем, — Уладзімір Ільіч паслаў на траву пінжак. — Калі ласка, Надзюша, сядай.

Вечарэла — Энгберга ўсё не было.

— Давядзецца ісці насустрэч, — сказаў Уладзімір Ільіч.

Энгберга яны знайшлі на тым жа самым месцы — ён не мог запрыгчы кая.

— Ніколі з вопражжу не меў справы, — апраўдваўся ён.

Амаль сцягнула, калі яны прыехалі ў Ермакоўскае. Іх чакалі — усе былі ў зборы. Уладзімір Ільіч адразу ж вырашыў наведаць Ванеева. Анатолій Аляксандравіч хацеў устаць, але Уладзімір Ільіч запырачыў:

— Ляжыце, ляжыце, Анатолій Аляксандравіч.

— Вось бачыце, Уладзімір Ільіч, зусім расклеіўся, — сказаў Ванееў і на яго студнёлым твары з'явілася ўсмешка.

— Паправіцеся — усё будзе добра, — заспакоіў яго Уладзімір Ільіч.

— Не, напавіцца я ўжо не змагу. Шкада... Толькі пачынаюцца сапраўдныя справы... — Ванееў раптам змоўк. У пакой увайшла яго жонка. — А вось і мая Ніка, Уладзімір Ільіч, — зусім другім тонам — бадзёрым, радасным сказаў ён. — Яна ўпэўнена, што я хутка змагу працаваць...

Уладзімір Ільіч зразумеў: яны падманвалі адзін аднаго, хаця кожны ведаў трагічнасць становішча. Цяпер ведаў і ён: Анатолій Аляксандравіч паміраў.

Напярэдняе абмеркаванне «Пратэсту» наладзілі на кватэры Лепяшынскіх: дзень нараджэння Волечкі, ды і самы вялікі пакой быў у іх. На сталае пузаты самавар (самы вялікі, які знайшоўся ў вёсцы), а вакол стала — пятнаццаць удзельнікаў нарады. Анатолій Аляксандравіч і яго жонка адсутнічаць. Ванееву зусім дрэнна — зранку пайшла горлам кроў.

Уладзімір Ільіч прапанаваў свой праект «Пратэсту» сходу ссыльных. Некаторыя выказалі сумненне:

— А ці верта звяртаць увагу на выступленне Пракаповіча, Кусковай і кампаніі? Навошта рабіць з мухі слана?

— Трэба! — гарача даводзіў Уладзімір Ільіч. — Гэта варажыя плынь, якая можа шмат непрыемнасцей прынесці рабочаму руху. Муха ў хуткім часе сама пераўтварыцца ў слана, калі вядома, мы не будзем звяртаць на яе ўвагі, не будзем выкрываць гэтую варажыю плынь. Не адказаць на «крэда» — значыць пагадзіцца з ім, пагадзіцца з тым, што пралетарыят павінен ісці за ліберальнай буржуазіяй...

Абмеркаванне працягвалася і ў наступны дзень, на гэты раз на кватэры Ванеева. Яго ложак вынеслі ў вялікі пакой, паставілі бліжэй да расчыненага акна. Цяпер сабраліся ўсе семнаццаць.

Першым выступаў Анатолій Аляксандравіч. Ён гаварыў ціха, спакойна, але пад канец не ўтрымаўся — голас загучаў звачэй:

— Я падрабязна пазнаёміўся з «крэда» Пракаповіча і Кусковай, пазнаёміўся з праектам рэзалюцыі нашага сходу. Поўнацю падтрымліваю Уладзіміра Ільіча. Толькі так трэба адказаць на шкоднае выступленне «эканамістаў». Толькі так... — кашаль цяжкі, балючы не дазволіў яму закончыць. Крыху супакоіўшыся, ён сказаў:

— Відаць, хопіць. Прамоўца з мяне не зусім хвацкі. Прапаную падпісаць рэзалюцыю нашага сходу. — І паставіў свой подпіс.

Рэзалюцыя пад назвай «Пратэст расійскіх сацыял-дэмакратаў» тут жа, ля ложка хворага Анатолія Аляксандравіча Ванеева, была прынята аднагалосна...

Праз некалькі дзён удзельнікі нарады зноў сабраліся ў Ермакоўскім на пахананне свайго таварыша Анатолія Аляксандравіча Ванеева.

«Сёння серада, — падумала Надзежда Канстанцінаўна. — Заўтра паштовы дзень». У чацвер яны звычайна адпраўлялі пошту. «Вось скончу шыць кофтаку Пашы і вазьмуся за пісьмо дамоў», — вырашыла яна.

«Дамоў» — гэта значыць родным Уладзіміра Ільіча — яго маці Марыі Аляксандраўне, сёстрам Ані і Маняшы, брату Дзмітрыю Ільічу. Іх дом быў цяпер і яе домам... Другіх родных не было, а маці з ёю ў ссыльці. Яна незамянімы чалавек — усе гаспадарскія справы на яе плячах.

Пасля прыезду ў Шушанскае некаторы час яны жылі на старой кватэры Уладзіміра Ільіча, у Зыранавых. Сваёй гаспадаркі не было і ніякіх табе клопатаў і турбот. Але Уладзімір Ільіч працаваць не мог — у адным невялічкім пакойчыку іх было трое. Яна бачыла, як цяжка ён перажываў сваё «беспрацоўе». Таму вярта да вырашыла ў самы бліжэйшы час знайсці больш прасторную кватэру. Нечакана дапамог Сасіпатач.

— Непадальку ад Зыранавых жыве ўдава, Пятрова яе прозвішча. У яе палова дома — тры пакоі і кухня — свабодная. Там раней пісар жыў, а цяпер пабудаваў сабе дом.

Яна адразу ж пайшла да Пятровай і дамовілася аб усім. Нават зямлі пад агарод гаспадыня абяцала адвесці. «Вось Валодзьку і фізічная праца — грады капаць, палочы», — падумала тады. І сапраўды, ён капаў грады, палочы. Агарод у іх добры: у чэрвені свая радыска, крөп, салата. А калі завіталі ляўкі, духмяны гершак, маргарыткі, браткі, флоксы, уся вёска хадзіла да іх любавалася. Спрабавалі і кавуны вырошчваць, ды нічога не атрымалася — лета кароткае.

Клопатаў з герадам многа. Цэлымі днямі там корпалася маці, ёй дапамагалі і яна, і Уладзімір Ільіч, і Паша Яшчанка — пятнаццацігадовая дзяўчынка, якая жыла з імі разам.

Сваёй памочніцай Пашай Елізавета Васільеўна не нахваліцца. Дзяўчынка і сапраўды цудоўная: ветлівая, працавітая. Яна навучыла яе чытаць і пісаць. Таму на кухні ўсюды вісяць плакаты, напісаныя яе каракулямі. Усе прывыклі да Пашы, цяжка будзе развітвацца.

Праз тры месяцы і трынаццаць дзён яны пакінуць Шушанскае. Калі, канечне, нічога не адбудзецца. Вунь спецыяльна прыязджалі з Мінусінска вобыск рабіць. Але тое, што шукалі — пісьмы, — не знайшлі. Усё абыйшлося. Пакуль абыйшлося...

У адным з пісем Анна Ільінічна пыталася, чым яна займаецца? Сапраўды, чым яна займалася амаль два гады, знаходзячыся ў Шушанскім? Адразу на гэта, бадай, і не адкажаш.

У пісьме да Марыі Аляксандраўны, помніцца, яна напісала: «Анюта неяк пыталася ў мяне, што я раблю. Важдаюся з адной папулярнай кніжкай, хацела б яе напісаць, ды не ведаю яшчэ што атрымаецца. Гэта, так сказаць, мой галоўны занятка, а потым так сёе-тое, што прыйдзецца: англійскай мовай займаюся, пачытаю, пісьмы пішу, у Валодзіну работу ўмешваюся, гуляць хаджу, гузікі прышываю...»

Усё гэта сапраўды так, толькі б зараз адказала крыху інакш. Праца над кнігай «Жанчына-работніца» забірае шмат часу, але не з'яўляецца яе галоўным заняткам, таксама, як і вывучэнне англійскай мовы і прышыванне гузікаў — і многае іншае... Сваім першым і галоўным абавязкам яна лічыць дапамогу Уладзіміру Ільічу ў яго працы над творамі.

У першыя месяцы жыцця ў Шушанскім разам з Уладзімірам Ільічом (у чатыры рукі, жартаваў ён) перакладала з англійскай мовы кнігу Беатрысы і Сіднея Веба «Тэорыя і практыка англійскага трэд-юніёнізму». Звычайна Вебаў (як потым і кніжку Кэўцака «Бернштэйн і сацыял-дэмакратычная праграма, Антыкрытыка») перакладалі зранку. Пасля абеду перапісвала кнігу Уладзіміра Ільіча «Развіццё капіталізму ў Расіі». І не проста перапісвала, а імкнулася быць (па просьбе аўтара, вядома) «няўцямлівым чытачом», каб такім чынам правярць, ці даходліва напісана кніга. Але выкладанне матэрыялу, думкі ў-

тара настолькі добра раскрыты, што «прычліпца» не было да чаго.

Калі праца над кнігай «Развіццё капіталізму ў Расіі» закончылася, пайшлі другія творы. Неяк Уладзімір Ільіч падлічыў: у ссыльцы ён напісаў звыш трыццаці артыкулаў, рэцэнзій, кніг, брашур. Звыш трыццаці! Сярод іх—«Развіццё капіталізму ў Расіі», «Задачы рускіх сацыял-дэмакратаў», «Ад якой спадчыны мы адмаўляемся», «Праект праграмы нашай партыі», «Прагэст расійскіх сацыял-дэмакратаў»... А пераклады кніг Кауцкага, Вебаў!

Цяпер па просьбе выдавецтва Уладзімір Ільіч заняты рэдагаваннем другога тома «Тэорыі і практыкі англійскага трэд-юніанізму». Пераклад дрэнны, даводзіцца звяртацца з арыгіналам і перакладаць амаль усё нанова. Уладзімір Ільіч разлічваў рэдагаванне даўно закончыць, а тут недзе палова зроблена, хаця вось ужо на працягу некалькіх тыдняў працуе ён з ранку да позняга вечара.

Стаміўся, па ўсяму відаць, моцна, а перадышку дні на два-тры рабіць адмаўляецца. Яна нават Сасіпатыча падгаварыла, каб той на паляванне яго зацягнуў. Уладзімір Ільіч адмовіўся. Пагаварылі пра зайцоў, курапатак, цецерукоў (яна ўзрадавалася: нарэшце адпачне ў тайзе!) а ён:

— Дзякую, Сасіпатыч, за запрашэнне, але не магу — справа ў мяне неадкладная. Канчаць трэба.

— Справа, Уладзімір Ільіч, — не воўк, у лес не ўцячэ, — працягвай угаворваць паліўнічы.

— Яно так, але зараз кожны дзень на ўліку. Хутка ў дарогу.

— Перад дарогай жа і трэба адпачыць, — не здаваўся Сасіпатыч і пачаў раскаваць пра нейкі Аганітаў востраў, дзе столькі зайцоў, цецерукоў, курапатак, што і страляць няма ніякай патрэбы — бяры рукі і ў ягдташ.

Уладзімір Ільіч пасмяяўся над фантазіяй Сасіпатыча, але зноў адмовіўся і на гэты раз катэгарычна. Цяпер яна з нецярпеннем чакае моцных маразоў: замерзне рэчка — можна выцягнуць яго на каток.

Надзежда Канстанцінаўна павесіла кофтакчы на спінку крэсла і паклікала маці паглядзець.

Кофтакчы для Пашы мела сваю і даволі забавную гісторыю. Калі Уладзімір Ільіч збіраўся ехаць у Краснаярск зубы лячыць (пакуль прыйшоў дазвол і зубы перасталі балечець), яна напрасіла, каб ён купіў матэрыял на кофтакчы дачцы Прамінскага. Праз месяц у яе меўся быць дзень нараджэння. Хацелася зрабіць дзяўчынку прыемны сюрпрыз: дзеці ссыльных так мала бачаць радаснага. Уладзімір Ільіч пагадзіўся і звярнуўся да Елізаветы Васільеўны з пытаннем:

— Колькі фунтаў патрэбна купіць матэрыялу на кофтакчы?

Елізавета Васільеўна (яна прыняла гэта ўсур'ез) успляснула рукамі:

— Якія фунты? Бацохны мае... Надзя, навошта Уладзіміру Ільічу забіваць галаву рознымі там матэрыяламі? Кофтакчы ў цябе ёсць... А дэдаўшыся, што гэта жарт, рассямлялася і сказала:

— А ну вас...

Матэрыял, і даволі прыгожы, Уладзімір Ільіч прывёз. Праўда, значна больш (якаб хапіла) — падкрэсліў ён) — выйшла якраз дзве кофтакчы. Адно яна пашыла дачцы Прамінскага. Дзяўчынка ад радасці нават заплакала. Другую тады ж вырашылі пашыць і на развітанне падарыць Пашы. Сёння пасля абеду Паша пайшла наведваць бацькоў, таму Надзежда Канстанцінаўна вырашыла пакінуць усе справы і заняцца шыццём. Хацелася, каб для Пашы быў падарунак прыемнай нечаканасцю. І вось кофтакчы амаль гатова, засталася толькі гузікі прышыць. Гэта зойме некалькі хвілін, паўгадзіны застанеца на пісьмо, а ў сем гадзін вечара прыйдуць Аскар Энгберг і Прамінскі — яна дапамагае ім вывучаць «Капітал» Маркса.

Нарэшце прышыты апошні гузік. Яна акуратна згарнула кофтакчы і палажыла ў шафу. Знайшла чысты сшытак і пачала пісаць:

«Дарагая Марыя Аляксандраўна, я штосьці даўно не пісала Вам... У нас ужо восень, хутка будзем катэцца на каньках. Яно лепш, а то гуляць штосьці на дакучыла, ды і ў Валодзі паляванне хутка спыніцца. Ён сядзіць цяпер над Вебам... Да ад'езду засталася 3 месяцы і 13 дзён, зусім мала...»

Ледзь паспела запячатаць конверт, як пачуўся стук у дзверы. Мабыць, прыйшлі яе «вучні».

Глеб Максімільянавіч Кржыжановскі з жонкаю Зінаідай Паўлаўнай і маці — Эльвірай Эрнестаўнай, які гаварыў ён сам, «сямействам ссыльных» толькі к вечару трапілі ў Шушанскае.

— Давалі мы да Казанцава, адтуль, як вам вядома, паважаныя жыхары Шу-шу-шу, да вас рукою падаць, — дванаццаць верст. Думаю, яшчэ гадзінку дарогі і... Ульянаві частуюць нас смачным абедом. Але хутка казка гаворыцца, ды не хутка справа робіцца. Коні змарыліся — ні з месца. Давялося распрэчы іх, каб адпачылі ды падсілкаваліся, — распранаючыся, жартваў Глеб Максімільянавіч.

— Добра, што ў гэтыя знаёмыя жывуць — сямейства мае пагрэлася і я таксама, падсілкавалася. І вось мы ў Шу-шу-шу.

Надзежда Канстанцінаўна і Зінаіда Паўлаўна накіраваліся ў пакой Елізаветы Васільеўны, каб раскаваць навіны: адна — шушанскія, другая — мінусінскія. Елізавета Васільеўна і Эльвіра Эрнестаўна пайшлі на кухню гатаваць вячэру, а Глеб Максімільянавіч, падсунуўшы крэсла да печы, дзе ярка гарэлі дровы, загаварыў зноў:

— Змёрз. Мароз увечары ўзяўся. А такая зараз прыгажосць: месяц узышоў. Каб толькі не мароз...

— Якая ж, Глеб Максімільянавіч, зіма без марозу? — спытаў Уладзімір Ільіч і тут жа дадаў: — Я люблю марозіну з іму. Лепш адчуваеш сябе. Сёння мы

чысцілі каток. Спецыяльна да вашага прыезду, бо на каньках вы мастак. Заўтра ўсе на каток.

— А мо сёння? Месяц, рэчка і мы. Чудоўна!

— Я даўно заўважыў, Глеб Максімільянавіч, што вы ўспрымаеце свет, як паэт. А вашы песні? — Уладзімір Ільіч ціхенька заспяваў:

Вихри враждебные веют над нами,
Темные силы нас злобно гнетут...

Не ўтрымаўся і Глеб Максімільянавіч, пачаў падпяваць:

В бой роковой мы вступили с врагами,
Нас еще судьбы безвестные ждут...

— Скажу вам, бацечка, што гэтая песня — найвялікшае ваша дасягненне як паэта-перакладчыка. Добрая песня і «Беснуйтесь, тираны...», якую вы склалі тут, у Сібіры. Цяпер, дзякуючы вам, у рускага пралетарыяту ёсць свае песні. Вам абавязкова трэба працягваць паэтычную творчасць. — Уладзімір Ільіч дастаў качаргу і пачаў варушыць у печы паленні. — А што датычыць вячэрняй прагулкі, то я падтрымліваю ваша жаданне, мы абавязкова пойдзем, толькі крыху пазней, даражэнькі Глеб. Пазней, бо Елізавета Васільеўна пакрыўдзіцца: гатуе нам вячэру, а мы на прагулку. Да таго ж, Глеб, мы пачастуем вас такім далікатэсам, якога ў Мінску не знойдзеш. Бачу ваша нецярпенне, але пачакайце — гэта наш сюрпрыз. А пакуль партыю ў шахматы? — прапанавалі Уладзімір Ільіч.

— З задавальненнем... Толькі на мінусінскіх умовах.

Мінусінскія ўмовы... У шахматах Уладзіміру Ільічу роўныя не было. Панцеляймон Мікалаевіч Лепаўшынскі — выдатны ігрок, але і ён прагульваў Уладзіміру Ільічу партыю за партыяй. Адночы Лепаўшынскі, Кржыжановскі і Старкоў — «траісты саюз» — гулялі супраць Уладзіміра Ільіча і... прайгралі партыю, а потым другую... Тады прапанавалі ўмовы, якія потым і назвалі мінусінскімі: Уладзімір Ільіч павінен здымаць адну са сваіх фігур, скажам, слана або каня — і тады, маўляў, сілы роўныя.

— Няхай будзе па-вашаму, Глеб.

Уладзімір Ільіч дастаў з паліцы шахматы:

— Якую фігуру вам аддаць? — спытаў ён.

— М-м-м, каня! Не, лепш — слана.

— Слана, дык слана.

Уладзімір Ільіч, абдумваючы кожны ход, гуляў вельмі спакойна. Глеб Максімільянавіч наадварот — мітусіўся: хапаўся за тую ці іншую фігуру, хадзіў, а потым ставіў назад. Рабіў памылку за памылкай. Уладзімір Ільіч паказваў памылкі.

Праз паўгадзіны было бачна: партыю Глеб Максімільянавіч прайграваў. Ад гэтага ён яшчэ больш мітусіўся, перажываў.

— Калі ласка, мужчынкы, вячэра на сталае, — запрасіла Надзежда Канстанцінаўна.

— Вы ж мая выратавальніца, Надзежда Канстанцінаўна. Уладзімір Ільіч вось-вось мусіў мне сказаць: «мат» — і мне, вядома, канцы. А тут вы...

Уладзімір Ільіч весела ўсміхаўся: Глеб Максімільянавіч — інжынер з душою паэта (сталенавітага паэта), — тут жа напярэў ён сябе) лёгка захапляўся той ці іншай справай, усё прымаў блізка да сэрца, цяжка перажываў няўдачы і бурна радаваўся поспехам. У адносінах да таварышаў быў далікатны, часны да дробязей. І яшчэ адна якасць характару Глеба Максімільянавіча вельмі імпанавала Уладзіміру Ільічу: справу, за якую браўся ён, даводзіў заўсёды да канца. Атрымлівалася, на першы погляд, супярэчнасць: бурны, жывы («паэтычны», падкрэсліваў Уладзімір Ільіч) характар і педантычная паслядоўнасць у справах. Такім чынам, у адным чалавеку жылі паэт і інжынер, і чаго ў ім было больш — ад паэта ці ад інжынера — цяжка сказаць.

Вячэра праходзіла з жартамі. Глеб Максімільянавіч апетытна еў смажанае мяса і хваліў:

— Смачная качка, ліха на яе. Так гатаваць можа толькі Елізавета Васільеўна. Вам, — ён звярнуўся да Надзежды Канстанцінаўны і Зінаіды Паўлаўны, — вам трэба вучыцца і вучыцца кукарыць.

Уладзімір Ільіч зірнуў на Елізавету Васільеўну і ледзь прыкметна ўсміхнуўся. Усміхалася і Надзежда Канстанцінаўна. Елізавета Васільеўна паціху размаўляла з Эльвірай Эрнестаўнай і, відаць, не чула пахвалы ў свой адрас.

— Паслухайце, Глеб. Я вам раскажу пра адзін выпадак. Выпадак, трэба сказаць, трагічна-камічны, і адбыўся ён з адным не тое што пачынаючым, але яшчэ і не зусім вопытным паляўнічым, падобным на мяне. Адночы гэтакім паляўнічаму падалі на стол смажанае мяса, чудоўна прыгатаванае, ну, скажам, так, як гэта можа рабіць паважанае Елізавета Васільеўна. Дык вось той паляўнічы ёсць мяса і гавора: чудоўная гуска...

Не вытрымала Надзежда Канстанцінаўна — рассямлялася, а за ёю рассямляўся і сам апавядальнік.

— Гуска цецерука аказалася, — скрозь смех тлумачыла Надзежда Канстанцінаўна. Цяпер смяяліся ўсе.

— Гэта былі вы, Уладзімір Ільіч? — спытала Зінаіда Паўлаўна. — Скажыце — вы?

— І я, і яшчэ адзін вельмі сімпатычны малады чалавек, Зінаіда Паўлаўна, — адказаў Уладзімір Ільіч.

— Ну, не адрозніць гуску ад цецерука? Я б ніколі не пераблытаў, — прамовіў Глеб Максімільянавіч і звярнуўся да Елізаветы Васільеўны: — Мне яшчэ казалачка качкі.

Зноў раздаўся смех. Глеб Максімільянавіч здзіўлена ззіраўся наўкол і разгублены выгляд нібы гаварыў: пры чым тут я?

— Даражэнькі Глеб, не качка гэта — курапатка, — сказаў Уладзімір Ільіч.

— Курапатка? — і Глеб Максімільянавіч доўга не моў супакоіцца ад смеху. — Гэта... гэта і ёсць ваш сюрпрыз? — Нарэшце прамовіў ён.

— І так, і — не, — адказаў Уладзімір Ільіч. Тут прыузнялася з-за стала Надзежда Канстанцінаўна і сказала:

— А зараз, дарагія госці, мы пачастуем вас цукеркамі. Нам прыслала іх з Масквы Валодзева маці.

Усе павярнулі галовы да Глеба Максімільянавіча: ласун быў ён вядомы, асабліва любіў цукеркі.

— Папярэдзілі б хаця, я б не еў столькі кач... гэтых, як іх, курапатак. Для цукерак месца амаль не засталася, — жартваў ён.

Пасля вячэры маладзейшыя адправіліся на прагулку, а Елізавета Васільеўна і Эльвіра Эрнестаўна засталіся дома.

— Куды нам старым, — адказала на запрашэнне Глеба Максімільянавіча яго маці. — Мы з Елізаветай Васільеўнай пагамонім, а вы гуляйце, ваша справа маладая.

Месяц падняўся высока над зямлёй і навокал было светла, амаль як днём. Толькі цені рэзкія і белы снег адсвечваў зялёнымі бліскаўкамі.

Цішыня. Зрэдку, то ў адным баку вёскі, то ў другім забрэша сабака, і раптам, нібы саромеючыся, што парушыў цішыню, змаўкае.

Наперадзе, паціху размаўляючы, крочылі жанчыны, за імі кроках у дзясці — Уладзімір Ільіч і Глеб Максімільянавіч. Мужчыны ішлі моўчкі, кожны думаў пра сваё. Глеб Максімільянавіч, захоплены хараством месячнай ночы, імкнуўся знайсці рытм будамага верша і нават падбіраў сказы. Уладзіміра Ільіча турбавала іншае: у Мінску адбыўся першы з'езд. Пачатак зроблены, але толькі пачатак. Амаль усе члены ЦК арыштаваны, друкарня цэнтральнага органа партыі «Рабочей газеты» разгромлена. Партыя створана — партыі няма. «Няма» — не зусім дакладнае слова. Партыя ёсць, яна існуе. Ён адчуваў: расійская сацыял-дэмакратыя перажывае крызіс. Горш за ўсё, што крызіс сацыял-дэмакратыі мог перарасці ў крызіс усёга рэвалюцыйнага руху, а гэта на многія гады, нават дзясцігоддзі можа затрымаць развіццё рэвалюцыі ў Расіі. Было чаго турбавацца, было над чым задумацца.

Колькі разоў ён узважаў усе факты і ўсё-такі прыходзіў да адной і той жа думкі: каб аб'яднаць сацыял-дэмакратычныя групы ў адзіную маналітную марксісцкую партыю, неабходны друкаваны партыйны орган — газета. Так, так патрэбна газета, рэгулярная, цесна звязаная з мясцовымі сацыял-дэмакратамі. Арганізацыя газеты — асноўнае звяно ў стварэнні партыі. Аб гэтым ён падрабязна пісаў у артыкуле «Надзённае пытанне»...

— Што прыціхлі, кавалеры? — звярнулася да іх Зінаіда Паўлаўна. — Мы надыхаліся марозным паветрам і накіроўваемся дамоў.

— Ідзіце, а мы яшчэ пагуляем ды пагамонім пра будучыню, — адказаў Глеб Максімільянавіч.

— Калі гаварыць, Глеб, пра будучыню, то перш за ўсё патрэбна газета... — і Уладзімір Ільіч падрабязна, з натхненнем пачаў раскаваць пра свой план. Непрыкметна яны спусціліся да Енісея і хадзілі ўздоўж ракі... А ён гаварыў і гаварыў...

Наперадзе чакае вялікая работа: неабходна сетка карэспандэнтаў-агентаў, якія маглі б своечасова паведамляць аб розных падзеях у газету. Трэба дамоўцца з імі аб шыфрах, адрасах, грашовых сродках... І ўсё гэта дэвядзятца рабіць, асцерагаючыся паліцыі. А яна пільна сочыць за кожным з нас. Адзін неасцярожны крок — тады зноў арышт... А выдаваць газету неабходна за мяжой і перапраўляць у Расію. Тут усё прадумана і прадугледжана. Будуць працаваць паштальёны, паштальёны рэвалюцыі...

Уладзімір Ільіч змоўк, і яны спыніліся.

— Калі вы ўсё гэта паспелі абдумаць? — здзіўлена спытаў Глеб Максімільянавіч.

— Даражэнькі Глеб, здаецца, Леў Талстой пісаў: чалавек, які едзе першую палову дарогі, думае пра тое, што ён пакінуў, другую палову дарогі — пра тое, што яго чакае наперадзе.

Толькі ў сярэдзіне студзеня 1900 года стала канчаткова вядома, што тэрмін ссылькі Уладзіміру Ільічу не будзе прадоўжаны: царскія ўлады, як бы ні хацелі яны гэтага, не мелі ніякіх падстаў.

Уладзімір Ільіч адразу ж пачаў рыхтавацца да ад'езду. У вялікую скрыню складаў кнігі, старанна пакаваў рэчы.

Часта забягаў суседскі хлопчык Мінька. Ён падбіраў шматкі чыстай паперы. Ільіч падарыў яму некалькі алоўкаў і пераў.

Падвечар абавязкова заходзіў Сасіпатыч. Сядаў насупраць Ільіча і назіраў, як ён спрытна перавязвае стосы кніжак. Глядзеў стары і цяжка ўздыхаў. Шкада было Сасіпатычу развітвацца з Уладзімірам Ільічом. А некалькі стары не стрымаўся. Загаварыў пра тое, што яго даўно непакоіла.

— Вы... таго... Ільіч, засталіся б тут. Людзі вас паважаюць, любяць... Хадзілі б на паляванне разам. Га, Ільіч?

Уладзімір Ільіч паклаў стос кніжак у скрыню і павярнуўся да старога:

— Даражэнькі мой Сасіпатыч! Вялікае дзякуй за ўсё. Вядома, і я прывык да вас. Шкада расставацца. Але застацца не магу. Не! — апошнія ж словы прамовіў рашуча.

У апошні вечар перад ад'ездам дзверы ў хаце амаль не зачыняліся.

А ледзь ранак — Уладзімір Ільіч на нагах. Зайшоў Сасіпатыч. Развіталіся ў апошні раз.

Уладзімір Ільіч агледзеў, ці добра захуталіся Надзежда Канстанцінаўна і яе маці. Сеў у сані. Коні адразу ж памчаліся. У твар ударыў колкі марозны вецер.

Закончылася сібірская ссылка, якая працягвалася тры гады.

Было гэта 29 студзеня 1900 года.

УСТУП

Разнасцёжана неба над Айчынай,
Каб кожны адчуваў свой зорны час.
І вась мацёнюць крылы за плячыма —
Глядзіць зямля з надзеяю на нас.

Зямля, якую лёс не надта песціў,
І я ні кроплі праўдзе не зманю,
Калі скажу:
З агню наш хлеб і песні,
І самі мы народжаны з агню.

Кастрычніцкае полымя і ў сёння
Прабілася скрозь прыцемак гадоў
Вулканаў рэактараў бяссонных,
Вячэрнім бласкам юных гарадоў.

Яго святло нам ісціну адкрыла,
Зрабіла пільным пакаленняў зрок.
Чуваць паўсюль — ад Брэста да
Курылаў —
Непераможны абнаўлення крок.

Сузор'ямі на Вахшы і на Лене
Палае розум радасных людзей.
У ім — у несціханым абнаўленні —
Ёсць сутнасць мудрых ленінскіх ідэй.

Я смела пазіраю ў вочы веку,
Бо з вышыні такога адкрыцця
Выразна бачна веліч Чалавека,
Імя якога свет нясе, як сцяг.

Мне ладзіць сэрцам выбраную тэму,
Як хату, ад падмурка да вянка...
І я сваю пра Урбанаў паэму
Хачу пачаць з ягонага радка.

ЛУКАШ

Пад коўдраю перамір'я
Захалнік не спіць тым часам.
Кайзера хіжых наймітаў
На горла ціснуць абцасы.

Здабычаю лёгкай лічаць
Рэспубліку маладоў.
Зграя папіхае лычам,
Кожны нажыцца — не дурань.

Пярун абрынуўся цяжка,
Зламана заходу рыса.
Выбухі густа кусцяцца,
Сунуцца шпарка на Дрысу.

Пачуўшы гримотаў вестку,
Сабакі ўсчынілі лямант.

Вокнамі бляклымі свеціць
Сціплы будынак драўляны.

За шыбай гамонка варты,
Газнічка мігае слепа.
Моўчкі схіліўся над картай
Лукаш — старшыня Саўдэпа.

Хіснуўся фронт.
Не залатаць
Дзірак усіх адступлення...

Крок робіць да апарата:
— Нам выйсце падкажа... Ленін!

Тэлеграфіст — як ведаў —
Ключом застукнуў таропка.
У Петраград скрозь завею
Ляцяць працяжнікі,
кропкі:

— Нем-ца-мі за-ня-ты Дзвінск і пра-ця-
ва-юць да-лей-шы рух. Тэ-ле-гра-фуй-це-
тэр-мі-но-ва, што ра-біць Дры-сен-ска-
му Саў-дэ-пу, сек-цы-ям, каз-на-чэй-ству
ў вы-пад-ку на-блі-жан-ня нем-цаў да
Дры-сы.

Стар-шы-ня Дры-сен-ска-га Саў-
дэ-па
Ур-бан.

Надзеі пал не атушыш,
А хвілі пльывуць вякамі...
І вось варушыцца стужка

З адказам,
сэрцам чаканымі

— Стар-шы-ні Са-ве-та Дры-са Ур-ба-ну
А-каз-вай-це су-пра-ціў-лен-не, дзе гэ-
та маг-чы-ма. Вы-возь-це ўсё каш-тоў-
на-е і хар-ча-ван-не. Ас-тат-няе-е ўсё
зні-шчай-це. Не па-кі-дай-це во-ра-гу ні-
чо-га. Раз-бі-рай-це пу-ці — дзве вяр-
сты на кож-ны-я дзе-сяць. Уз-ры-вай-це
мас-ты.

ЛЕ-НІН

Для Кірылы не скупіцца доля —
Тры вайны ў салдата за спіной.

Ён сядзіць на прызбе.
Сонца ціха
Па маршчынах гладзіць праманём.
Столькі лет і зім прайшло,
а ліха
У грудзях — сцюдзёным камянем.
Ластаўкі ўпіваюцца, як стрэлы,
У блакіт, што чырванню ацёк.

Сяргей ЗАКОНІКАЎ

УРБАНЫ

ПАЭМА

Раскінуты шпалы, рэйкі!
Не пройдзе ворак ні пядзі,
Пад Дрысай шалее рэха
Залеглі байцы ў засадзе,

Адагі іхняй не сцерці
Ні полымю, ні снарадам,
З ленінскім словам у сэрцы
Лукаш на чале атрада.

Сустрэч з ім болей не будзе,
Ён там — у баі агністым...
Такім і запомнілі людзі
Бясстрашнага камуніста,

КІРЫЛА

К. Д. Урбан — удзельнік першай
сусветнай, грамадзянскай і Вялі-
кай Айчыннай войнаў, арганізатар
калдаснага ладу на Дрысеншчыне.

Памяці людской рунее поле,
І не развітаць з даўняной...

Так і ён
калісьці
ад расстрэлу
Птушкай трапяткой на волю ўцёк.
Там, у дымных полацкіх руінах,
Ручаёк жыцця яго не счэз —
Падабрала нейкая жанчына,
Развязаала рукі...
Потым — лес...

Задуменна ён глядзіць на сонца,
На вачах не выблісне сляза,
Збранзавелы сам, як тыя сосны,
Што калышуць песні партызан.

Тры вайны...
А час, што паміж імі?
Прысак варухні — апаліць жар.
І гады вачамі маладымі
Паглядзяць яму трывожна ў твар.

Зноў дыхне спякотаю сходак частых
І кулацкай рулі халадком,
Баразны агульнай церпкім шчасцем,
Першым камунарскім каласком.

МУЗЫКА

3 СЮІТЫ ЎРАЖАННЯЎ

Канстытуцыя, Кастрычнік, Лейтматыў, кожнага нашага дня. Яны, гэтыя два словы, як ніколі побач — сёння. Канстытуцыя, народжаная Кастрычнікам, — гэта аб'ект роздому і вывучэння для мільёнаў. Роздому пра савецкі лад і жыцці чалавечыя. Вывучэння і параўнання фантаў гісторыі з правамі сучаснасці. Так за юбілейным пафасам урачыстых фраз адзіраецца тая пераканальная канкрэтнасць, што агітуе сама за сябе.

Думаеш: вось чалавек, на чым лёсе адбіўся рух нашага грамадства. Вось мастак, у чыёй творчасці — рэха сучасных падзей. Вось ён, пра якога скажуць: стаў намуністам у лістападаўскі дзень 1977-га...

КЛАС КАМПАЗІТАРА

Цяжка і з шумам паддаюцца двайныя дзверы; за спіной шчоўкае спружынай клямка. Аўдыторыя. Звычайнае кансерваторскае абсталаванне: сталы ды крэслы, раяль ды дошка, рэзліваваная нахштат нотнай паперы. Не лічу, колькі тут — прыкідаю: чалавек пісець. Стаяць гуртам, засланіўшы клавіятуру, не адразу пераключаюць увагу на «прышэльца». Раптам — павернутыя твары з выразным творчай захопленасці, на якое тут жа пакладваецца вітальна-здзіўлены адбітак.

Гэта — студэнты Глебава. Васіль Рапцук — кіраўнік «Верасоў», Уладзімір Кандрусевіч — адзіны паўпрэд аддзялення кампазіцыі на першым філарманічным канцэрце выхаванцаў кансерваторыі... А папярэднікамі былі ўжо вядомы слухачу Леанід Захлеўны і ву-

сім малады член Саюза кампазітараў Уладзімір Прохараў. Часта ў падобных выпадках даюць: «Ім пашчасліла». Навошта ж так паспешліва атаясамліваць прызнанага майстра з добрым педагогам? Трэба яшчэ набачыць урок...

Свае сачыненні яны паказваюць на чарзе. У тэхнічна складаных мясцінах да баса або мелодыі «падключасца» правая рука каго-небудзь з таварышаў. Глебаў слухае то строіную, то аблітліваю мову фартэпіяна. Слухае, засяроджана апусціўшы вочы, амаль не заглядаючы ў нотныя запісы студэнта. Праходжваецца па класу. Прасіць паўтарыць некалькі тактаў. Нешта выпраўляе адразу, нешта прапачуе на выбар, аб нечым дамаўляюцца супольна... Праз чвэрць гадзіны ўжо адчуваеш непаўторны настрой мікрасвету, у дачыненні да якога недарэчна гучыць слова «ўрок»; гэты частрой становіцца і тваім. Ранейшыя скептычныя думкі адмятае гіпатэтичная сіла глебаўскай натуры. Тая сіла рэдкіх, таленавітых і шчодрых натур, якую немагчыма палытаць са звычайнай праявай уладарнасці аўтарытэту. Дарэмныя намаганні ўбачыць тут, як хрэстаматычны кампазітар, якога «спраходзіць» па гісторыі музыкі, міласліва і вялікадушна «своіцца» з пачаткоўцамі. Замест таго ўбачыш і здзіўнешся, як няроўнасць ва ўзросце і

прафесійных ведах кампенсуецца прыгожымі, роўнымі і простымі чалавечымі адносінамі. Педагог — ні ноткі навучальнасці і перавагі, студэнт — ні ноткі збытэжанаасці і дароглівасці.

Пачынаеш здзіўляцца і невычэрпнай энергіі, з якой ён разбірае студэнцкія кампазіцыі. Заўважаеш, як цень стомленасці кранае час ад часу яго выразны, рухавы твар і як хутка знікае гэты цень ва ўнутраным святле адухоўленасці. У ахвотку яму памеркаваць над кожным не вельмі удалым збегам нот, напісаных вучнёўскай рукою. П'еса, увогуле, зроблена «сімпатычна», з густам. Толькі воль тут, каб не «павісала» мелодыя, можна падтрымаць не імітацыяй, і гэты пераход варты аздобіць. Хаця б ля-бенарам. Але ж ля-бенараў тут і так — не засумуеш! Кантрапункт? Сінкопы? Таксама было... А што калі паспрабаваць такім чынам? Зноў паўтараецца фразы: «Пад-стукваючы» бас, Глебаў тлумачыць: пры аркестраванні можна даць літаўрам — загучыць!

Пазней ён прызнаецца, што ніколі не адчуваў у сабе схільнасці да педагогікі і для яго самога задавальненне ад работы з даравітай моладдзю пачкае. Проста — «прыемна, калі рэбяткі сёння робяць у прафесіі такія рэчы, што гадоў 10—15 назад былі недаступныя агульнаму ўзроўню беларускай кампазітарскай школы». Кампазітар — гэта прафесія. Як і ўсякая спецыяльнасць, яна патрабуе тэхнікі, умельства. Глебаў змагаецца за прафесіяналізм у прафесіі ўсёй сваёй творчасцю і кожным заняткам

мі са студэнтамі. «Чужую» музыку з імі не разбірае. Сцвярджае: «Не вучыцеся ў іншых: лёгка папасці пад уплыў і скаціцца да плагіяту. Вучыцеся на ўласных памылках. Больш іграйце і слухайце свае сачыненні!» Так вучыўся ён сам...

ЭСКІЗ ДА ПАРТРЭТА

Стыгне ў кубках духмяная гарбата; гаспадар дома ў які ўжо раз, бярыцца раскурваць затухшую люльку. Размова — эмацыянальная і насычаная — збоку, мабыць, выглядае сумбурай. Аб чым яна? Аб жыцці. Аб мастацтве. Аб чалавеку і чалавечых адносінах. У падкрэслена-ўважлівым, пунктуальным, дэлавым, знешне стрыманым (нават замкнутым) Глебаў раскрываецца таварыскі суб'ект: артыстычны, разумны, дасціпны. Дзіўна: ён амаль не гаворыць пра сябе, нягледзячы на скіраваную плынь пытанняў. Дарэчы, людзі мастацтва — гэта даводзіцца часта назіраць — маюць звычку ўжо на парозе знаёмства паказваць пры ўсіх сваіх «рэгаліях». Глебаў жа гэтага не робіць: першая сустрэча абыходзіцца без дэманстрацыі новых партытур і дарэзных аўтографу, нават без дарэгіх для яго асабістых уснамінаў пра Шастаковіча. Яшчэ і яшчэ дэталі, праз якія выявляюць свосасаблівае спін-

дасць, безабароннасць і лёгкараімнасць творчай душы.

Маўклівы ўдзельнік размовы — шкляная забаўка — быццам надказвае: прапушчаны скрозь прызму прамень белага святла распадаецца на колеры спектра. Праз якую ж «прызму» звесці да простага, зразумелага мастакоўскаю індывідуальнасцю? Чыя б рука адважылася пісаць поўны псіхалагічны партрэт гэтага складанага, цяжкага, цудоўнага чалавека?..

З якой апантанасцю праўся ён да музыкі і з якой жорсткай шчодрасцю расстаўляў перад ім свае перашкоды лёсі Сонечнымі дзямі не паставала дзяліства; вялікім асабістым горам адгукнулася вайна; нялёгка сілавалася жыццё палі вызвалення. Ураднёнец правінцыяльнага Рослаўля, з рабочай сям'яй, дзе традыцыйная катліна музыцыраванне. Падіраў на гітары папулярныя савецкія і народныя песні, прыдумаў свае. Нот не ведаў; хацеў вучыцца і «рабіць нешта звязанае з музыкай». Такі быў Глебаў, калі паступаў у чыгуначны тэхнікум... Месцам работ стаў вагонны ўчастак маглёўскай станцыі: жылілі надзеі на знаёмства са студэнтамі музвучылішча; паміль па-ранейшаму назапашвала гучанне ўласных «сачыненняў». Шчасліва сустрэча з Жыновічам — і умовы былі створаны. Астатняе рабіў яры талент і сіла волі. Абітурыенту 21 год. Ён не ведае элементарнага нотнага пісьма. А праз 6 гадоў выпуснікі Беларускай кансерваторыі, выхаванец прафесара А. Багатырова Яўген Глебаў атрымлівае дыплом з адзнакай! Далей — зайздросная магчымасць вывучыць «шымы» аркестр на працягу 9 гадоў, працуючы музыч-

Памяць не ўтравела...
Вунь над долам
Устаюць жыты тую сцяной...
Для Кірылы не скупіцца доля —
Тры вайны палаюць за спіной.

МІХАСЬ

У выніку шматлікіх раненняў,
атрыманых пры выкананні баяво-
га задання, разведчык-падрыўнік
І Дрысенкай партызанскай брыга-
ды М. С. Урбан у 17 гадоў страціў
зрок.

Раскінула вясна абрус мурожны,
Салют пупышак цёплых над зямлёй...
Ідзе Міхась па сцэжцы асцярожна
І не хавае радасці сваёй.

Не бачыць ён,
ды ўзбуджанай істотай
Па кроплі спасцігае новы свет:
Лісцінак першых кволюю пшачоту,
За ўвішным плугам лёгкі, пухлы след,

Натруджаны палётам доўгім вырай,
Вясёлы клекат пенных раўчоку,
Раллі нястомнай векавую шырасць,
І веснавую рупнасць земляю.

Не сталі дні ягоныя начаі,
Звініць жыцця напятая струна,
Хоць безліч год стаіць перад вачамі
Глухавя непадступная сцяна.

Шчаслівым днём вялікай Перамогі
Сюды ён крочыць праз былога дым,
Дзе ўзняўся строгі помнік ля дарогі —
Паміж зямлёй і небам сувязным.

Навобмацак шукае гронкі літар,
Гудзе прыбоем несціхана кроў...
Была вайна,

ёй невядома літасць,
І не даклічашся адтуль сяброў.

Тут Урбаны пазначаны найболей
У пераліку незабыўных страт.
Пайшло іх дваццаць шэсць

у кіпень бою,
Дванаццаць не вярнулася назад.

Ці ж думаў ён, бясклопатны падлетак,
Гуляючы з сябрамі у вайну,
Што даведзецца тым крывавым летам
Яе смяротны ўскласці на спіну.

Смяротны груз не мае вымярэння,
Сябе не шкадаваць — вайны закон.
І стаў Міхась такім, нібыта крэмень, —
Шэсць эшалонаў леглі пад адхон.

А тая ноч за межамі ўяўлення
Пра чалавечы боль, пакуты, жах...
Цягнік варожы, хлопцам на здзіўленне,
Над мінай праімчаў на ўсіх парах.

Як чэрці, злыя — стрымгалоў да рэек,
Ну, як мы праваронілі яго?
Фашысцкай міны выбух...

З-пад ног у Жэні вырваўся агонь.

Ракет і куль бязладзіца мігцела,
Нібыта ў змроку зацвіла зара...
Ён чуў, як халадзела, млела цела,
Якое апяклі трынаццаць ран.

Ён поўз...
А месяц тлеў свячы агаркам,
Крывёй дыміўся след па цаліку.
Капешка сена...

Забыццё...
Аўчарка
Слінявай пашчай тыцнула ў шчаку.

А потым смерць ішла за ім без стомы
Па лагерах фашысцкіх...

І пасля...
І ўсё ж жывым застаўся, бо дэдому
Свайго героя клікала зямля.

У час пакут, працяты даўкім сумам,
Знайшоў ён сілу боль перамагчы.
Галоўнае — зямлёй бацькоўскай сувязь,
Што б ні было, трывалай зберагчы.

І жаўрукі ў паднеб'і не маўчалі,
Калі вітаўся з імі, як з раднёй...
І свет прад невідучымі вачамі
Адкрыўся незвычайнай глыбінёй.

МІКОЛА

«Хлеб — гэта ўсмешка зямлі».
Са слоў механізатара малгаса
імя Леніна Верхнядзвінскага раёна
М. С. Урбана.

На полі, крывёю сагрэтым,
Не вырас агорклы палын...
Есць сэнс найгалоўнейшы ў гэтым —
Шлях бацькі працягвае сын.

Не кожнаму дадзена шчасце
Зямлю і сябе зразумець...
Стаіць прада мною сучаснік,
Якога мы хочам апець.

Жніво адгрымела.
Над пожняй

Плые журавоў позні клін...
Ля ног нашых свеціць трывожна
Веда ў маршчаках каляін.

Тут ліўні ўладарылі доўга,
І грузнуў камбайн, нібы танк.
Абшар апусцелы падобны
На месца вяральных атак.

Традыцый людзі шануюць,
Што выйшлі на поле, як раць,
І хлеб — гэта ўсмешку зямную —
Змаглі ад бяды ўратаваць...

Я цісну руці ліст кляновы,
Размова адразу на «ты».
І блякнуць парадныя словы
Ля мудрай яго прастаты.

Радок у няспешнай гамонцы
Вядзе ён, нібы баразну.
Я слухаю гімн паўсядзёнцы,
Спялю ў сэрцы думку адну:

Няважна ці жытам, ці песняй
Недзеі і мары ўзышлі,
Вось так па жыцці мы пранесці
Павінны любоў да зямлі.

Я слухаю радасны голас
Пра клопат спрадвечны, святы,
І сам, нібы сонечны колас,
Напоўнен святлом дабраты.

Загуў «Беларус» на прыволлі
І ён ціха кажа: «Пара...»
Жыцця неўзаранае поле
Чакае свайго плугара.

ЯНКА

Янка — самы малодшы з дына-
стыі Урбанаў, народжанай Вялікім
Кастрычнікам.

Залевай абмытыя вочы нябесаў
Спакойна і ясна глядзяць на зямлю.
А хлопчык нясецца па лужынах босы
І прамню гукае шчасліва: «Лаўлю!»

Як кнігу, ён свет для сябе адкрывае,
Не злічыш цікавых старонак жыцця.
І цягнецца нітка сувязь жывая
З маёй даўніны ў незнаёмы прасцяг.

Што там, за нязнанаю рысаю часу,
Дзе завязь народзіцца новага дня?
Гады незваротныя цугам імчацца,
Прыспешваюць шпоруамі век, як каня.

Яго не дагнаць. За далёкай вярстою
Смяшлівы і рыжы, як сонца, хлапчук.
Убачыць ён тое, пачуе ён тое,
Чаго мне ніколі не бачыць, не чуць.

МАНАЛОГ ЗЯМЛІ

Сплыло вякоў маіх у Лету — процьма,
Але той час у памяці жыве,
Калі на мне жыцця зялёным промнем
На поўны рост узяўся чалавек.

Стагоддзямі спяліла мроку-мару,
І вось ушчэнт разбіты лацугі.
Над шостаю часткаю майго абшэру
Успыхнулі чырвоныя сцягі.

Я веру тым, хто, праўдай акрыліны,
Быў трывалей, чым самы моцны сплаў,
Хто смела для прыгнечаных мільёнаў
Арбіту рэвалюцыі праклаў.

Я веру тым, хто, хрышчаны бядою,
Нёс да святла мяне з апошніх сіл,
Хто ў час блакад карміўся лебядою,
Але не складваў у палёце крыл.

Імчаць ракеты па касмічнай сцэжцы,
А ў памяці найпершы небагосць.
У маладой гагарынскай усмешцы
Ад Урбанаў, бяспрэчна, нешта ёсць.

Мой новы дзень — вітом у гулкі будзень,
І намаганню кожнаму — хвала!
Штурмуюць акіян і космас людзі,
Каб стала я цудоўней, чым была.

Такіх сыноў не злічыш у дзяржаве,
Якая стала ля майго руля.
Вядомых, невядомых звонкай славе,
Але люблю усіх іх

я — Зямля.

Ляцяць гады, нібыта з дрэва лісце...
А кроў ліецца зноў то там, то тут.
Боль за людзей сціскае, як калісці,
Хоць мне хапіла б і былых пакут.

На смех дзяцей, крамяных, як ранеты,
Смерць свой прыцэл бяздумна навяла.
Ёй хочацца, каб па шчацэ Сусвету
Гарачай кроплляй я ў нябыт сцягла.

Ракет крылатых не стрымаць удараў
Біблейскім чарапахам і сланам,
Таму нашчадкі першых камунараў
Вартуюць пільна неба сіні храм.

І я жыву надзеяй запаветнай.
Што шчасце новым лёс не абміне...
Кастрычніка чырвоны сцяг —
мой ветразь,

На Урбанах трымацца вечно мне!

ным кіраўніком у Тэатры юна-
га глядача, а потым — дырыжор-
рам на радыё. Творчыя поспехі,
прызнанне, відомасць: гане-
ровыя званні, ордэны «Знан-
ня Пашаны» і Працоўнага Чырво-
нага Сцяга...

Загледзеўшыся на «парадны
бок», лёгка забыцца пра ўсё
астатняе. Пра драматычныя
супярэчнасці, страты, сумненні
і расчараванні, якімі адзнача-
ны «рамантычны» глебаўскі
шлях. Пра гіганцкую ўнутра-
нюю працу сэрца і думкі. Зай-
вядоства аптымізм, жыцця-
любства, актыўнасць гра-
мадскай пазіцыі не толь-
кі не перашкаджаюць —
прымушаюць задумвацца пад
супярэчнасцямі імклівага і на-
пружаннага жыцця, якія не можа
абмінуць праніклівы і праўдзівы
пазірк мастака, натхнёнага пе-
радаўнымі ідэаламі.

Невычарпальны субяседнік
Глебаў. У мове яго — дзівоў-
нае перапляценне афарыстычыва-

сці вастраслоўя з багатай паў-
замі нетаропкасцю лірычных
разважанняў, здэклівага сар-
казму з чуласцю, далікатнасцю
і тактам. І мова гэтая свед-
чыць аб натуре шырокай і шы-
рай, бескампраміснай, глыбока
сумленнай і самакрытычнай.
«Самае страшнае, калі мастак,
асабліва які дасягнуў вялікага
майстэрства, пачынае адчуваць
сябе ў мастацтве як у спаль-
ным вагоне прамой сувязі з
усімі выгодамі». Адкуль гэта —
не памятаю. І гэта — не пра Гле-
бава, якога не напярэнеш у ду-
шэўнай камфартабельнасці.
Для якога праўда мастацтва і
праўда жыцця — непадзельныя.
Які са шчодрой максімаліскай
самаацанасцю рэагуе на рэ-
чаіснасць.

**«ПРАЦАВАЦЬ,
ПРАЦАВАЦЬ...»**

Унутраны свет яго працягва-
ешна ў музыцы. Праз, маляўні-

часць віртуозных партытур,
праз шырыя радкі мелодый,
праз каліграфічную яснасць
творчага почырку бачыцца кам-
пазітарская індывідуальнасць.
Зрэшты, як заўсёды, за стылем
— чалавек. І многае з таго, што
раней назіраеш у музыцы, по-
тым спакваля пазнаеш у яе аў-
тары.

Прафесія кампазітара (тым
больш, пільна яе) не паддаецца
рэпартажным апісанням. Пра-
зачыныя старонкі пра нотны
радок ніколі не будуць даходлі-
вей і дакладней за сам радок.
Можна, канечне, уразіць уну-
шальным спісам глебаўскіх тва-
раў, дадаўшы некалькі дэта-
лей. Накшталт: «Фантастычныя
танцы», студэнцкая работа, на-
былі хрэстаматыіную папуляр-
насць; унікальны ў гісторыі бел-
ларускай музычнай культуры
выпадак — англійскі дырыжор
Н. Дзіліс уключыў у сваю гас-
тэроўную праграму партытуру
Другой сімфоніі Глебава; не-
калькі тэатраў краіны паставі-
лі яго балеты; Англія, Балга-
рыя, Венгрыя, ГДР, Данія, Эл-
зачыныя Штаты, Італія, Польшча,
Фінляндыя, Чэхаславакія, Шве-
цыя — замежныя мабшарты
яго музыкі. Можна вымераць
плён яго працы і па-іншаму.
Знаеш, не бывае дня, каб, па-
слухаўшы эфір, не пачуць што-
небудзь з глебаўскай музыкі;
будзе гэта папулярны дуэт
«Лес мой, сталіца», стаўшая
ісламічнай «Залатая восені», да-
сціпная гаторна дудароў з
«Палескай сюіты» або яскравы
марш з «Трох мушкетэраў».
Часта яго аркестравае «Песні
гучаць аніманна як музычныя
застаўні ў пералачах Цэнтраль-
нага радыё. Есць яшчэ шэраг
кінафільмаў, спектакляў...

«Працаваць, працаваць...» —
нязменны яго рэфрэн. Ён не
журныша з-за таго, што часам
даводзілася сачыць рэчы
«ляжурныя», асуджаныя на
кароткае жыццё. І на іх адточ-
ваўся прафесіяналізм. Як жа
інакш, калі не праз гэтае бес-
перапыннае пісанне, шуканні,
выбіранне, назапашанне зерне

адкідаючы мякіну? Велізарная
юначая працаздольнасць не па-
кінула з гадамі ўжо сталага
майстра. Толькі цяпер Глебава
«выпісвацца», як кажуць кам-
пазітары, не трэба. Цяпер
больш часу аддае ён вывучэн-
ню літаратуры, гісторыі, філа-
софіі; гутаркам. Цяпер для яго
важна не колькі і як, а дзеля
чаго і як ён піша.

Улюбёная форма творчага
самасвярдзення для яго —
сімфанічны аркестр. Складаная
стыхія, у якой лёгка захлынуць
без максімальнай даведчанасці.
За Глебавым даўно за-
мацавалася відомасць майстра
аркестроўкі. Колькі фарбаў
знаходзіць ён на тэмбравых
палітрах здаўна прывычных ін-
струментаў, якія бачыць эфект-
ны ўтвараюць гэтыя з густам
змяшаных фарбы! Але за ясна-
сцю выказвання — скла-
дасць вобразнага зместу. По-
бач з надзвычай тонкай і ар-
гінальнай распрацоўкай белару-
скага фальклору — часты
зварот да агульначалавечай, ін-
тэрнацыянальнай тэматыкі.
Вось тут і схавана гэтае «дзе-
ля чаго і як». Яго сімфаніам,
пераважна, праграмны: «Ма-
гія льва», «Партызанская
сімфонія», «Харэаграфічныя на-
велья», балеты і сюіты з іх
(«Мана», «Альпійская балада»,
«Выбранніца», «Ціль Улеши-
нігеля»), сімфанічная паэма
«Успамін пра Ціля». І гэта
сімфанізм філасофскі. Тая ж
«Альпійская балада» або
«Ціль» ці навела «Хірасіма»
праз мастацкае абагульненне
канкрэтных падзей ствар-
джаюць права чалавек на
пачэснае прызнанне супраць
прямых прыгнечаннасці і нем-
раўнаважыя ў сучасным свеце.
Прытым, шырокая жыццёвая

канфлікт, адлюстраваны ў
творах Глебава, заўсёды ат-
рымліваюць асабістае, індыві-
дуальнае мастакоўскае асэн-
ванне. Скрозь глыбокі пошук
і грамадзянскі пафас, лёгкі гу-
мар і трапны сарказм, абвост-
раны драматызм і трапяткую
лірыку высвечвае пераканаль-
ны/ заразлівы глебаўскі апты-
мізм.

Што ж сёння на парадку дня
народнага артыста рэспублікі
Яўгена Аляксандравіча Глеба-
ва? Першае — аратарыя на
словы П. Макаля для святочна-
га юбілейнага канцэрта «Твой
дзень нараджэння». Другое —
пастаноўка ў хельсінкскім тэат-
ры «Свомі-опера» балетмай-
стра Э. Сільвэстэран «Піля
Улешинігеля». Затым — новая
пастаноўка гэтага ж твора на
беларускай сцэне. Закончана
музыка да фільма «Тры вясё-
лыя змены»; прайшоў агляд фі-
лмачынічных калектываў, эле-
нам журы якога даваўся быць.
Так што, мабыць, хутка бласна
«разгрузіцца» і прадоўжыць
работу над новым будным за-
мыслам — балетам «Маленькі
прыцёл».

Кампазітар Глебаў. Чалавек
і мастак. Гэты радкі Максіма
Танка — бышчам пра яго:

Можна і ўсе колеры ўжо адкрыты —
Мне засталіся яшчэ адкрыты —
Можна, і ўсе людзі маюць спавучэнні,
Можна, і ўсе людзі маюць імённы —
Толькі п'ямлікі яшчэ трэба выправіць,
Можна, і ўсе гукі сету выдомыя —
Мне яшчэ хопіць, што ў сэрцы я чую,
Можна, і ўсе падзвігі ўжо вядомыя —
Толькі я знаю, што дае трэці айсбергав
Мора жыцця ў глыбінні сваёй таліцы.
С. БЕРАСЦІНЬ.

Жыцця і смерці сымбаль вечны!
І люб і смуцен час прыгоды,
Калі душа ўсе прыроды
З тваёй злучыцца душою
У адным суладдзі і настроі!
І ты маучыш, маучыць і далі,
Як бы ў адной агульнай хвалі,
У адной асветленай часіне
Жыццё злучыла свае плыні
І бег свой вечны прыпыніла
І неба твар свой адчыніла...

Гэтыя радкі смела можна паставіць побач з лепшымі ўзорамі філасофскай лірыкі Пушкіна і Гётэ, сусветнай паэзіі наогул. Шчодро ад беларускіх ніў, рэк і азёр нёс Якуб Колас паэтычную данину ў скарбніцу сусветнай культуры. Няма ў нашай літаратуры другога такога мастака, хто б быў роўны Якубу Коласу ў адчувальнасці прыроды, характава навакольнага свету.

Яшчэ адно пытанне. Коласава муза ўгадавана сялянскай півай, яна ўвабрала ў сябе духоўныя набыткі, філасофію, этычны і эстэтычны свет шматвяковага бытавання земляробчага народа. Ці знойдзе эстэтычную асалоду, чы-

смуху, і яго можна чытаць і перачытваць бясконца многа, задумваючыся над адным і тым жа вобразам, радком, старонкай.

Ён, Колас, напісаў самыя багатыя на філасофскі роздум у нашай літаратуры кнігі — паэму «Сымон-музыка» і трылогію «На ростанях». Найлепшыя, прарыстыя, як крынічныя воды, дзіцячыя кнігі напісаў таксама ён, Якуб Колас.

Яго жыццёвы шлях быў нялёгка і, трэба думаць, на шляху гэтым сустраўся нямаля людзей, каго ён не любіў або нават ненавідзеў. Але нялюбасці да людзей, злоснага раздражнення жыццём мы зусім не знойдзем у яго кнігах.

Есць у творах Коласа якасць, здаецца, мала ўважаная крытыкай, — велізарная павага да чалавека, хто б ён ні быў, якую б ступеньку на грамадскай лесвіцы ні займаў. Не трэба браць у рахунак, мабыць, толькі староінак сатырычных, дзе без здэклівага смеху проста не абыздешся, і тых вершаў, дзе выкрываўся неапазіраваны царскі лад і парадок.

Іван НАВУМЕНКА

З глыбінь НАРОД- НЫХ...

таючы «Новую зямлю», «Сымона-музыку», сёніншы інжынер, высокаадукаваны рабочы, ці памогучы яму творы Коласа жыць, працаваць, ці задаволяць яны новыя духоўныя запатрабаванні?

Знойдзе. Памогучы. Задаволяць. Бо сапраўдная паэзія неўміручая. Творчасць вялікіх мастакоў заўсёды грунтуецца на зліцці іх магутнага прыроднага таленту з імкненнем народа, якому гэтыя мастакі належыць, паўней усвядоміць свае духоўныя сілы, выказаць вуснамі сваіх вялікіх паэтаў заветныя надзеі і мары. З паяўленнем такіх мастакоў грамадства намагаецца ўзбагаціцца ў сваім духоўным развіцці, робячы крок наперад сваёй будучыні.

Якуб Колас памог роднаму народу адчуць сваю сілу, ён быў яго летапісцам на галоўных перавалах гісторыі.

Аблічча народнага паэта вядома нам са школьных падручнікаў. Звычайны, спакойны твар, удумлівы позірк вачэй. Вершы, апаэдыяны Коласа мы пачынаем чытаць з дзіцтва, з першых класаў школы. Хто лепей, чым ён, раскажаў роднаю мовай пра зіму, вясну, лета, восень, жураўліны вырай; пра рэчку, лес, ручай? Яго творы адкрываюць нам шырокі свет. Іх можна разумець нават той, хто зусім яшчэ не навучыўся чытаць, — такія яны празрыстыя і простыя.

Мінаюць гады. Паблакаўшы па жыццёвых дарогах, мы зноў вяртаемся да Коласа. У даўно чытаным, перачытаным адкрываем для сябе новыя думкі, вобразы, настроі! Тады прыходзіць здагада, што Колас не толькі прасты, але і мудры. Яго мудрасць, як і ўсё вялікае ў жыцці, вельмі простае.

Атмасфера праўды, шчырасці, чалавечай цеплыні прысутнічае ў кожным творы Якуба Коласа. Можна, таму пры чытанні яго кніг ахоплівае нейкае асаблівае пачуццё. Здаецца, прыйшоў у госці да блізкага і роднага чалавека, які цябе любіць, паважае і не схлусіць ніводным словам, інтанацыяй.

Мы сёння слухам спрачаемся, шукаючы новыя дарогі і сцежкі ў літаратуры, новую форму мастацкаму слову, якое б дакладна перадавала новы змест і пульс сучаснага жыцця. Колас у гэтай надзённай і вечнай еправе можа быць вельмі карысным. Якая ёмістая і адначасна лаканічная яго проза, якое багацце эмацыянальнага падтэксту ў яго апаэдыянах!

Ён бездакорна, лепей чым хто-небудзь іншы ў нашай літаратуры, валодае гумарам і ў той жа час можа быць сур'ёзным, на-філасофску задумным. Яго чытаюць з эстады і самадзейныя артысты, выклікаючы ў аўдыторыі гом добрага

Трылогія «На ростанях» і паэма «Новая зямля», аповесці, апаэдыяны — у гэтых творах сотні чалавечых тыпаў, характараў, выпісаных буйным планам, паўнакроўна, і эпізодычных, намечаных адным-двума штрыхамі. Мы ведаем, як не любіў Колас абывацеляў, царскіх служак, папоў. У трылогіі перад намі іх цэлая галерэя. Але ў кожным з гэтых вобразаў пісьменнік як бы імкнецца адкрыць хоць крупінку добрага, сапраўды чалавечага, схаванага пад друзам злосці, немаральнасці, ханжаства, неўцятва. Адмаўляючы пасьбітаў зла, як сацыяльную, грамадскую з'яву, Колас абавязкова прыкмеціць тое добрае, што ў душы адмоўных герояў яшчэ не пагасла. Праз прызму вялікага чалавечалюбства глядзіць на жыццё пісьменнік.

Яшчэ цікавей абстаіць справа са стапоўчымі героямі. Пісьменнік любіць іх, любіцца ім, але, бадай, няма ў яго ніводнага героя, у вобліку, паводзінах, звычках, схільнасцях якога пісьменнік не знайшоў бы рысы, з якой можна злёгка пакпіць. Не абмінуў гэты лёс і самых любімых герояў — Міхала, Антося, Лабановіча, Сцеўкі Баруты, дзёда Талаша. Як добра разумееў Якуб Колас, што працэ маральнага ўдасканалення чалавека практычна бясконцы і таму не варта ні канчаткова закрэсліваць, здавалася б, самага безнадзейнага, пі-выдаваць індульгенцыі стопрацэнтнай «святасці» самому стапоўчому.

Колас першы ў беларускай літаратуры вельмі добра адчуў, што вытокі трываласці, дэласнасці народнай натуры — у штодзённай дзейнасці, у радасці творэння. Просты чалавек не баіцца цяжкай фізічнай працы. На яе як на пакуту, знясіленне без усялякай радасці глядзіць той, хто сам не працуе, хто не трымаў у руках плуга і касы, хто належыць да іншага, не сялянскага асяроддзя.

У «Новай зямлі» Колас малое гарманічнае свят народнага, сялянскага жыцця, якому пагражае сацыяльная дысгармонія, што парушае яго строга заведзеныя полаты, суаднасць маральна-этычных усталяванняў. У ідылію працоўнага ішчасця лесніковай сям'і, ідылію, што разгортваецца на ўлонні прыгожай беларускай прыроды, раз-пораз прабіваюцца несудалныя ёй дысанансы то ў выглядзе «яярэбару» на новае месца, то лаянкі і пагроз новага ляснічага, а — найбольш пастаянным прыжыжненнем чалавечага гонару лесніка Міхала.

У «Новай зямлі» ўсё ўбачана, ацэнена вачамі, розумам селяніна. Паэт гаварыў ад імя героя, свярдаў яго этычны, эстэтычны і духоўны свет. Гэтая ідэалагічная ўстаноўка, у сваю чаргу, абумові-

ла стылістыку паэмы, адбор мастацкіх сродкаў, рытміка-інтанацыйнае гучанне радка.

Не спынаючыся, ёмістымі дэталімі малое паэт «леснікову пасаду», і на што б ён ні кінуў пагляд — адчуваецца адметнасць, першароднасць убачанага, сувязь з народнай традыцыяй, занатаванай калі, скажам, не ў песні, то ў самім спосабе народнага мыслення, светабачання. «І елка ў пары з хваінаю, абіяўшыся цесна пад вадою, як малады ў час каханія», — гэты вобраз навеяны, вядома, традыцыяй лірычнай песні. А вось другі вобраз той жа елкі і хвой, які ідзе хутчэй ад эракава-пачуццёвага народнага бачання, прычым, бачання надзвычай дакладнага, за якім стаіць доўгі шматвяковы вопыт, веданне «характара» лесу («А елкі хмурымі крыжамі высокая ў небе выдзяляліся, гаёмна з хвоямі шпталісь. Заўсёды смутныя, бы ўдовы, яны найбольш адны стаялі, і так маркотна пазіралі іх задумленыя галовы»).

У аснову стварэння вобраза, паэтычнай асацыяцыі, як бачым, Колас кладзе прыкмету, якасць, асабліваць прадмета ці з'явы вельмі істотную, якая можа назірацца, бачыцца ўсім і якая, карацей кажучы, мае пэўную апору ў народнай традыцыі. Менавіта па гэтай прычыне паэтычная тканіна «Новай зямлі», якая складаецца з вобразаў такога характара, выклікае ў чытача, які ведае народны, вясковы побыт, радасны эффект пазнавання, бо ён, чытач, зрэшты, усё гэта таксама ведаў, бачыў, толькі не змог даць знаёмым прыкметам і з'явам той назвы, якую знайшоў паэт.

Колас стварыў новае, пільна дбаючы пра народную думку, традыцыю, эмацыянальна-псіхалагічную, этычную і эстэтычную ацэнку той ці іншай з'явы, прадмета. Бо ў народнай памяці, зрэшты, дакладна занатавана, дадзена сталая ацэнка кожнай з'явы і прадмету, уключаючы і пераносныя, паэтычныя значэнні.

Вось на гэтай, амаль не крапуйнай культурнай, цаліне Колас і творыць свае вобразы-асацыяцыі, і паэтычнага «дыхання» яму хапае, бо народная думка, наўтарам, крапулася ўсяго, што можна бачыць, і чуць, і адчуваць.

Побач з імкненнем паэта будаваць вобраз, які б не прырэчыў народнаму светаадчуванню, «нарицательной» традыцыі, ідзе другая, не менш важная якасць паэтыкі «Новай зямлі» — надзвычай шырокае выкарыстанне аўтарам устойлівых фразеалагічных выразаў, ідым, народных афарызмаў. Праз не баіцца слова дыялектнага, асабліва калі яно нясе дадатковы сінанімічны сэнс, можа ўспрымацца як слова-вобраз. Такіх дыялектных слоў-вобразаў, якія маюць новае, свежэ мастацка-эмацыянальнае адценне, у паэме мноства, і яны складаюць адну з асноўных асаблівасцей яе стылю.

Паэт вельмі часта будзе свой уласны вобраз, расшыфроўваючы народны афарызм, грунтуючыся на яго ідэі, змесце. «Варона з куста, а пяць на куст, бо хлеба луста нялёгка ўсім, брат, дастаецца», — гаворыць Міхал. У дадзеным выпадку Колас толькі дапоўніў, відэачней раскрыў сэнс вядомай прыказкі. Выказаны другімі словамі, сэнс гэты не меў бы такога характара ўсеагульнасці, занатаванага народным вопытам у афарызме-алегорыі.

Дзеці, упукі вяскоўцаў-земляробаў, плятагонаў, сыны сялянскай Беларусі ў стольным савецкім Мінску сталі рабочымі, інжынерамі, будаўнікамі. Горад вырабляе трактары, аўтамабілі, гадзіннікі, электронна-вылічальныя машыны і столькі ўсялякіх другіх машын, прыбораў, што няма ніякай магчымасці іх пералічыць. За паўвека савецкага жыцця непазнавальна змянілася Беларусь, стаўшы высокаразвітай індустрыяльнай рэспублікай. Мы ведаем, што Якуб Колас радасна, натхнёна вітаў гэтыя перамены:

Мы не хочам жыць так далей,
Як жылі нашы дзяды...
Трактар будзе наша зброя,
Сіла — моладасць, парывы.
На работу сыпнем росам,
Свет новава перакроім,
Дык жыў ж ты, каленту!

Роля Якуба Коласа ў развіцці беларускай літаратуры агромністая. Ён першы паказаў шматграннасць душы простага чалавека, першы даў адчуць, якая прыгожая, багатая, разнастайная сваімі праявамі беларуская зямля і прырода. Ён першы стварыў яркія нацыянальныя характары, і ўсе нашы далейшыя дарогі — ад гэтага. Мастацкі летапіс народнага жыцця і барацьбы — такой паўстае творчасць класіка беларускай літаратуры ў вачах сучаснікаў.

АВЯРШАЕЦА чатырнаццацітомнае выданне Збору твораў Якуба Коласа, да якога прыйшлося мець дачыненне ў якасці члена рэдкалегіі і рэдактара. Яшчэ адна сустрэча з народным паэтам Беларусі...

На гэты раз думкі заняты такім пытаннем. Чаму пісьменнік, які звычайна праводзіў сваіх герояў па тых жыццёвых пуцёвіках, на якіх прайшоў сам, у пэўнай меры пакінуў у ценю імперыялістычную вайну? Ён жа ўдзельнічаў у гэтай вайне, скончыў у Маскве Аляксандраўскае ваеннае вучылішча, атрымаў чып прапаршчыка, служыў у Пярмі ў запасным палку, быў пасланы на Румынскі фронт, удзельнічаў у баях.

У тамах Збору твораў змешчана нават фатаграфія Якуба Коласа ў пазвычайнай ваеннай форме, у шапцы з какардай, з шабляй пры баку. Відаць, няправільным будзе сцвярджаць, што Колас абмінуў у сваёй творчасці падзеі імперыялістычнай вайны. Драма «Вайна вайне», паэма «На шляхах волі» з вобразам прапаршчыка Дзяжы, прысвечаны гэтым падзеям. Вядома, паэма «На шляхах волі» займала думкі, планы паэта ў апошні месяц жыцця.

І ўсё ж роўнага «Новай зямлі», трылогіі «На ростанях» ці нават «Дрыгве» Якуб Колас на матэрыяле імперыялістычнай вайны не напісаў. Адразу прыходзіць на думку, што і ў творчасці Які Купалы, які таксама браў удзел у той крывавай вайне, апалагічнае становішча. Відаць, абодва вялікія паэты лічылі імперыялістычную вайну з'явай глыбока невармальнай, бессэнсоўнай, і не ляжала ў іх душа па-мастацку аднаўляць яе падзеі. Гэта, вядома, самыя агульныя сцвярджэнні.

Усё сваё жыццё Якуб Колас пісаў пра звычайнае, пра тое, што магло трапіць на вока кожнаму, успрыняўшы, аднак, запавет Гоголя знаходзіць узвычайным — незвычайнае, тое, што кожны заўважыць не можа. Мабыць, трэба было перш за ўсё моцна любіць родную зямлю, Надзіямонне, насмешлівых, хітраватых сялян, дубовыя гаі і сасновыя бары, каб знайсці тыя адзіныя словы і тую музыку, якую ён знайшоў. Няма, бадай, нічога з таго, што ў цэлым складае крыніцу вясковага побыту і пейзажу, што б ён не апёў. Вёска, дзе хаты збіліся, як авечкі ў летні жар, крывая, вузкая, як доля селяніна, палявая дарога, пахілая ў доўна хата, старое гуменца, могілкі на ўскрайку вёскі, дзе, нарэшце, бядняк-селянін знаходзіць сабе вечны спачынік; млын-вятрак, пахілы аленіны над вадой, нават муха, што трапіла ў павуцінку і «жаласна звніць» — усё гэта стала шчырымі паэтычнымі радкамі, і ўсё гэта не проста пейзажныя замалеўкі, а балючы роздум аб народным жыцці.

Прырода, зямля, вёска, якую апявае Якуб Колас — родная нам, беларуская. Можна, таму такая блізкая, зразумелая нам песня паэта. Яна то спакойна-журботная, крыху аднастайная, як нашы палі, балоты і раўніны, то грозная, гнеўная, як кароткая летняя навальніца, як шум лесу, вясёлая, поўная хітраватай усмешкі, як люстраная роўнядзь беларускіх азёр і рэк.

Вельмі зямны паэт Якуб Колас! Але вось нібы чарадзейная сіла напоўніла верш паэта, на магутных крылах фантазіі ўзняла яго ў паднябессе і ён заблішчаў, зазяў дыментамі філасофскай мудрасці і непальторнага паэтычнага характара.

Зборот пары, знікненне лета...
То — водгулле душы паэта,
То — смутны вобраз разлітання,
То — струн дрыгучых замірання,
Натхненнай песні жаль сардэчны,

УШТОДЗЕННЫХ буднях савецкіх людзей, якія складваюцца ў велічны малюнак працоўных здзяйсненняў, у асаблівым, прыўзнятым настроі, які пануе ў гэтыя дні паўсюдна, — ва ўсім адчуваецца набліжэнне вялікага свята. Шасцідзесяцігадовы рубж гісторыі Краіны Саветаў адзначаецца пад знакам новай Канстытуцыі СССР — сапраўднага маніфеста эпохі камуністычнага будаўніцтва.

У новым Асноўным Законе клопат аб росце духоўнага патэнцыялу савецкіх людзей узведзён у канстытуцыйны ранг, і сёння, як заўсёды, думкі, пачуцці работнікаў культуры, іх напружаная творчая дзейнасць пакіраваны на карысць і росквіт сацыялістычнай Радзімы.

Вернасць ідэям партыі, камуністычнай перакананасць, сапраўдная народнасць, бязмежная любоў да Радзімы — гэтыя рысы, якія характэрны савецкай літаратуры і мастацтва, вызначаюць іх месца ў жыцці народа, іх велізарны ўклад у сусветную культуру.

Шасцідзесяцігоддзю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі прысвечан аб'яднаны пленум праўленняў творчых саюзаў і арганізацый СССР, які адбыўся 19 кастрычніка ў Маскве. У Вялікім Крамлёўскім палацы сабраліся вядомыя пісьменнікі, кінематаграфісты, мастакі, тэатральныя дзеячы, кампазітары, архітэктары, журналісты. Прысутнічаюць сакратары ЦК кампартый саюзных рэспублік, шэрагу крайкомаў і абкомаў партыі, кіраўнікі цэнтральных і мясцовых ідэалагічных устаноў і ведамстваў, рэдактары цэнтральных газет і часопісаў.

Цэпла сустралі прысутныя таварышы В. В. Грышыла, А. П. Кірыленку, Ф. Д. Кулакова, А. Я. Пельшэ, М. А. Суслана, П. Н. Дземічова, І. В. Канітонова, М. В. Зімяніна, Я. П. Рабава, К. В. Русакова.

З вялікім натхненнем удзельнікі пасяджэння выбралі ганаровы прэзідыум у складзе Палітбюро Цэнтральнага Камітэта КПСС на чале з таварышам Леанідам Ільічам Брэжневым.

Пленум адкрыў першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СССР Г. М. Маркаў.

— Два тыдні, — сказаў ён, — аддзяляюць нас ад знамянальнага падзеі — усенароднага святкавання 60-годдзя Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Савецкія людзі, усё прагрэсіўнае чалавецтва ўжо шмат месяцаў рыхтуюцца да гэтага свята. Мы сустракаем юбілей у абставінах усенароднага натхнення, палітычнага і працоўнага ўздыму. Наша свята супала з другой гістарычнай падзеяй у жыцці Савецкай дзяржавы. Закончаная дзямі пазачарговая сямая сесія Вярхоўнага Савета СССР з велізарнай аднадздушнасцю прыняла новую Канстытуцыю СССР. Гэты дзень — 7 кастрычніка — аб'яўлен усенародным святам — Днём Канстытуцыі СССР.

Сапраўды неацэнны ўклад у стварэнне новай Канстытуцыі, падкрэсліў дакладчык, унеслі Цэнтральны Камітэт КПСС, Палітбюро ЦК на чале з верным ланішчам, выдатным палітычным дзеячам, дзяржаўным кіраўніком таварышам Леанідам Ільічам Брэжневым.

Савецкія людзі на шматлікіх сходах і мітынгх выказваюць Леаніду Ільічу пачуцці сардэчнай удзячнасці за яго тытанічную працу, увасобленую ў стварэнні гэтага знамянальнага документа.

Ад імя ўдзельнікаў нашага пленума, якія прадстаўляюць усе атрады мастацкай інтэлі-

жы ў ідэях і палітыцы Камуністычнай партыі, у каласальным вопыце усенароднай барацьбы за перамогу камунізму, XXV з'езд КПСС, які высока ацаніў дасягненні літаратуры і мастацтва, патхніў творчую інтэлігенцыю краіны на далейшае ўдасканаленне майстэрства, на пошукі найбольш значных мастацкіх вырашэнняў, за ўмацаванне пастаянных сувязей з працоўнымі калектывамі, з усім жыццём народа.

Сёння, сказаў у заключэнне першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, калі перад намі стаяць новыя задачы, мы з упэўненасцю можам

прыраўноўваецца да рабочых і сялян. Нам усім аказан вялікі гонар і вялікае давер'е, і мне хочацца ад усёй душы з гэтай высокай трыбуны падзякаваць савецкаму народу, Камуністычнай партыі, яе Цэнтральнаму Камітэту і Старшынні Канстытуцыйнай камісіі, нашаму дарогаму таварышу і другу Леаніду Ільічу Брэжневу. Ён правёў сапраўды тытанічную працу па стварэнні новай савецкай Канстытуцыі.

Краіна знаходзіцца на парозе слаўнага шасцідзесяцігоддзя. Людзі майго пакалення перажылі ні з чым не параўнальную ачышчальную бурю

старшыню праўлення Украінскага тэатральнага таварыства, асабліва хвалюе стан рэпертуару тэатра, яго ідэйная накіраванасць. Творчыя калектывы Украіны імкнуцца да таго, каб у рэпертуары былі дастойна прадстаўлены творы, прысвечаныя У. І. Леніну, партыі камуністаў, рэвалюцыйным, бязым і працоўным здзяйсненням народа.

Вялікі дар — пачуць голас сэрца свайго народа і ўвасобіць яго ў сваёй творчасці, адзначыў мастак Д. А. Шмарынаў (Масква). Сацыялізм, падкрэсліў ён, не толькі адкрыў працоўным шырокі доступ да духоўных каштоўнасцей, але і зрабіў іх непасрэднымі творцамі культуры. Выдатнейшым доказам гэтых слоў таварыша І. І. Брэжнева з'яўляецца дзівосны росквіт нашага самадзейнага мастацтва. Мастацкай творчасцю займаюцца ў СССР 25 мільёнаў чалавек. Прамоўца выказаў упэўненасць, што савецкія мастакі, глыбока адчушы і ўсвядомішы велікі гістарычны падзеі, сведкамі і ўдзельнікамі якіх яны з'яўляюцца, створыць новыя творы, дастойныя гераічнага часу.

Аб вялікіх дасягненнях шматнацыянальнай савецкай хараграфіі, якая стала сапраўды народным, масавым мастацтвам, гаварыў балетмайстар Ю. М. Грыгаровіч (Масква). Ён падкрэсліў, што наш балет мае сапраўды вялікую спадчыну. Гэта — і класіка, пакінутая выдатнымі хараграфамі мінулага, і вопыт, запанаваны савецкім мастацтвам за яго 60-гадовую гісторыю. Савецкі балетны тэатр заваяваў сусветную славу, кожнае яго выступленне за мяжой робіцца яркім выдаткам росквіту і творчай сталасці ўсёй нашай культуры. Пакарае не толькі высокі прафесіяналізм савецкіх артыстаў, але і змест нашага мастацтва, яго гуманістычная накіраванасць, сцвярджэнне высокіх ідэалаў.

Усхвалявана гаварыў аб месцы мастацтва ў агульным страі кінарэжысёр І. Я. Хейфіц (Ленінград).

Мы сумленні і адкрыта служылі сваім творамі вялікай ідэі міру, сказаў ён. Аб чым былі расказаў, за што ён змагаўся наш экран, у выніку ён быў і застаецца экранам міру, натхнёным ідэяй стварэння, прапінкнёным нянавісцю да крыві і пажарам вайны. Усё гэта служыла ідэі, за перамогу якой з такім рэвалюцыйным парываннем, з такой большавіцкай страснасцю і перакананасцю змагаецца наша партыя, ідэі міру і дружбы паміж народамі, якой аддае ўсё свай вопыт, талент і сілы Леанід Ільіч Брэжнеў. За галы, што прайшлі, прадаўжаў прамоўца, узнік у нас новы тып творчага чалавека. Гэта чалавек камуністычнай ідэйнасці, мастак новых душэўных якасцей, новых адносін да рэальнасці, да грамадства і чалавека, да сацыяльных праблемаў і людскога лёсу, да прыроды, да самой праблемы творчасці. Ганаровае пачуццё датычнасці да здзяйсненняў народа спрыяе нашаму натхненню, абуджае наша сумленне, нараджае энергію.

Сёння, на мяжы сяміга дзесяцігоддзя Вялікага Кастрычніка, мы валодаем яркім і сталым мастацтвам, якое не баіцца праўды, таму што мы ідэйна загартаваны і навучыліся не толькі разумець наваколны свет, але і змяняць яго. Таму мы лічым сваё мастацтва партыйным. Розум партыі — гэта розум нашага мастацтва, гонар партыі гэта яго гонар, сумленне партыі — яго сумленне!

Аб вялікіх зменах у жыцці беларускага народа, якія прыб'е на яго зямлю Вялікі Кастрычнік, расказаў паэт Максім Танк (Беларусь). Толькі

(Заканчэнне на стар. 14).

УСЛАВІЦЬ ГЕРОІКУ ЗДЗЯЙСНЕННЯЎ

АБ'ЯДНАНЫ ПЛЕНУМ ПРАЎЛЕННЯЎ ТВОРЧЫХ САЮЗАЎ СССР

генцы краіны, дазволіць далучыць голас нашай шчырай удзячнасці да шматмільённага голасу ўсяго народа.

У Асноўным Законе першай у свеце сацыялістычнай дзяржавы замацаван новы гістарычны рубж у нашым паступальным руху да камунізму — існаванне ў свеце развітога сацыялістычнага грамадства.

Усім нам, работнікам літаратуры і мастацтва, радасна ўсведамляць, што новая Канстытуцыя СССР адкрывае найшырэйшыя магчымасці ў галіне духоўнага ўдасканалення і росту нашых грамадзян. І, такім чынам, на небывалую вышыню ўзнімае значэнне мастацтва і літаратуры ў жыцці савецкага грамадства.

Наша Радзіма, адзначыў прамоўца, аб'явіла ў сваёй Канстытуцыі клопат аб духоўным патэнцыяле грамадства, аб развіцці культуры ў якасці адной з важнейшых дзяржаўных задач. Цяжка пераацаніць значэнне гэтага факта.

Сапраўды, мы падняліся на вялікую гістарычную вышыню. Мы прайшлі да сённяшняга дня праз галы барацьбы і перамог. Сёння нашы думкі звернуты да У. І. Леніна, да створанай і выкаванай ім Камуністычнай партыі. Не толькі мы, але і будучыя пакаленні майстроў культуры будуць адчуваць бяскоńczую удзячнасць партыі Леніна за тое, што яна натхніла іх на стварэнне мастацкіх каштоўнасцей, якія адлюстроўваюць вялікае рэвалюцыйнае абнаўленне свету.

Азіраючыся на пройдзены шлях, мы яскрава бачым, як дзеячы савецкай літаратуры і мастацтва ўсё шырэй, глыбей і аб'ёмлей ахопліваюць шматграннае жыццё грамадства, спасцігаюць яе складаныя праблемы, упэўнена і смела, а галоўнае, яскрава і таленавіта ўслаўляюць сацыялістычную яву, савецкі лад жыцця.

Творчае натхненне чэрпаюць

паўтарыць тое, што сцвярджалі сваёй творчасцю, усім жыццём, — для савецкіх майстроў культуры няма нічога даражэйшага, чым інтарэсы Камуністычнай партыі і народа. Кожны з нас гатоў аддаць народу і партыі ўсё свае сілы, усю сваю энергію, увесць свой талент, усё сваё жыццё да апошняга ўдару сэрца.

З трыбуны пленума выступалі прадстаўнікі розных абласцей культуры, прызначаныя майстры і тыя, каго адносяць да атрады таленавітай моладзі, мастакі разнастайных творчых манер, стыляў, кірункаў. І ўсе выступленні аб'ядноўвала высокае пачуццё грамадзянскасці, дачынення да вялікіх здзяйсненняў народа, імкненне прысвядзіць усё сілы, натхненне і талент гераічнай эпосе будаўніцтва камунізму.

У кожным выступленні прамоўцаў гучалі словы бязмежнай любові да Радзімы, да роднай Камуністычнай партыі — натхняльнай і арганізуючай сілы нашага грамадства. Ад усяго сэрца ўдзельнікі пленума выказвалі удзячнасць Цэнтральнаму Камітэту КПСС, Палітбюро ЦК, асабіста Леаніду Ільічу Брэжневу за няспынную клопат аб развіцці і росквіце шматнацыянальнай сацыялістычнай культуры.

Яны гарача і натхнёна гаварылі аб тым, якое вялізнае шчасце — ствараць у краіне Вялікага Кастрычніка, у краіне, дзе ажыццёлена сапраўднае свабоднае творчасці. Гэта — свабодна раскрываць праўду часу, праўду жыцця, свабодна служыць сваім мастацтвам народу, які будзе камунізм.

Нельга без хвалявання і гонару чытаць артыкул 19 новай Канстытуцыі СССР: «Сацыялістычны аснову СССР складае непарушны саюз рабочых, сялян і інтэлігенцыі», — сказаў пісьменнік В. П. Катаеў (Масква).

Вышэйшым заканадаўчым актам савецкая інтэлігенцыя

Кастрычніцкай рэвалюцыі. Руская інтэлігенцыя ўпершыню ў гісторыі атрымала поўную свабоду палітычнага выбару. Пераважная большасць нас, тады яшчэ зусім маладых, пачынаючых пісьменнікаў, абралі рэвалюцыю, пайшлі дарогай, указанай Леніным, сцвярджаючы высокія ідэалы камунізму.

Гэты шлях і прывёў савецкі народ да сённяшняга дня з яго матэрыяльным дабрабытам і росквітам усіх духоўных і фізічных сіл, што і павінна быць адлюстравана ў нашай мастацкай творчасці. Якое шырокае поле для пісьменнікаў, мастакоў, музыкантаў, кінематаграфістаў, якія дзейнічаюць у адзіным страі і ўзаемна ўзбагачаюць адзін аднаго ў свабодным пошуку новых форм, якія адпавядаюць усяму глыбока наватарскаму ладу нашага жыцця.

З радасцю і законным гонарам, сказаў у заключэнне старэйшы савецкі пісьменнік, разам з усім савецкім народам, з яго партыяй, яе Цэнтральным Камітэтам мы адзначаем усенароднае свята 60-годдзя Савецкай улады і прыняцця новай Канстытуцыі, якая выводзіць нас на прамы шлях да камунізму.

Наша партыя робіць усё, каб савецкі мастак меў умовы для творчасці, заўсёды жыў думкамі народа. Скульптар М. К. Анікушын (Ленінград) ілюстравалі гэтую думку расказам аб плённай творчай садружнасці вытворчых калектываў з калектывамі ўстаноў культуры Масквы, Ленінграда, іншых гарадоў. Гэта садружнасць дапамагае мастакам бачыць і раскрываць духоўную прыгажосць сучаснага чалавека, яго творчыя адносінны да працы і жыцця.

Нашы сэрцы заўсёды з тымі, хто варыць сталь і здабывае вугаль, стварае машыны і ўзводзіць заводы, сказала актрыса В. Я. Кусенка (Украіна). Яе

Эдуард Пятровіч ШАПКО

Пасля працяглай і цяжкай хваробы 28 кастрычніка на 75 годзе жыцця памёр заслужаны артыст БССР Эдуард Пятровіч Шапко.

Нарадзіўся Э. П. Шапко ў 1903 годзе ў г. Лібава. У 1922 годзе паступіў у труп Першага беларускага драматычнага тэатра (БДТ-1), цяпер Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, на сцэне якога прапрацаваў 37 год.

Валодаючы своеасаблівай творчай індывідуальнасцю Э. П. Шапко з першых роляў у тэатры праявіў сябе як акцёр яскравага камедыйнага таленту.

Выкананне ім роляў у п'есах нацыянальнай драматургіі: Курторгі «Пінская шляхта» Дуніна-Марцінкевіча, Пустарэвіча ў «Паўлішчы» і ўрадіка ў «Прымаках» Я. Купалы, Кругляша ў «Гудзе», Кобена, Шмігальскага ў «Партызанах» К. Крапівы, старога салдата ў «Кастусі Каліноўскім» Е. Міровіча — выклікалі пэплы прыём у гледача.

Мяккі гумар, дабрадушнасць, народная прастата, глыбокае прапінкненне ў распрацоўку спеціальных вобразаў — былі характэрнай асаблівасцю артыста.

Урад высока ацаніў працу Э. П. Шапко, прысвоіўшы яму званне заслужанага артыста БССР, узнагародзіўшы ордэнам «Знак Пашаны» і Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР.

Светлая памяць аб Э. П. Шапко, ветэране беларускага тэатра, надоўга захаваецца ў сэрцах тых, хто яго ведаў і з ім працаваў.

Міністэрства культуры
БССР
Беларускае
тэатральнае аб'яднанне
Беларускі дзяржаўны
ордэн Працоўнага
Чырвонага Сцяга
акадэмічны тэатр
імя Янкі Купалы.

Праўленне Саюза пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне народнаму паэту Беларусі Арнадзію КУЛЯШОВУ з прычыны напатаўнага яго вялікага гора — смерці бацькі.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

Аб прысваенні тав. МАКАЁНКУ А. Я. ганаровага звання народнага пісьменніка Беларускай ССР

За вялікія творчыя поспехі, заслугі ў развіцці беларускай савецкай драматургіі і плённую грамадскую дзейнасць пры-

своіць тав. Макаёнку Андрэю Ягоравічу ганаровае званне народнага пісьменніка Беларускай ССР.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
І. ПАЛЯКОУ,
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. ЧАГІНА.

1 лістапада 1977 года.

г. Мінск.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

Аб прысваенні ганаровых званняў Беларускай ССР работнікам тэатральнага мастацтва Рэспублікі

За вялікія творчыя поспехі і заслугі ў развіцці беларускага савецкага тэатральнага мастацтва прысвоіць ганаровыя званні:

НАРОДНАГА АРТЫСТА БЕЛАРУСКАЙ ССР

Захарэвіч Марыі Георгіеўне —артыстцы Беларускага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы.

Сідараву Юрыю Уладзіміравічу — артысту Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

ЗАСЛУЖАНАГА ДЗЕЛЧА МАСТАЦТВА БЕЛАРУСКАЙ ССР

Герлавану Барысу Федасеевічу — галоўнаму мастаку Беларускага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы.

Маланкіну Уладзіміру Андрэевічу — загадчыку кафедры майстэрства акцёра і рэжысу-

ры Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута.

ЗАСЛУЖАНАГА РАБОТНІКА КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСКАЙ ССР

Няронскаму Міхаілу Арсеньевічу — дырэктару Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

ЗАСЛУЖАНАГА АРТЫСТА БЕЛАРУСКАЙ ССР

Бялову Аляксандру Аляксандравічу — артысту Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

Краўчанка Вялянціне Захарэўне — артыстцы Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

Філатаву Валерыю Мікалаевічу — артысту Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
І. ПАЛЯКОУ,
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. ЧАГІНА.

1 лістапада 1977 года.

г. Мінск.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

Аб прысваенні ганаровага звання заслужанага дзеяча мастацтваў Беларускай ССР мастакам Рэспублікі

За вялікія творчыя поспехі і заслугі ў развіцці беларускага выяўленчага мастацтва прысвоіць ганаровае званне заслужанага дзеяча мастацтваў Беларускай ССР:

Вашчанку Гаўрылу Харытанавічу — мастаку-монументалісту, загадчыку кафедры, дацэнта Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута.

Гумілеўскаму Льву Мікалаевічу — мастаку-скульптару.

Заспіскаму Андрэю Міхайлавічу — мастаку-скульптару.

Малішэўскаму Алегерту Адамавічу — мастаку-жывапісцу, выкладчыку жывапісу Мінскага мастацкага вучылішча імя А. К. Глебава.

Мягковай Людміле Міхайлаўне — мастаку дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, галоўнаму мастаку шклозавода «Нёман».

Паплаўскаму Георгію Георгіевічу — мастаку-графіку.

Туру Юрыю Мікалаевічу — галоўнаму мастаку Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР імя М. Горкага.

Шчамялёву Леаніду Дзмітрыевічу — мастаку-жывапісцу, гэршаму сакратару праўлення Саюза мастакоў Беларускай ССР.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
І. ПАЛЯКОУ,
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. ЧАГІНА.

1 лістапада 1977 года.

г. Мінск.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

Аб прысваенні ганаровага звання заслужанага артыста Беларускай ССР работнікам музычнага мастацтва Рэспублікі

За вялікія творчыя поспехі і заслугі ў развіцці беларускага савецкага музычнага мастацтва прысвоіць ганаровае званне заслужанага артыста Беларускай ССР:

Дзедзіку Аляксандру Аляксандравічу — салісту Дзяржаўнага ордэна Леніна акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Беларускай ССР.

Кузняцову Анатолю Васільевічу — салісту ансамбля песні і танца Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
І. ПАЛЯКОУ,
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. ЧАГІНА.

1 лістапада 1977 года.

г. Мінск.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР

Аб прысваенні тт. ДЗЯМЕНЦЕВАЙ Л. С., КАРАТКЕВІЧ Н. В., МІШЧАНЧУКУ У. А. ганаровага звання заслужанага артыста Беларускай ССР

За заслугі ў развіцці беларускага савецкага тэатральнага мастацтва і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці прысвоіць ганаровае званне заслужанага артыста Беларускай ССР:

Дзяменцэвай Людміле Сяргееўне — артыстцы Гродзенскага абласнога драматычнага тэатра.

Караткевіч Нэлі Васільеўне — артыстцы Гродзенскага аблас-

нога драматычнага тэатра.

Мішчанчuku Уладзіміру Андрэевічу — дырэктару, артысту Гродзенскага абласнога драматычнага тэатра.

Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
І. ПАЛЯКОУ,
Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР
Л. ЧАГІНА.

1 лістапада 1977 года.

г. Мінск.

УСЛАВІЦЬ ГЕРОІКУ ЗДЗЯЙСНЕННЯЎ

(Зананчанне. Пачатак на стар. 13).

дзякуючы — ленинскі нацыянальнай палітыцы ён упершыню ў гісторыі стаў паўнапраўным гаспадаром свайго лёсу. Прамоўца пералічыў дзесяці імянаў дзеячаў літаратуры і мастацтва рэспублікі, чые творы сталі здабыткам савецкай шматнацыянальнай культуры. Мы з упэўненасцю глядзім у будучыню, падкрэсліў ён, таму што наш сённяшні ўзлет адбываецца з яшчэ вышэйшых вяршынь — вяршынь развіцця сацыялістычнага грамадства, якое валодае непамернымі магчымасцямі.

Словамі бясконцай удзячнасці Камуністычнай партыі, якая адкрыла новую эпоху ў гісторыі чалавечтва, пачаў сваё выступленне першы сакратар праўлення Саюза архітэктараў СССР Г. М. Арлоў. Кастрычніцкая рэвалюцыя адкрыла шырокія прасторы для творчасці савецкім доўгім, даўшы магчымасць ствараць архітэктурныя ўяўленні ў маштабах будаўніцтва палітычнай краіны не мае роўных у свеце. Аднак было б няправільна сказаць, што архітэктары поўнасьцю задаволены вынікамі сваёй працы. Яны заўсёды памятаюць словы таварыша Л. І. Брэжнэва, які падкрэсліў, што архітэктурна жыццё новых рэалізацыяў новых ансамбляў гарадоў павінна быць моцнай, выразнай і прыгожай, а якасць будаўніцтва — высокай.

Новымі творчымі дасягнен-

нямі сустракаюць 60-годдзе Вялікага Кастрычніка дзеячы літаратуры і мастацтва Казахстана. Кампазітар Г. А. Жубанова (Казахстан) наведміла, што ў рэспубліцы вырастае цэлая плеяда таленавітых мастакоў, выхаваных на лепшых рэвалюцыйных традыцыях савецкага мастацтва. Многія з іх вучыліся ў выдатных майстроў рускай культуры. У гэтым — яшчэ адно прыкрасенне братняй дружбы народаў, бескарэлівай дапамогі вялікага рускага народа.

Задача выпрацоўкі высокай палітычнай культуры ў кожнага савецкага грамадзяніна ў сувязі з прыняццем новай Канстытуцыі мае непазрэдны адносіны да ўсіх членаў творчых аб'яднанняў і арганізацый, сказаў сакратар праўлення Саюза журналістаў СССР, галоўны рэдактар журналу «Коммунист» Р. І. Касалапаў. Высокая палітычная культура немагчыма без высокай культуры наогул. Нельга ўявіць сабе будаўніцтва камунізму без барацьбы за якасць работы, адзначыў прамоўца. Аб гэтым на ўвесь год лас сказаў XXV з'езд КПСС.

Юбілейны год, падкрэсліў кампазітар В. Р. Торніс (Эстонія), праходзіць над знакам выдатнай сацыяльнай і творчай актыўнасці савецкага народа, выкліканай усенародным абмеркаваннем і прыняццём нашай новай Канстытуцыі. З асаблівай творчай актыўнасцю працавалі і эстонскія

кампазітары, якія прысвяцілі 60-годдзю Кастрычніка новыя творы.

Аб творчых справах сталічнай пісьменніцкай арганізацыі раскажаў літаратурны крытык Ф. Ф. Кузняцоў (Масква). Ён падкрэсліў, што пісьменнікі ўдасканальваюць шматбаковыя сувязі з працоўным жыццём маскішоў, па меры сіл сваіх дапамагаюць ператварэнню сталіцы ва ўзорны камуністычны горад. З многімі працоўнымі калектывамі Масквы заключаны дагаворы аб садружнасці, вынікам чаго з'явіліся кнігі нарысаў аб яе працавіках.

Калі задумаешся над тым, што даў Вялікі Кастрычнік мастакам Краіны Саветаў, перш за ўсё хочацца падкрэсліць галоўнае, аб чым марылі майстры мастацтваў усіх часоў і што стала рэальнасцю нашых дзён: гэта свабода службы сваім мастацтвам народу, сказаў, выступаючы з трыбуны пленума, акцёр і рэжысёр С. Ф. Бандарчук (Масква). Кастрычнік не проста даў магучы імпульс мастацтва і літаратуры — ён даў ім новы змест, на-наватарску ўзбагаціў іх мастацка-выразную палітру. Ён выклікаў да жыцця нябачны дагэтуль у гісторыі чалавечтва феномен — шматнацыянальнае савецкае мастацтва і літаратуры.

Небывалата росквіту ў працэсе ўзаемаўплыву і ўзаемаўзбагачэння культур дасягнула ў наш час кінамастацтва краіны, якое аказвае неперасходны ўплыў на ўвесь сусветны кінапрацэс, на тых мастакоў, якія звязваюць свой лёс з перадавымі ідэямі веку.

Вялікая рэвалюцыя дала небывалы магучы натурны развіццю музычнай культуры ў

нашай краіне, заявіў кампазітар Г. В. Свірыдаў (Масква). Яна прынесла ў музыку найбагацейшую гаму новых рытмаў і інтанацый, паслужыла высакароднай тэмай для многіх выдатных твораў, надала мастацтва манументальнасць, магучасць і глыбокую своеасабліваць, распрацавала новае паняцце народнасці.

Паэты вобразна і дакладна назвалі новую Канстытуцыю СССР «Кнігай шчасця». Маладая паэтка з Таджыкістана Г. Сафіева адзначыла, што кніга законаў нашага жыцця, аднагалосна зацверджаная вышэйшым органам народнай улады, стала яшчэ адным яркім сведчаннем вечнасці і непаўторнасці Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

Савецкі чалавек, яго духоўныя пошукі, — у цэнтры творчых імкненняў сучаснага савецкага тэатра, падкрэсліў артыст Ю. М. Саломін (Масква). Кастрычніцкая рэвалюцыя, якая стварыла сапраўды дэмакратычны і народны інстытут тэатра, прадаставіла нам самае высокае права — быць стваральнікамі. Пастаянна адчуваючы дзяржаўную важнасць сваёй справы, усенародную неабходнасць сваёй працы, мы аддаём гэтай высакароднай справе ўсе творчыя сілы.

Аб ўзаемазвязі і ўзаемадзейні нацыянальных культур братніх народаў краіны гаварыў артыст Р. М. Бейбутаў (Азербайджан).

На высокім уздыме, радасна, у дастатку і багацці сустракае вялікае кастрычніцкае свята мая рэспубліка, сказаў пісьменнік В. П. Казачыка (Украіна). Наш сённяшні дабрабыт вымараецца не толькі багаццем матэрыяльным, а перш за ўсё —

багаццем чалавечай душы, багаццем найбольш поўна раскрытага таленту. Таму мы сёння гаворым аб таленце хлеба-роба, механізатара, партыйнага работніка нароўні з талентам пісьменніка, музыканта, артыста.

Аб імкненні аддаваць усё майстэрства, увесь жар сэрцаў служэнню народу, Камуністычнай партыі, аб бязмежнай адданасці сацыялістычнай Айчыне гаварылі артыстка С. М. Чыаурэлі (Грузія), мастак В. Ф. Жэмерыкін (Горкі), кампазітар К. Малдабасаў (Кіргізія), пісьменнік А. С. Іваноў (Масква), артыст В. А. Клімаў (Масква).

Вынікі вялікай, зацікаўленай размовы аб дасягненнях літаратуры і мастацтва за 60 савецкіх гадоў, якая адбылася на пленуме, падвёў першы сакратар праўлення Саюза кампазітараў СССР Ц. М. Хрэнікаў.

Удзельнікі аб'яднанага пленума творчых саюзаў і арганізацый СССР, прысвечанага 60-годдзю Вялікага Кастрычніка, аднадушна прынялі пismo Цэнтральнаму Камітэту КПСС.

Удзельнікі пленума заверылі Цэнтральны Камітэт КПСС, што дзеячы літаратуры і мастацтва, верныя ленинскім прынцыпам партыйнасці і народнасці, заўсёды будуць высока несці сцяг перадавой сацыялістычнай культуры, верна служыць народу, ідэалам Камуністычнай партыі, барацьбе за шчасце працоўнага чалавечтва.

Л. БЕРНАСКОЊ,
І. ВЕКСЛЕР,
Т. ГРОМАВА,
В. ПЯТРУНЯ,
Е. ХОРАВА,
спец. кар. ТАСС.

В. Грамына. «Полымя лістапада».

Мастацтва развіваецца не па календары, але ж гістарычныя даты народнага жыцця памянаюць творчую энергію савецкіх мастакоў, нараджаюць новыя пошукі і новыя ўзлёты.

Перакідка мінулага і сучаснага, выяўленне гістарычнай ролі ратнага і працоўнага падвігу, вымярэнне сучаснага духоўнага жыцця духоўным вольтам пакалення пераможцаў-рэвалюцыянераў — вось што лягло ў аснову твораў юбілейнай мастацкай выстаўкі «Па лінскім шляху», прысвечанай 60 годдзю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Далёкае і блізкае... Незабывае пачуццё цягнення да незабытых вобразаў. Вось чаму факты нашай біяграфіі ад палымянага Кастрычніка і да сённяшніх дзён, біяграфіі людзей нялёгкага і прыгожага лёсу — усё гэта жыве ў творах беларускіх мастакоў.

Шэсцьдзесят год назад над Смольным урачыста ўзняўся чырвоны сцяг. Пераможца палаў ён над краінай, азараючы ўсіх, хто воляй сваёй, жыццём сваім сфармаваў новы свет. І сімвалам яго быў У. І. Ленін.

Вось так, напэўна, як у карціне М. Савіцкага, Уладзімір Ільіч стаяў у Свярдлоўскай зале, ля стала, пакрыта чырвоным абрусам. Чалавек, які ўвабодзіў волю і мудрасць класа, што ствараў новую гісторыю свету. Мысліцель з геніяльнай сілай гістарычных прадбачанняў. Філасоф-змагар, які засяроджана думае, неспрымальны і добры.

Такім — велічым і мудрым — убачыў яго і А. Бембель, які ўвабодзіў правадзю ў бронзе.

Ад часоў рэвалюцыі, ад неўміручага яе духу маральна вельмі савецкага чалавека ў скульптурных кампазіцыях «Першая конная» А. Глебава, «Кастрычнік» А. Заспіскага, у карцінах «Ленін у Шушанскім» М. Манасона, «Мінеск. 1919 год» Л. Дударэнка, — людзі падвігу, рэвалюцыя, народ. Ад духу Кастрычніка — маральны склад салдата, які ішоў на падзвіг у Вялікую Айчынную, як у палотнах «Генерал Даватар» Л. Шчамялёва, у ілюстрацыях Г. Паплаўскага да апоўначы В. Быкава. У гэтых і іншых работах — як бы адзіныя вобразныя рытмы праходзяць скрозь разгалі мастакоў аб прыродзе падвігу, аб людзях абавязку. Рытмы часу — нялёгкага рэвалюцыйнага часу, рытмы пераемнасці пакаленняў!

Той велічэй пераемнасці, якая на досвітку Савецкай ўлады пачыналася ў адной з сялянскіх хат Паташынскай воласці Гароднянскага павета, дзе мясцовы з'езд Саветаў урачыста прыняў пісьмо Ільічу (як паказаў жывапісец М. Назарчук) у светлым яднанні думак і па-

чуддзяў першых наркомаў Савецкай Беларусі (палотны У. Стацьманонка і А. Кроля); у многіх беларускіх гарадах і вёсках, дзе праходзіў у дзевят-

П Е Р А Е М Н А С Ц Ь

нацты агітацыянік з М. І. Калініным (карціна У. Шпартова). Бадай, гэтая пераемнасць нараджалася яшчэ раней, у тыя гераічныя і трагічныя дні, калі ўздымаўся на барацьбу супраць эксплуатацыйна-беларускі народ (граўоры «Сейбіты вечнага» М. Купавы, літаграфія «Паўстанне 1863 года» П. Драчова).

Рэка нашага мастацтва — аб тым чалавеку, што ішоў у бой дзеля жыцця, шчасця, міру, дзеля працы на зямлі. Таму такім чалавечым багаццем напоўнен гэты расказ. Таму герой яго — чалавек.

Вось і на сённяшній выстаўцы: вершы ў праўду вобразаў У. Табанка (С. Селіханаў), Я. Купавы (А. Бембель), І. Мележа (Г. Мурамцаў), К. П. Арлоўскага (М. Рыжанкоў), М. Шмырова і Г. Гая (С. Вакар). Вершы ў праўду вобразаў нашых сучаснікаў — герояў палотнаў С. Гарачава, М. Кірзева, В. Маркаўца, Л. Дударэнка.

Рознага напалу гэтыя вобразы, магчыма, не ўсе яны такой сілы, што западаць у душу гледача. Таму што і на гэтай выстаўцы, на жаль, ёсць творы значна пазней, але слабыя па мастацкаму ўвасабленню.

Такія творы ўяўляюць сабой сурагат мастацтва: мастак працуе над важнай тэмай, увабодзіў яе больш-менш глыбока з фармальнага пункту гледжання, — і лічыць сваю задачу вырашанай. А між тым, падобныя творы адлюстравваюць толькі павярхоўнасць, знешні бок з'явы, а не яе сутнасць, не яе ўнутраны змест, сканцэнтраваны ў мастацкім вобразе. Спраўдлай глыбіні вобразаў у такіх работах няма, і таму яны не жывуць, не хваляюць, яны, па сутнасці, не з'яўляюцца фактам мастацтва. Такія творы ёсць і на выстаўцы.

Гэтыя вятаткі напісаны па гарацкіх слядах першых уражанняў і не могуць, натуральна, вырашыць складаныя і ёмістыя задачы, звязаныя з падрабязным аналізам сур'ёзных дзясяткаў і працікаў выстаўкі. На старонках газеты яшчэ будуць публікавацца артыкулы па гэтых пытаннях.

Добра, калі твор прымушае думаць: ці згаджацца безагаворачна з пазіцыяй яго стваральніка, ці спрачацца з ім? Сустрэча з такімі работамі заўсёды радасная. Да іх адносіцца карціна «Роздум» Г. Вашчанкі.

У ёй умела сумешчаны ўважлівае «прачытанне» канкрэтных, індывідуальных характараў — у дадзеным выпадку пастиха і мастака — з «выхадам» думкі аўтара на прастор сур'ёзных роздумаў аб лёсе Радзімы, зямлі, чалавека, аб мінулым і сучасным, аб чысціні адносін людзей, трываласці іх месца ў жыцці. Тут асацыятыўная сфера не адвольная, яна аб'ектыўна прысутнічае ў карціне і лёгка, натуральна разгортваецца ў нашай свядомасці.

Шматпланавасць мастацкай мовы, увага да падтэксту, зварот да ўмоўных і іншасказальных метафарычных форм, як гэта робіць, скажам, А. Кішчанка ў «Гімне падзвігу» або Г. Скрыпнічэнка і Ю. Зайцаў у графічных серыях аб космасе, — усё гэта межы адной і той жа вельмі важнай тэндэнцыі — зрабіць вобраз гераічна ёмісты, шчыльней «спрасаваць» эстэ-

соцкага, Д. Алейніка, А. Марачкіна. Зямля — цудоўная і вечна мілая сэрцу — у творах М. Казакевіча, А. Бараноўскага. З задавальненнем можна адзначыць прыкметнае павышэнне мастацкай якасці новых работ беларускіх графікаў. Мы маем на ўвазе не толькі і не столькі рост прафесійнага ўмення, упэўненасць ва ўжыванні тых або іншых фармальных прыёмаў, іх адшліфаванасць, закончанасць. У гэтых адносінах напярэднія выстаўкі былі, напэўна, яшчэ больш паказальнымі. Мы гаворым аб значна больш істотных баках справы — вобразнасці, паэтычнасці твораў. Менавіта гэтым і прыцягваюць увагу цудоўныя ілюстрацыі В. Шаранговіча да куналаўскіх пэм, тонкія, удала кампанаваныя кампазіцыі цыкла «Помнікі архітэктуры БССР» У. Басалыгі, серыі аб абноўленай зямлі беларускай — В. Пашчасцева і Ю. Тышкевіча, Л. Марчанкі, пластычныя выразныя нацюрморты А. Паслядовіча.

Своеасаблівы святочны струмень уносіць у экспазіцыю, яркія творы дэкаратыўнага і прыкладнага мастацтва. Радзе багатае каларовае сналучэнняў у

На выстаўцы маладых аўтараў не так ужо і многа, але лепшыя з іх імкнучы ўносіць у свае выяўленчыя расказы паэтычнасць, пераўтварыць будзённае ва ўзвышанае, цудоўнае. Да сплаву паэзіі і праўды, да паказу не простага натурнага, а рэчаіснасці, што ўспрынята праз «магічны крышталі» мастацтва, сарээта сілай чалавечай страсці і думкі, імкнучы многіх ўдзельнікаў выстаўкі. Калі ўлічыць, што ў Маскве адкрылася ўсесаюзная мастацкая выстаўка, прысвечаная 60-годдзю Вялікага Кастрычніка, на якой ёсць і беларускі раздзел жывапісу, графікі, скульптуры і дэкаратыўна-выяўленчай творчасці, — малюнак зробіцца больш поўны і шматгранны.

Так, выяўленчая паэзія юбілейнай выстаўкі шматгалоная. І гэта ў дастатковай меры назіраецца ва ўсіх відах і жанрах мастацтва, пачынаючы з манументальнага мастацтва, што прадстаўлена ў слайдах, і канчаючы плакатамі, у якіх мастакі прадэманстравалі глыбокае разуменне падзей і з'яў сучаснасці. Дараўнае выстаўку цікавы раздзел твораў мастакоў кінематографіі, адкрыты ў Доме кіно. Тут гледачы могуць назіраць з эскізамі да новых і ўжо знаёмых фільмаў студыі «Беларусьфільм», якія выкананы Я. Ганкіным, В. Кубаравым, У. Чарнышовым, Я. Ігнацэвым, М. Карпучком і інш.

Гэтая выстаўка аб'яднала ўсе мастацтвы ў размове аб жыцці і падзвігу савецкага чалавека і яна дае магчымасць бачыць, як адзіны для ўсёй нашай творчасці накірунак шукае выйсця на стратэгічную прастору беларускага мастацтва. Прасторы, якая ўбірае ў сябе жыццё і яе гераічныя стваральніцкія.

Хачелася б — наперад—весці новы адлік руху мастацтва Беларусі ад гэтай выстаўкі, як павялі мы дзесяць гадоў назад чарговы адлік з той памятнай выстаўкі, прысвечанай 50-годдзю Савецкай ўлады, калі наша мастацтва ўпершыню так шматпланава, свежа і эмацыянальна напоўнена пачало гучаць на ўсесаюзнай і міжнароднай арэне.

Б. КРЭПАК.

тычную інфармацыю ў імя максімальнай змястоўнасці мастацтва. Не застаецца па-за ўвагай гледача незвычайна пабольшаная за апошнія гады разнастайнасць творчых пошукаў у гэтым напрамку — адно з неаспрэчных сведчанняў паступальнага руху беларускага мастацтва.

З асаблівай радасцю сустракаемся на выстаўцы з работамі, мастацкім зместам якіх становіцца духоўна прыгажосць чалавека. Такія, поўныя высакароднай адухоўленасці, выдатныя па жывапіснаму майстэрству партрэты «Ніна» і «Наташа Марчанка» А. Кішчанкі, трыятыкое палатно «Імкненне» Г. Вашчанкі, эмацыянальна-ўзніслы партрэт педагога Галіны Арцімовіч пэндзля А. Малішэўскага, вельмі чалавечны і экспрэсіўны скульптурны Пушкін Л. Гумілеўскага. Цікавая карціна «Сёстры» Л. Шчамялёва з яе паэтычнай праўдай складана перапліцення пачуццяў, дзе сродкамі жывапісу дасягнута поліфанічная распрацоўка трох тэм — трох нялёгкіх і непадобных чалавечых лёсаў, характараў. Хочацца падкрэсліць народнасць карціны, зразумелую аўтарам як глыбокая чалавечнасць, як непаўторная каштоўнасць асобы чалавека, што сумленна пражыў на зямлі.

Героямі выстаўкі сталі людзі, што даюць краіне хлеб, салдаты, што заваявалі шчасце на шоста частцы планеты, і сама зямля. Маці-зямля беларуская — галоўны герой новай эмацыянальна-напружанай карціны «Полымя лістапада» В. Грамыкі. Велізарная, яна як быццам жыве, дышае, варочаецца, уздымаючыся мяккімі ўзгоркамі, магутная і ў той жа час спакойная сіла ў плаўным і шырокім разбегу яе глыбокіх воблакаў, у энергічным абрысе яе велічных азёраў і лясоў з раскіданымі белымі домікамі. Пейзаж — сімвал. Пейзаж — успамін. Пейзаж — рэальнасць.

Зямля, якая пераўтворана рукамі працаўніка, паўстае з палотнаў М. Назарэнка, В. Вяр-

Л. Дударэнка. «Мінск. 1919».

ТУТ ЖЫЎ І ПРАЦАВАЎ У. І. ЛЕНИН

Кожны раз, калі я бываю ў Ленінградзе, абавязкова наведаю месціны, звязаныя з жыццём і дзейнасцю праўдывага рэвалюцыянера У. І. Леніна. З вялікім хваляваннем успрымаеш і сённяшнія помнікі доўглетва і зямчэйшых будыні, у якіх адбываліся падзеі гістарычнага Кастрычніка.

І мушэды і абавязкова зацатуваю на паперы месцы, якія сталі дарагімі сэрцу рэліквіямі. Так нарадзілася серыя малюнкаў, якую я назваў «Тут жыў і працаваў У. І. Ленін».

7 лістапада 1928 года на плошчы перад Фінляндскім ванзалам быў адкрыты першы ў сьцеце помнік У. І. Леніну.

Ленін гаворыць прамоу з брэнэвіга. Уладзімір Ільіч адзета ў шырока расхінутае пальто. Моцным рухам ён выкінуў уперад рукі. Гэта вобраз простага і мудрага чалавека, вобраз змагара, прамоўцы.

На поўнач ад Ленінграда, у 12-ці кіламетрах ад горада Зеленагорска, на пячаных узгорках размясцілася некалькі пасёлкаў сярод якіх і славуці Разліў. Пасёлка Разліў — адно з самых памятных месца на Карэльскім перапынку. Разам з вёскай Ялкала (цяпер Ільічова Выбаргскага раёна Ленінградскай вобласці) ён увайшоў у гісторыю нашай Радзімы, у гісторыю Камуністычнай партыі і месца рэвалюцыянага падполля Уладзіміра Ільіча.

На другім малюнку вы бачыце драўляны домік. Гэта дом-музей у Ялкале. Тады гэта была вёска. У ноч на 10 жніўня 1917 года У. І. Ленін прыбыў сюды і пасяліўся ў прыбудове дома селяніна-фіна П. Г. Пярвіяйна, дзе пражыў каля трыдцяті пад прозвішчам пісьменніка К. П. Іванова. Мемарыяльны музей у былым доме Пярвіяйна створаны ў 1940 г., а ў 1958 г. калі яго ўстаноўлены помнік У. І. Леніну.

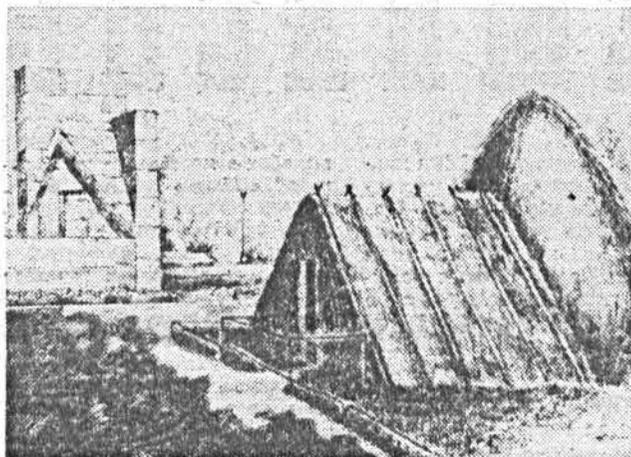
25 кастрычніка паўстанцамі ўзяты Зімы палац. У. І. Ленін на гістарычным II Усерасійскім з'ездзе Саветаў у Смольным 26 кастрычніка 1917 года абвясціў нараджэнне Саветскай улады. З'езд прыняў дэкрэты аб міры і зямлі, стварыў першы ў гісторыі рабоча-сялянскі ўрад — Савет Народных Камісароў на чале з У. І. Леніным.

Усё гэта адбывалася ў Смольным, які вы бачыце на малюнку.

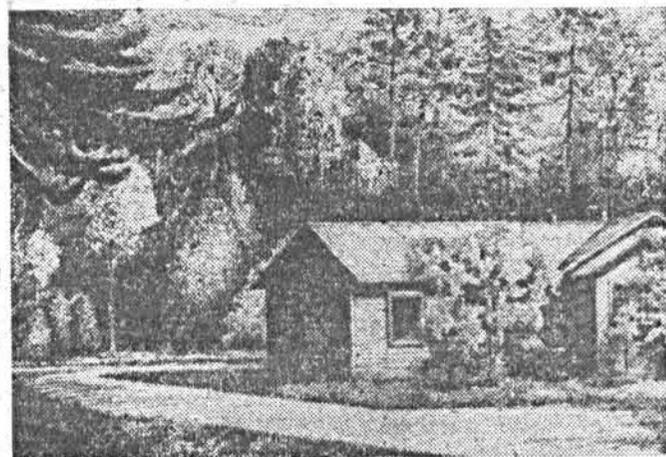
Б. НАЗАРЭНКА,
архітэктар.

Помнік Леніну ля Фінляндскага ванзала.

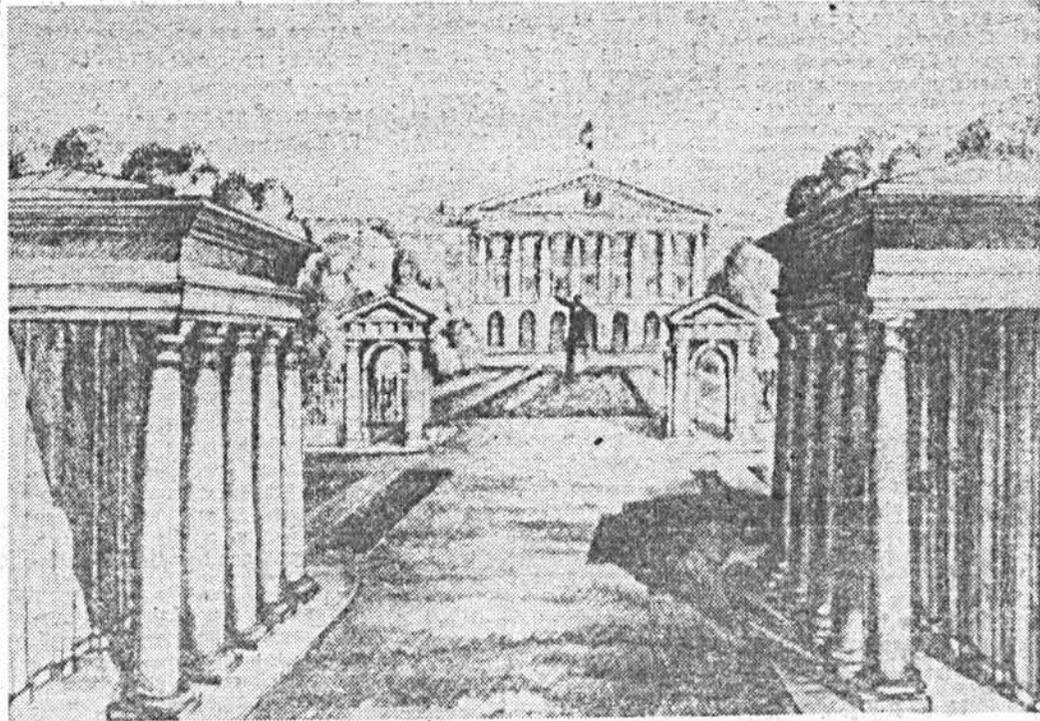
Разліў.

Мемарыяльны музей у Ялкале.

Помнік Леніну ў пасёлку Ільічова (Ялкала).

Штаб рэвалюцыі — Смольны.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР, Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня
выдавецтва ЦК КП Беларусі

Індэк 63856.

АТ 01544

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-44-04, аддзела грамадска-палітычнага жыцця і інфармацыі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-24-62, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-24-62, аддзела пісем і масвай работы — 33-22-04, выдавецтва — 23-52-85, бухгалтэры — 23-77-65.

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Аляксей АСІПЕНКА.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Ефрасіння БОНДАРАВА, Барыс БУР'ЯН, Мікола ГІЛЬ (адказны сакратар), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Юрый ГРЫГОР'ЕУ, Канстанцін ГУБАРЭВІЧ, Васіль ІВАШЫН, Віктар КАВАЛЕНКА, Аляксандр КАПУСЦІН (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Аляксей ПЫСІН, Міхаіл САВІЦКІ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМЯЖОН, Юрый СЕМЯНЯКА, Мікола ТКАЧОУ, Юлія ЧУРКО, Рыгор ШЫРМА.